

ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ “ИСКРА” - КАЗАНЛЪК

КРАЄВЕДСКИ ЧЕТЕНИЯ

СВИТЪК V

КАЗАНЛЪК
2019

ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ „ИСКРА” - КАЗАНЛЪК

КРАЕВЕДСКИ

ЧЕТЕНИЯ

СВИТЪК V

Казанлък - 2019

© ИМ „ИСКРА” - КАЗАНЛЪК
ЕТ „НАДЕЖДА КИРЕВА – ХЕЛИКОН 92”

Авторите носят отговорност за изложените факти и тези.

На корицата:

**Новото здание на Ученолюбива дружина „Искра“,
осветено на 10 януари 1899 г.**

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Веселина Маринова , Общинска библиотека „Искра“, Казанлък Писменото творчество на Иван Енчев-Видю - отражение на вечно търсеция му неуморен дух. Библиография.....	5
2. Гина Хаджиева , Шипка Руското гробище в град Шипка.....	24
3. Десислава Андреева , Исторически музей „Искра“, Казанлък Жилища от средно- и къснонеолитните пластове Караново I-III и Караново III в селищна могила Казанлък.....	32
4. проф. Иван Иванов , Тракийски университет, Стара Загора Данни за ранната история на село Търничене, Казанлъшко, според османотурските му наименования.....	52
5. проф. Иван Иванов, д-р Мариана Минкова , Регионален исторически музей, Стара Загора Местоположение на град Крън според писмените данни за неговото превземане от турците.....	61
6. ас. Иванка Митева , Регионален исторически музей, Пловдив Участието на Казанлък на Пловдивското изложение през 1892 г.....	73
7. д-р Косьо Зарев , Казанлък Социално-икономически, политически и културни предпоставки за организиране на първите празници на розата в Казанлък през 1903 г. и в Карлово през 1906 г.	84
8. Лилия Димитрова , Казанлък Едно скромно тържество.....	91
9. Людмила Китипова-Попова , Пловдив Три месеца в новите земи.....	97
10. Маргарита Папукчиева , Казанлък Филателни издания, свързани с Казанлък и околията.....	101

11. Николина Георгиева , Казанлък Основно училище „Св. Паисий Хилендарски“ – училище на традиции и мечти	123
12. Росен Георгиев , Казанлък Кълвачевият род от с. Землен, Старозагорско.....	141
13. Спас Мавров , Казанлък Лебедът и одрисите	145
14. Стефка Бойчева , Казанлък 13 ноември - ден на незрящите и доброто.....	153
15. Христо Ангелов , Казанлък Летопис на казанлъшкото ориентиране.....	156
16. Христо Ангелов , Казанлък Родословно дърво на Дочо Илиев Долапчиев и Дона Дочева /Долапчиева/ Ангелова.....	165
17. д-р Чавдар Ангелов , Национален парк-музей „Шипка - Бузлуджа“ Участието на 56-ти пехотен полк в разгрома на Сърбия през 1915 г.....	173

ПИСМЕНОТО ТВОРЧЕСТВО НА ИВАН ЕНЧЕВ-ВИДЮ – ОТРАЖЕНИЕ НА ВЕЧНО ТЪРСЕЩИЯ МУ НЕУМОРЕН ДУХ. БИБЛИОГРАФИЯ

Веселина Маринова

*“Да гоня оня далечен идеал, който, макар и да
бях уверен, че няма да го стигна, тичах да го хвана.”*

Иван Енчев – Видю

През април 1937 г., няколко месеца след смъртта на Видю, като дарение от брат му Енчо Енчев, в Исторически музей „Искра“ постъпва албум, в който той е събрал голяма част от статиите си, писани за централния периодичен печат, както и за различни местни издания и който хвърля светлина за мащабите на неговото творчество. Албумът съдържа 308 страници, запълнени с изрезки от вестници или ръкописен текст. Броят на пълнотекстовите статии е 126. Освен тях, в него е включен списък с 44 статии, от които не е имал копие. И едните и другите, в голямата си част, са описани грижливо, с достатъчно ясни, макар и непълни библиографски данни, за да бъдат намерени лесно. Това са общо 170 статии в 13 периодични издания. Дванадесет от публикациите са на френски за „La Bulgarie“, писани са в периода 1927-1931 г. и описват български възрожденски градове, манастири, паметници на културата. Най-многобройни са тези във в. „Мир“ – 79 бр. Тематиката е най-разнообразна – публикации за изкуство и художници, паметници на културата, изследване на църкви, манастири и старини, любопитни находки, пътеписи, рецензии на изложби и театрални постановки, отзиви за събития и много други. От статиите му струи много любов към всичко родно, понякога и болка от начина, по който се опазват старините. Рецензиите му, като цяло, са позитивни. Подозирам, че той просто не е писал за неща, които не харесва, а е акцентирал върху хубавото и положителното, това, което е непреходно и не трябва да бъде забравяно. Една част от статиите, най-вече в бургаските ежедневници, в последните две години от живота му, е подписвал със псевдонимите R.Z. или Sch. По страниците на албума има множество задрасквания, добавяния на текст, препратки, забележки като „към предговора“, което подсказва, че вероятно е систематизирал статиите си и е замислял да ги издаде като по-голям труд.

Освен албума, в Исторически музей „Искра“ се съхранява и друга тетрадка, озаглавена „Снимки от цепелина“, писана през 1917 г. от Иван Енчев-Видю, в която отново намираме лепени публикации.

Този път става дума за продължаваща статия, излязла в 20 поредни броя на в. „К’во да е”, от юли до декември 1917 г. Публикациите са подписани с псевдонима Schatz.

Двете притежания на основния фонд на музея станаха основание за съставянето на първата, възможно най-пълна, библиография на Видю до този момент. За целта са прегледани de visu, на микрофилм или чрез дигитални колекции 12 книги, сборници и каталози, както и 32 заглавия, продължаващи издания, като периодични сборници, списания и вестници.

Като отправна точка бе използван албумът от музея, като търсенето бе съсредоточено предимно в периодичните издания, материали, от които са включени в него. Твърде вероятно е, той да е писал и други текстове, които остават извън ползването на изследването. В процеса на издирване на статиите бяха открити и такива, които той е пропуснал да включи в албума. Много е възможно, техният брой да е по-голям. Всички описани в библиографията публикации са прегледани de visu или на микрофилми в Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий” /НБКМ/, Регионална библиотека „Пею Яворов” – Бургас или Общинска библиотека „Искра” – Казанлък. Също така са използвани дигиталните колекции на НБКМ, БАН, Столична библиотека. Отделни броеве на вестници се пазят в архива на Видю в Исторически музей „Искра” и бяха прегледани там.

В библиографията не влизат публикации, които в албума са описани само със заглавие, без ориентир къде да бъдат намерени; част от издания, до които временно няма достъп, поради реставрация или друга причина, както и такива, на които не бе намерено печатно или дигитално копие. Към последните спадат 12 бр. статии на френски от вестник „La Bulgarie“.

За да се проследят интересите и творческото му развитие във времето, структурата на библиографията следва методологичните изисквания за една персоналия. Тя включва два основни раздела: публикации от Иван Енчев-Видю и такива за него, като вътре в тях документите са подредени хронологично. За описанията на книгите са използвани пълните библиографски данни на Националната библиография и електронния каталог на НБКМ, но с оглед на настоящата работа, в частта „От Иван Енчев-Видю”, отпаднаха някои елементи като редна дума, авторска отговорност, някои забележки и ISBN. Освен статии, в библиографията присъстват и публикации, свързани с приложна графика за периодичен печат, като ребуси, карикатури, илюстрации и др.

Важна причина за съставянето ѝ в този разширен вариант е да се очертае по-детайлно облика на творчеството на Видю. Благодарение на библиографията ще бъде хвърлена светлина върху многообразието от теми, които са го вълнували и ще се придобие по-ясна представа за него като творец, критик и изследовател.

Библиография на Иван Енчев-Видю
Публикувано творчество на Иван Енчев-Видю
Книги и статии от сборници

1. **Стари и нови паметници в Добруджа:** Художествено-етнографичен етюд. Alte und neue Denkmaler in der Dobrudscha. – София: Народноспом.фонд Добруджа, 1918 (София: С. М. Стайков, 1918). – 104 с.: с ил.; 30 см. – (Библиотека Добруджа; 6)

2. **Музея в Казанлък.**// *Юбилеен* сборник на ученолюбивата дружина „Искра“ в гр. Казанлък: По случай 50-год. ѝ живот и културно-просветна дейност: 1873-1923, Казанлък, 1923, с. 170 - 174.

3. **Розова долина и Казанлък.** – София: Ж. Маринов, 1927 (София : Съгласие). – 88 с.: с ил. ; 20 см.

4. **Бъдни вечер:** Битова сцена. – София: С. М. Стайков, 1928. – 16 с.; 20 см.

5. **Еньовден:** Битова сцена. – София: Хемус, 1929 (София: П. Глушков). – 23 с.; 18 см. – (Театрална библиотека Хемус)

6. **Българското изкуство в светливи картини.** – София: Казанлъшка дружба Розова долина, 1930 (София : С. М. Стайков). – 76 с.; 18 см.

7. **Български народен кръст** /Глав. ред. [и предг.] Надежда Тенева; Състав. Цветана Величкова - отг. ред. и др. – София: Акад. изд. Марин Дринов, 1994. – 184 с.: с ил.; 30 см.

8. **Дневник:** фрагменти (1899-1905)/ Подб., предг. и ред. Пеню Терзиев. – Пловдив : Вион , 2012. – 239 с.: с ил. ; 23.5 см.

Статии в продължаващи издания

9. **Скръбна вест** [За Емануил Манолов].// *Начало* (Луковит), I, № 10, 2 март 1902, с.1.

10. **Съвременно изкуство.**// *Ден*, II, № 395, 18 ян. 1905, с. 2.

11. **Съвременно изкуство.**// *Ден*, II, № 398, 25 ян. 1905, с. 2.

12. **Художествените сказки на г. А. Митов.**// *Ден*, II, № 402, 30 ян.1905, с. 2.

13. **Модерното французко изкуство:** Към сказките на г. А. Митов.// *Ден*, II, № 408, 6 февр. 1905, с. 1.

14. **Модерното французко изкуство: Мане, японско**

изкуство, импресионизъм, Лоранес, Бона, Мейсоние и др.: Към сказките на г. А. Митов.// *Ден*, II, № 414, 13 февр. 1905, с. 1.

15. **Руското съвременно изкуство:** Към сказките на г. А. Митов.// *Ден*, II, № 432, 6 март 1905, с. 1.

16. **Руското съвременно изкуство: Антаколски, Айвазовски, Семирадски, Маковски, Васнецов, Ковалевски и др. :** Към сказките на г. А. Митов.// *Ден*, II, № 433, 7 март 1905, с. 1.

17. **Арнолдо Бьоклин.**// *Ден*, II, № 439, 13 март 1905, с. 1.

18. **Щук и Ленбах:** Към сказките на г. А. Митов.// *Ден*, II, № 446, 20 март 1905, с. 2.

19. **Немско съвременно изкуство:** Уде.// *Ден*, II, № 453, 27 март 1905, с. 1.

20. **Микеланджело:** Спомени от Италия: към сказките на г. А. Митов.// *Ден*, II, № 460, 3 апр. 1905, с. 2.

21. **Една малка разходка из Венеция:** Спомени из Италия.// *Ден*, II, № 483, 30 апр. 1905, с.1 ; № 484, 30 апр. 1905, с. 1.

Продължава в 2 поредни броя.

22. **По пътя за Флоренция. Равена:** Спомени из Италия.// *Ден*, II, № 505, 23 май 1905, с. 2.

23. **Във Флоренция: Една малка разходка из града:** Спомени из Италия.// *Ден*, II, № 513, 31 май 1905, с. 1.; № 514, 31 май 1905, с. 1.; № 515, 1 юни 1905, с.1.

Продължава в 3 поредни броя.

24. **Представление на първата българска опера в Казанлък:** Спомени от Видю.// *Ден*, III, № 996, 11 окт. 1906, с.1.

25. **Изложба на сръбските художници.** // *Мир*, XVII, № 3290 [седмична литературно – обществена прибавка, № 12], 26 юни 1911, с. 2-3.

26. **Три изложби.**// *Мир*, XVII, № 3301, [седмична литературно – обществена прибавка, № 14], 10 юли 1911, с. 3.

27. **Художествена разходка из Венеция:** Из спомени от Италия.// *Мир*, XVII, № 3319 [седмична литературно – обществена прибавка, № 17], 31 юли 1911, с. 1-2.

28. **В царството на мозайките.**// *Мир*, XVII, № 3330, [седмична литературно – обществена прибавка, № 19], 14 авг. 1911, с. 2-3.

29. **Във Флоренция: Една малка разходка из града:** Изъ спомени от Италия.// *Мир*, XVII, № 3353, [седмична литературно – обществена прибавка, № 23], 11 септ. 1911, с. 3.

30. **Живописца в църквата Св. Никола, Юч Бунар.**// *Мир*, XVII, № 3364, [седмична литературно – обществена прибавка, № 25],

25 септ. 1911, с. 3.

31. **Изложбата на Щъркелов.**// *Мир*, XVII, № 3370, [седмична литературно – обществена прибавка, № 26], 2 окт. 1911, с. 3.

32. **Няколко думи за възрожденското българско изкуство.**// *Мир*, XVII, № 3441 [седмична литературно – обществена прибавка, № 38], 25 дек. 1911, с. 3.

33. **Академия на изящните и приложни изкуства.**// *Мир*, XVIII, № 3467, 29 ян. 1912, с. 1-2.

34. **По случай изложбата на имитирано дърво и камък.**// *Мир*, XVIII, № 3497, 4 март 1912, с. 2.

35. **Художествената изложба на Харалампи Илиев.**// *Мир*, XVIII, № 3503, 11 март 1912, с. 2.

36. **Художническо историческа изложба.**// *Мир*, XVIII, № 3543 [седмична литературно – обществена прибавка, № 56], 25 апр. 1912, с. 3.

37. **Живописци на бойното поле: Ст. Стаматов.**// *Мир*, XIX, № 4086, 13 дек. 1913, с. 1.

38. **Живописци на бойното поле: Харалампи Илиев.**// *Мир*, XIX, № 4091, 18 дек. 1913, с. 1.

39. **Живописци на бойното поле: Владимир Димитров.**// *Мир*, XX, № 4107, 6 ян. 1914, с. 1.

40. **Живописци на бойното поле: Из общата художествена изложба.**// *Мир*, XX, № 4111, 11 ян. 1914, с. 2.

41. **Изложбата на художника Sande.**// *Мир*, XX, № 4202, 18 апр. 1914, с. 1-2.

42. **В изложбата на Гошка Дацов.**// *Мир*, XX, № 4261, 20 юни 1914, с. 2.

43. **Изложбата на Никола Танев.**// *Мир*, XX, № 4376, 18 окт. 1914, с. 1.

44. **В художествените изложби.**// *Мир*, XX, № 4402, 14 ноем. 1914, с. 1.

45. **Екзархът и изкуството.**// *Съвременна илюстрация*, III, 1915, № 14 и 15, с. 4-5.

46. **Екзархът и изкуството.**// *Мир*, XXI, № 4603, 26 юни 1915, с. 1.

47. **Българското изкуство през 1914 година.**// *Българска сбирка*, XXI, 1915, № 3, с. 155-160. ; № 4, с. 203-215.

Продължава в 2 поредни броя.

48. **Художниците и войната: отговор на Б. Вазов.**// *Мир*, XXII, № 4862, 17 май 1916, с. 1.

49. **Старобългарското изкуство: Състоянието на**

старите български черкви, къщи и др. паметници.// *Мир*, XXIII, № 5101, 12 март 1917, с. 1.

50. **Изложбата на IX дивизия.**// *Мир*, XXIII, № 5192, 30 юни 1917, с. 1.

51. **Художествена индустрия.**// *Мир*, XXIII, № 5195, 4 юли 1917, с. 1.

52. **За безименните герои.**// *Мир*, XXIII, № 5211, 24 юли 1917, с. 1.

53. **Снимки от цепелина.**// *К'во да е*, VI, № 271- № 290, 29 юли 1917- 9 дек 1917, с.1, с. 2.

Подписана с псевдоним Schatz.

Продължава в 20 поредни броя.

54. **Царицата и българското изкуство.**// *Мир*, XXIII, № 5240, 27 септ. 1917, с. 1.

55. **При българите в Добруджа.**// *Мир*, XXIII, № 5264, 26 окт. 1917, с. 1.

56. **Безкръстни гробове да няма!**// *Мир*, XXIII, № 5288, 24 ноем. 1917, с. 1.

57. **Военен музей.**// *Мир*, XXIV, № 5381, 23 март 1918, с. 1.

58. **Добруджанска изложба: Български народни шевици.**// *Мир*, XXIV, № 5418, 7 май 1918, с. 1.

59. **Художествените старини се рушат и изчезват.**// *Зора*, I, № 174, 4 дек. 1919, с. 2.

60. **Забравен гроб** [на Емануил Манолов]// *Зора*, II, № 385, 26 авг. 1920, с. 1.

61. **Как изчезват художествените старини.**// *Мир*, XXVI, № 6113, 2 окт. 1920, с. 1.

62. **Изложбата на керамика на г-жа М. Василева.**// *Мир*, XXVII, № 6189, 4 ян. 1921, с. 1.

63. **Нашите църковни старини.**// *Църковен вестник*, XXII, № 7-8, 16 апр. 1921, с. 3-4.

64. **Изложбата на Харалампи Илиев.**// *Мир*, XXVII, № 6293, 23 май 1921, с. 1.

65. **Белчинската църква: Българската живопис през XVII век.**// *Мир*, XXVII, № 6339, 23 юни 1921, с. 1.

66. **Манастирът Седемте престола:** Една художествена екскурзия през Балкана// *Мир*, XXVII, № 6367, 20 авг. 1921, с. 2.

67. **В Кориловския Манастир.**// *Зора*, III, № 671, 20 авг. 1921, с. 1.

68. **Земенският манастир: Живописството през турското владичество.**// *Мир*, XXVII, № 6375, 3 септ. 1921, с. 1.

69. **Ханс Тома.**// *Мир*, XXVIII, № 6614, 24 юни 1922, с. 4.
70. **Розариум:** Писмо от Берлин.// *Мир*, XXVIII, № 6620, 1 юли 1922, с. 2.
71. **Съвременното немско изкуство.**// *Мир*, XXVIII, № 6646, 2 авг. 1922, с. 4.
72. **Сикстинската мадона:** Писмо от Дрезден.// *Мир*, XXVIII, № 6661, 19 авг. 1922, с. 2.
73. **Една старинна църква:** На вниманието на археологическия институт.// *Мир*, XXVIII, № 6667, 26 авг. 1922, с. 2.
74. **Съседки.**// *Казанлък* в миналото и днес, София, 2, 1923, с. 184-189.
- Глава от неиздадената повест „Художник“ на Иван Енчев-Видю.
75. **Църковни старини: Църквата в с. Иваново.** (Моите екскурзии).// *Мир*, XXX, № 7215, 5 юли 1924, с. 3.
76. **Шипковския манастир Иваново.** (Моите екскурзии).// *Мир*, XXX, № 7244, 9 авг. 1924, с. 3.
77. **Из недрата на Балкана: При каракачаните и колибарите.**// *Мир*, XXX, № 7313, 31 окт. 1924, с. 3.
78. **Два документа за Гложенския манастир.**// *Мир*, XXX, № 7330, 22 ноем. 1924, с. 3.
79. **Ямбол, Сливен, Карнобат: Една екскурзия.** (Из царството). // *Мир*, XXXI, № 7414, 9 март 1925, с. 3.
80. **Месемврия.**// *Мир*, XXXI, № 7599, 23 окт. 1925, с. 3.
81. **Мостът на р. Тунджа при с. Тулово.**// *Мир*, XXXII, № 7740, 15 апр. 1926, с. 3.
82. **Един старинен портрет.**// *Мир*, XXXII, № 7762, 14 май 1926, с. 3 : ил.
83. **Из Архивът на Възраждането.**// *Мир*, XXXII, № 7780, 5 юни 1926, с. 3.
84. **Халинският манастир: Триста годишен образ на Св. Йоан Рилски.**// *Мир*, XXXII, № 7870, 23 септ. 1926, с. 3.
85. **Църквата в с. Махала.**// *Мир*, XXXII, № 7916, 18 окт. 1926, с. 3.
86. **Ихтиман** / (Из царството).// *Мир*, XXXII, № 7898, 28 окт. 1926, с. 3.
87. **Иван Мърквичка.**// *Мир*, XXXII, № 7913, 15 ноемв. 1926, с. 1.
88. **Халинският манастир.**// *Известия на Българския археологически институт*, IV, 1927, с. 288-291 : с ил., пл.
89. **От Пирдоп за Копривщица.** (Из царството).// *Мир*,

XXXIII., № 8004, 7 март 1927, с. 3.

90. **Изложба на български народни шевици.**// *Мир*, XXXIII, № 8037, 15 апр. 1927, с. 1.

91. **Копривщица: Художествени паметници.**// *Мир*, XXXIII, № 8051, 3 май 1927, с. 3.

92. **Изкуството в Казанлък.**// *Казанлък в миналото и днес*, София, 3, 1928, с. 585-632.

93. **Ето вече 50 години.**// *Кубрат*, III, № 18, 6 май 1928, с. 2.

94. **Български светия - художник: Св. Нимин XVII в.** (Из науката и живота)// *Мир*, XXXIV, № 8411, 16 юли 1928, с. 4.

95. **Старинна чаша.**// *Мир*, XXXIV, № 8517, 21 ноем. 1928, с. 4 : ил.

96. **Единъ стариненъ сребърень тасъ.**// *Известия на Българския археологически институт*, V, 1929, с. 357-359 : с ил.

97. **Църквите в Белово и Варвара.**// *Мир*, XXXV, № 8662, 16 май 1929, с. 3.

98. **Църквата в с. Гайтанево.** (Художествена разходка)// *Мир*, XXXV, № 8727, 6 авг. 1929, с. 1

99. **Копривщица, Стрелча, Панагюрище: Иконите на братя Доспевски.** (Художническа разходка)// *Мир*, XXXV, № 8738, 19 авг. 1929, с. 1.

100. **Художническа разходка.**// *Мир*, XXXV, № 8772, 28 септ. 1929, с. 4.

101. **Художнически разходки.**// *Мир*, XXXV, бр. 8800, 2 ноем. 1929, с. 3.

102. **Етрополският манастир.** (Художнически разходки)// *Мир*, XXXV, № 8805, 9 ноем. 1929, с. 4.

103. **Луковит и Златна Панега.** (Художническа разходка)// *Мир* XXXV, № 8828, 6 дек. 1929, с. 3.

104. **Тетевен.** (Художническа разходка)// *Мир*, XXXV, № 8834, 13 дек. 1929, с. 3.

105. **Гложенският манастир: Ктиторите.** Св. Троица. Ангели : Живописиста през XII в. Византийското влияние изчезва// *Мир*, XXXVI, № 8853, 6 ян. 1930, с. 4.

106. **Трявна: Люлката на българското изкуство. Град – музей на Възраждането.**// *Мир*, XXXVI, № 8902, 8 март 1930, с. 4.

107. **Шумен: Църквите и музеят.** (Из моите пътувания)// *Мир*, XXXVI, № 9101, 7 ноем. 1930, с. 4.

От този брой Видю променя името на рубриката от „Художествени разходки“ на „Из моите пътувания“.

108. **Чепинското корито.** (Из моите пътувания)// *Мир*,

XXXVI, № 9105, 13 ноем. 1930, с. 3.

109. **От Ески Джумая към Котел.** (Из моите пътувания).// *Мир*, XXXVI, № 9112, 21 ноем. 1930, с. 3.

110. **Котел.** (Из Моите пътувания).// *Мир*, XXXVI, № 9125, 6. дек. 1930, с. 5.

111. **Видин: Старинни църкви.** Тристагодишните образи на Св. Иван Рилски и на Св. Прохор Пшински. (Из Моите пътувания).// *Мир*, XXXVI, № 9143, 27 дек. 1930, с. 4.

112. **Нашите зографи и резбари в миналото.**// *Зора*, XII., № 3447, 27 дек. 1930, с. 3.

113. **Етрополе и етрополския манастир „Варовитец“.**// *Труд* : месечно илюстрирано списание за ученици от професионалните училища и за всички млади хора на труда и поминъка, III, № 1, 1930 – 1931, с. 566 – 570.

114. **Из Царството: Димотика.** (Из Моите пътувания).// *Мир*, XXXVII, № 9208, 20 март 1931, с. 3.

115. **Из царството: Харманли и Хасково.** (Из моите пътувания).// *Мир*, XXXVII, № 9228, 15 апр. 1931, с. 3.

116. **Из царството: От Борушица до Варна и Мадара.** (Из моите пътувания).// *Мир*, XXXVII, № 9231, 18 апр. 1931, с. 4.

117. **Годишното събрание на Бълг. Археолог. институт.**// *Мир*, XXXVII, № 9255, 18 май 1931, с. 2.

118. **Панайот Пипков.**// *Мир*, XXXVII, № 9275, 12 юни 1931, с. 2.

119. **Мадара.** (Из моите пътувания).// *Мир*, XXXVII, № 9276, 13 юни 1931, с. 3.

120. **Постниците в Рила.**// *Мир*, XXXVII, № 9312, 23 юли 1931, с. 4.

121. **Нашите стари чешми.**// *Мир*, XXXVII, № 9324, 5 авг. 1931, с. 4.

122. **Българските старини в Македония.**// *Зора*, XIII, № 3629, 7 авг. 1931, с. 5.

123. **Трън, Знеполско.** (Из моите пътувания).// *Мир*, XXXVII, № 9382, 17 окт. 1931, с. 4.

124. **Изъ Гложенския манастир.**// *Известия на Българския археологически институт*, VI, 1932, 294-296 : с ил.

125. **Изъ Църквите около Рилския манастир.**// *Известия на Българския археологически институт*, VI, 1932, 286-294: с ил.

126. **Ярловската църква.**// *Известия на Българския археологически институт*, VI, 1932, 296-297: с ил.

127. **Вражалец в Анхиало.**// *Морска заря* (Бургас), XII, №

3206, 14 март 1934, с. 2.

128. **В изложбата на Мара Цончева.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 1735, 3 юни 1934, с. 2.

129. **Писмо от Тракия: Малко Търново.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 1805, 26 авг. 1934, с. 2.

130. **Човек под моста.**// *Бургаски фар*, XVII, № 3855, 14 ноем. 1934, с. 2.

131. **Радка Х. Петрова.**// *Бургаски фар*, XVII, № 3879, 12 дек. 1934, с. 2.

132. **Балетният спектакъл на г-ца М. Драгиева.**// *Бургаски фар*, XVII, № 3888, 22 дек.1934, с. 2.

133. **Съдебна грешка: Гостуването на Никола Икономов във Бургаския театър.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 1921, 15 ян. 1935, с. 2.

134. **Коварство и любов.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 1927, 22 ян.1935, с. 2.

135. **Мадам Сан Жен.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 1981, 28 март.1935, с. 2.

136. **За Мадарския конник: лекция на проф. Богдан Филов.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 2003, 23 апр. 1935, с. 1.

137. **Изложба на тримата.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 2013, 7 май 1935, с. 2.

138. **Изложба на тримата II: Марин Жеков – Марио.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 2015, 9 май 1935, с. 2.

139. **Изложба на тримата III: Г. Велчев.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 2018, 13 май 1935, с. 2.

140. **Песен на селото:** Едно голямо дело на учениците, ученичките и учителите им при Сунгурларската народна прогимназия>// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 2024, 20 май 1935, с. 2.

141. **В изложбата на художника Станю Стаматов.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 2082, 2 авг. 1935, с. 2.

142. **Изложба от горите, лова и рибарството.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 2093, 15 авг. 1935, с. 2.

143. **Изложбата на Христо Каварналиев.**// *Последна Бургаска поща*, VII, № 1551, 11 ноем.1935, с. 1.

144. **Татко, гладен съм:** Драма от Режио Сирман>// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 2167, 13 ноем. 1935, с. 2.

145. **Сказката на Петко Росен за Индже войвода.**// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2243, 14.02.1936, с. 1.

146. **Добри Чинтулов:** Сказка от Н. Табаков>// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2247, 19 февр. 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним R.Z.

147. **Винаги на пътя ни една жена.**// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2247, 19 февр. 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним Sch.

148. **Втората сказка на г. Н. Табаков.**// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2248, 20 февр. 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним R.Z.

149. **П. К. Яворов (Чирпан 1878 – 1914):** Трета сказка на г. Н. Табаков.// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2249, 21 февр. 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним R.Z.

150. **За българският произход на поета Пиер Ронсард (1523 – 1585):** Четвърта сказка на г. Н. Табаков.// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2250, 22 февр. 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним R.Z.

151. **Поезията на Пол Верлен:** Пета сказка на г. Н. Табаков.// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2252, 25 февр. 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним R.Z.

152. **Животът и творчеството на Емануил Манолов, първи български композитор:** Сказка на Асен Жабленски.// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2254, 27 февр. 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним R.Z.

153. **Достоевски и Освобождението на България:** Сказка от Кръстю Баев.// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2260, 6 март 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним R.Z.

154. **Кирил Христов (29 юни 1875 год.): Живот и творчество:** Сказка от Ст. Станчев.// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2261, 7 март 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним R.Z.

155. **Скандал в рая:** Фарс в 3 действия от Арманд Бах. Постановка на Режисьора Ив. Янев. (Театрален преглед).// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2263, 10 март 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним Sch.

156. **Поезията на Пенчо Славейков:** Сказка от Г-жа Зоя Гюлмезова.// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2267, 14 март 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним R.Z.

157. **Поезията на българката: Екатерина Ненчева, Мара Белчева, Дора Габе и Елисавета Багряна:** Сказка от г-жа Паулина Станчева.// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2268, 16 март 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним R.Z.

158. **Симфоничен концерт с участието на Любчо Янков.**// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2288, 7 апр. 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним Sch.

159. **Откровението: Великденски разказ.**// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2292, 14 апр. 1936, с. 2.

160. **Иван Мърквичка: по случай 80-годишния му юбилей.**// *Зора*, XVII, № 5065, 19 май 1936, с. 8.

161. **Изложбата на Александра Мечкуевска.**// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2325, 26 май 1936, с. 2.

Подписана с псевдоним Sch.

162. **Една симпатична ученическа проява.**// *Вечерна Бургаска поща*, VIII, № 2344, 18 юни 1936, с. 2.

163. **Арнолд Бьоклин. (В памет на Иван Енчев-Видю).**// Бургаски фар, XVI, № 4463, 30 окт. 1936, с. 2.

Статията е препечатана от в. „Ден“ № 439, 13 март 1905 г. В препечатката погрешно е отбелязан като в. „Ден“ № 79, 1905 г.

Публикувана графика на Иван Енчев-Видю

164. **Манолов, Емануил. Томление дует:** с акомпанимент на пиано/ Емануил Манолов. – [Партитура]. – Казанлък: книж. Наука, 1900. – 4 с.: ноти; 32 см.

165. **Манолов, Емануил. Отклик от Балкана/** Емануил Манолов. – [Партитура]. – Казанлък: книж. Наука, 1901. – 10 с.: ноти; 32 см.

166. **Ребус.**// *Труд*: месечно работническо илюстрирано списание (Стара Загора), I, № 2, 1900, с. 131.

167. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), X, № 1, 1901, с. 24.

168. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), X, № 2, 1901, с. 44.

169. **Картина в картина.**// *Младина* (Казанлък), X, № 2, 1901, с. 45.

170. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), X, № 3, 1901, с. 70.

171. **Картина в картина.**// *Младина* (Казанлък), X, № 3, 1901, с. 70.

172. **Гимнастика.**// *Младина* (Казанлък), X, № 4, 1901, с. 92.

173. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), X, № 4, 1901, с. 93.

174. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), X, № 4, 1901, с. 118.

175. **Картина в картина.**// *Младина* (Казанлък), X, № 5, 1901, с. 119.

176. **Живописец и ловец.**// *Младина* (Казанлък), X, № 6, 1901, с. 132-135.

177. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), X, № 6, 1901, с. 143.

178. **Картина в картина.**// *Младина* (Казанлък), X, № 6, 1901, с. 143.

179. **История без думи.**// *Младина* (Казанлък), X, № 6, 1901, с. 148-149.
180. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), X, № 7, 1901, с. 167.
181. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), X, № 8-9, 1901, с. 215.
182. **Картина в картина.**// *Младина* (Казанлък), X, № 8-9, 1901, с. 215.
183. **Картина в картина.**// *Младина* (Казанлък), XI, № 1, 1902, с. 22.
184. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XI, № 1, 1902, с. 23.
185. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XI, № 8, 1902, с. 192.
186. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XII, № 1, 1903, с. 23.
187. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XII, № 3, 1903, с. 47.
188. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XII, № 7, 1903, с. 168.
189. **Картина в картина.**// *Младина* (Казанлък), XII, № 8, 1903, с. 189.
190. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XII, № 8, 1903, с. 192.
191. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XIII, № 2, 1904, с. 44.
192. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XIII, № 3, 1904, с. 120.
193. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XIII, № 6, 1904, с. 144.
194. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XIII, № 7, 1904, с. 167.
195. **Винетка.**// *Пенкини картини*, I, № 1, 1904, с. 6.
196. **Ребус.**// *Пенкини картини*, I, № 1, 1904, с. 9.
197. **Ребус.**// *Пенкини картини*, I, № 1, 1904, с. 12.
198. **Ребус.**// *Пенкини картини*, I, № 1, 1904, с. 13.
199. **Ребус.**// *Пенкини картини*, I, № 1, 1904, с. 14.
200. **Ребус.**// *Пенкини картини*, I, № 2, 1904, с. 17.
201. **Ребус.**// *Пенкини картини*, I, № 3-4, 1904, с. 30.
202. **Ребус.**// *Пенкини картини*, I, № 3-4, 1904, с. 31.
203. **Ребус.**// *Пенкини картини*, I, № 5, 1904, с. 16.
204. **Сляпата цветопродавачка.**// *Пенкини картини*, I, № 5, 1904, с. 8.
205. **Революционера не моли.**// *Българан*, I, № 15, 18 април 1904, с. 4.
206. **На доклад.**// *Ден*, I, № 181, 4 юни 1904, с. 1.
207. **Слънцето и месечината на българския карикатурен небосклон.**// *Ден*, I, № 184, 10 юни 1904, с. 1.
208. **Генерал – майор А. В. Самсонов.**// *Ден*, I, № 186, 12 юни 1904, с. 1.
209. **Уничтожение на един японски ескадрон от казаците при Вафанку.**// *Ден*, I, № 187, 14 юни 1904, с. 1.
210. **Отменявамъ!**// *Ден*, I, № 190, 17 юни 1904, с. 1.

211. **Руски офицери на закуска на боева позиция.** // *Ден*, I, № 194, 21 юни 1904, с. 1.

212. **Генерал – майор Мекел:** организатор на японската армия, сега дивизионен генерал в германската армия.// *Ден*, I, № 196, 23 юни 1904, с. 1.

213. **Спиритически сеанс:** Редакторите на „Вечерна поща“ викат духа на вицеадмирала Ухтомски.// *Ден*, I, бр. 197, 23 юни 1904, с. 1.

214. **Море Нане...** // *Ден*, I, бр. 209, 7 юли 1904, с. 1.

215. **Русите се готвят да посрещнат японците пред Порт Артур.**// *Ден*, I, № 221, 18 юли 1904, с. 1.

216. **Долу полумесеца!**// *Ден*, I, № 223, 20 юли 1904, с. 1.

217. **Генерал – майор Н. А. Орлов:** командующият 54 пехотна дивизия.// *Ден*, I, № 231, 29 юли 1904, с. 1.

218. **Изобретателя на непроницаемата ризница, Бенеденти,** стреля на два метра разстояние върху кон, облечен с неговата ризница.// *Ден*, I, № 233, 30 юли 1904, с. 1.

219. **Англичаните атакуват тибетския манастир „Дзе Лен“.**// *Ден*, I, № 242, 9 авг.1904, с. 1.

220. **Н. И. Величко:** началник на инженерните войски в Манджурия.// *Ден*, I, № 248, 15 авг. 1904, с. 1.

221. **На позициите на Порт Артур:** След боя.// *Ден*, I, № 250, 18 авг. 1904, с. 1.

222. **Арнолдо Цони.**// *Ден*, I, № 254, 22.08.1904, с. 1.

223. **Екзекутирането на Рябова.**// *Ден*, I, № 329, 6 ноем. 1904, с. 1.

224. **Вестник Пети Паризен разказва.**// *Ден*, II, № 429, 3 март 1905, с. 1.

225. **Утешение.**// *Българан*, II, № 49, 13 март 1905, с. 2.

226. **Проекто паметници № 1: Все онъ!**// *Българан*, II, № 52, 3 апр. 1905, с. 3.

227. **Многострадалното магаре.**// *Българан*, II, № 55, 23 апр. 1905, с. 4.

228. **Един кът от Българския павилион на изложението в Лиеж.**// *Ден*, II, № 487, 4 май 1905, с. 1.

229. **Проекто паметници: Lumpaciус.**// *Българан*, II, № 60. 29 май 1905, с. 3.

230. **Сърдце кога сака, човек не мое да нече.**// *Българан*, II, бр. 62, 12 юни 1905, с. 6.

231. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XV, № 1, 1906, с. 24.

232. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XV, № 8, 1906, с. 192.

233. **Ребус.**// *Младина* (Казанлък), XV, № 9, 1906, с. 216.

234. **Иван Сергеевич Аксаков.**// *Ден*, III, № 749, 31 ян. 1906, с. 1.

235. **Жив мъртвец.**// *Ден*, III, № 795, 18 март 1906, с. 1.

236. **В недалечно бъдеще.**// *Ден*, III, № 829, 25 апр. 1906, с. 1.

237. **Ненчева, Екатерина Димитрова. Снежинки:** Лир. песни / Екатерина Димитрова Ненчева. – София, 1909 (София: Придворна печ.). – 80 с.; 25 см.

Корицата и илюстрациите на книгата са дело на Иван Енчев-Видю.

Публикации за Иван Енчев-Видю:

Книги и статии от сборници:

238. **Чудомир. Музей „Искра“**/ Димитър Чорбаджийски-Чудомир.// *Народно читалище „Искра“*, Казанлък (1860-1960): Юбилеен сборник. – София, 1961, с. 199-205.: с ил.

239. **Филева, Аделина. Иван Енчев-Видю**/ Аделина Филева.// *Българските художници и Мюнхен: Модерни практики от средата на 19 до средата на 20 век: Каталог/ Текст: Аделина Филева; Състав. Анелия Николаева, Деница Киселер; Фотогр. Анатоли Михайлов.* – София, 2009, с. 146-147: с цв. ил., портр.

240. **Добрев, Марин. Иван Енчев-Видю (1882 – 1936)**/ Марин Добрев. // *Художниците на Казанлък = The Artists of Kazanlak / Marin Dobrev.* – Ст. Загора, 2013, с. 62-65 : с цв. ил., портр.

241. **Чудомир. До Иван Енчев-Видю / Чудомир.**// *Събрани произведения в шест тома: Статии. Изказвания. Краеведски изследвания. Кореспонденция/ Чудомир; Подбор и ред. Пеньо Терзиев.* – Т. 4. – В. Търново, 2013, с. 383.

242. **Християнство и народна култура:** [Каталог от изложба]/ [Състав.: Марияна Ибришимова-Петрова, Венелина Илиева]. – Казанлък: Ист. музей Искра, 2014. – [20] с.: ил.; 21 см.

В каталога са включени кръстове от сбирката „Иван Енчев-Видю“ от фондовете на музей „Искра“.

243. **Братанова, Богдалина Младенова. Приложна графика и символизъм в България от Освобождението до края на Първата световна война**/ Богдалина Младенова Братанова. – София: Симолини 94, 2015. – 204 с.: с ил.

Акцентът в книгата е върху символизма в периодичния печат в началото XX век. Иван Енчев-Видю е разглеждан като един от художниците, представители на символизма и сецесиона.

Статии в продължаващи издания

244. **Г. Иван Енчев-Видю за Искра.**// *Казанлъшки градски общински вестник*, X, № 284, 5 юни. 1910, с. 2.

В публикацията се съобщава, че Видю, въпреки невъзможността си да присъства лично, е подарил за празника на „Искра“ една декорация за сцената и две свои картини.

245. **Курса по рисуване.**// *Казанлъшки градски общински вестник*, X, № 297, 15 окт. 1910, с. 1-2.

В дописката се съобщава, че продължават записванията в курса по рисуване, организиран от Ученолюбива дружина „Искра“, който се води Иван Енчев-Видю и е в полза на музея на дружината.

246. **Художникът Иван Енчев-Видю.** (Култ. вести)// *Казанлъшка искра*, I, № 13, 31 ян. 1925, с. 3.

Съобщава се, че Видю ще държи в салона на „Искра“ две художествени беседи с 220 светливи картини по две теми „Българска народна носия“ и „Съвременни български художници“

247. **Помещение за музея на Искра ще се строи.**// *Казанлъшка искра*, I, № 21. 28 май 1925, с. 2.

Подпис: Д. Г.

В публикацията се съобщава, че Иван Енчев-Видю, съвместно с арх. Д. Ангелов изготвят проект за сграда на музея, като за негово място е определен парцел, в северозападния край на зданието на „Искра“ (на това място е днешната сграда на Библиотека „Искра“)

248. **Розова долина и Казанлък.** (Книжнина)// *Казанлъшка Искра*, VI, № 120, 15 юли 1929, с. 3.

Подписана W.

249. **В Малко Търново се работи.**// *Вечерна Бургаска поща*, VII, № 1809, 1 септ. 1934, с. 2.

Съобщава се, че докато е бил на почивка за възстановяване в Малко Търново, Иван Енчев-Видю е направил проект за чешма в български стил и е започнала дейност по изграждането ѝ.

250. **Г-н Иван Енчев-Видю. (Из живота на Искра)**// *Казанлъшка искра*, XI, № 245, 31 окт. 1934, с. 2.

В публикацията се съобщава, че Видю е дарил на музея при „Искра“ една отлична колекция от разнообразни български шевици.

251. **Музей. (Из живота на „Искра“)**// *Казанлъшка искра*, XI, № 246, 15 ноем. 1934, с. 2.

В дописката се съобщава, че Иван Енчев-Видю е изпратил от Бургас колекция от шевици от почти всички краища на България, както и много ценни народни накити, гривни, обеци, украси за коси и пр.

252. **Иван Енчев-Видю не е между живите.**// *Вечерна*

Бургаска поща, VIII, № 2405, 29 авг. 1936, с. 1.

253. **Станчев, Стефан. Из живота на Иван Енчев-Видю/** Стефан Станчев.// *Мир*, XLII, № 10839, 7 септ.1936, с. 3.

254. **Чудомир. /Ив. Енчев-Видю/ Ч.**// *Казанлъшка искра*, XIII, № 289, 15 септ. 1936, с. 1.

255. **По важни трудове на Ив. Енчев-Видю.**// *Казанлъшка искра*, XIII, № 289, 15 септ. 1936, с. 1.

256. **Станчев, Стефан. Из архива на Иван Енчев-Видю/** Стефан Станчев.// *Мир*, XLII, № 10850, 19 септ. 1936, с. 3.

257. **Чудомир. Голямо дарение на Искра от Иван Енчев-Видю/** Бр.// *Казанлъшка искра*, XIII, № 291, 15 окт. 1936, с. 1.

Публикацията е подписана с псевдонима „Бр“. Установено, че зад него стои Чудомир от дългогодишния, директор на ЛХМ „Чудомир“ - Пеню Терзиев.

258. **Цанев, Д. Иван Енчев-Видю/** Д. Цанев.// *Казанлъшка искра*, XIII, № 291, 15 окт. 1936, с. 1.

259. **Иван Енчев-Видю.** (В памет на Иван Енчев-Видю). // *Бургаски фар*, XVI, № 4463, 30 окт. 1936, с. 2 : ил.

260. **Шипков, Тр. Иван Енчев-Видю и Искра.** (В памет на Иван Енчев-Видю)/ Тр. Шипков.// *Бургаски фар*, XVI, № 4463, 30 окт. 1936, с. 2. ; № 4464, 31 окт. 1936, с. 2.

Продължава в два поредни броя.

261. **Максимов, Ст. Избран път.** (В памет на Иван Енчев - Видю)/ Д-р Ст. Максимов.// *Бургаски фар*, XVI, № 4463, 30 окт. 1936, с. 2.

262. **По-важни трудове на Иван Енчев-Видю.** (В памет на Иван Енчев-Видю).// *Бургаски фар*, XVI, № 4463, 30 окт 1936, с. 2.

263. **Последния дар на Видю за Искра.** (В памет на Иван Енчев - Видю).// *Бургаски фар*, XVI, № 4463, 30 окт. 1936, с. 2.

264. **Станчев, Стефан. На Видю.** (В памет на Иван Енчев - Видю)/ Стефан Станчев.// *Бургаски фар*, XVI, № 4463, 30 окт. 1936, с. 2.

265. **Станчев, Стефан. Видю и народният университет.** (В памет на Иван Енчев-Видю)/ Стефан Станчев.// *Бургаски фар*, XVI, № 4463, 30 окт. 1936, с. 2.

266. **Цанев, Д. За Идеализма на Видю и неговите съвременници.** (В памет на Иван Енчев-Видю)/ Д. Цанев.// *Бургаски фар*, XVI, № 4463, 30 окт. 1936, с. 2.

267. **Пенчев, Емил. Художник, общественик родолюбец/** Емил Пенчев.// *Искра* (Казанлък), LVIII, № 42, 9 окт.1981, с. 4.

268. **Георгиева, Милена. Иван Енчев-Видю и приносите**

му към българската художествена култура/ Милена Георгиева.// *Проблеми на изкуството*, 1989, № 1, с. 54-59.

269. Георгиева, Милена. Иван Енчев-Видю и приносите му към българската художествена култура/ Милена Георгиева.// *Казанлък* в миналото и днес, Казанлък, 4, 1994, с. 254 – 261.

Препечатано със съкращения от „Проблеми на изкуството”, кн. 1, 1989 г.

270. Симеонова, Ружа. Из албума „Българска съкровищница“ на Иван Енчев-Видю/ Ружа Симеонова.// *Библиотека*, 1995, № 2, с. 37–41.

271. Дончева-Крачанова, Стефка. Художникът Иван Енчев-Видю, ентузиазираният изследовател на българските старини. (Именити казанлъчани)/ Стефка Дончева-Крачанова.// *Искра*, (Казанлък), LXXIV, № 16, 28 март 1997, с. 5.

272. Дончева-Крачанова, Стефка. Иван Енчев-Видю, патрон на дружеството на краеведите в град Казанлък / Стефка Дончева-Крачанова.// *Архив за поселищни проучвания*, VIII, № 3-4, 1999, с. 117-123.

273. Танева, Яна. 100 години Художествена галерия Казанлък/ Яна Танева.// *Казанлък* в миналото и днес, Казанлък, 6, 2001, с. 12-19.

274. Танева, Яна. Нашата художествена галерия има феноменална колекция : Видю е бащата на казанлъшката галерия, но Чудомир е дал пълнотата на нейната експозиция/ Яна Танева.// *Искра*, (Казанлък), LXXVII, № 46, 6 юли 2001, с. 10.

275. От 83 години казанлъчани си имат герб.// *Седмица* (Казанлък), VIII, № 44, 10 ноем. 2006, с. 2.

276. Папукчиев, Иван. Иван Енчев-Видю - автор на първия герб на град Казанлък/ Иван Папукчиев.// *Казанлък* в миналото и днес, Казанлък, 7, 2007, с. 321-325 : ил.

277. Добрев, Марин. Многостранныят талант на Иван Енчев-Видю/ Марин Добрев. // *24 часа*, XIX, № 325, [притурка "Твоят ден" № 34], 27 ноем. 2009, с. 6.

278. Станева, Мариета. От кого се учи Чудомир/ Мариета Станева.// *Електронен вестник за музеология и военна история* [онлайн], № 2, 2012, с. 10-14. Достъпно на адрес: http://www.militarymuseum.bg/Pages/Publications/Electronic%20journal/br oev e /2012_02.pdf посетено на 26 март 2017 г.

279. Женков, Матей. Легендарният актьор Иван Попов другарувал с Иван Енчев-Видю/ Матей Женков.// *Седмица*, (Казанлък), XIV, № 37, 26 окт. 2012, с. 14.

280. **Братанова, Богдалина Младенова.** **Символично-сецесионната линия в книжната графика на Иван Енчев-Видю:** По примери от литературно-художествената периодика от края на XIX и началото на XX век/ Богдалина Младенова Братанова.// *Изкуствоведски четения*, 2012, София, 2013, с. 406-417.

281. **Женков, Матей.** **Видю рисувал декорите на Съвременен театър/** Матей Женков.// *Седмица* (Казанлък), XV, бр. № 27, 12 юли 2013, с. 14.

282. **Женков, Матей.** **Иван Енчев-Видю колекционирал картички/** Матей Женков.// *Долина* (Казанлък), XIII, № 16, 17 апр. 2014, с. 14.

283. **Братанова, Богдалина Младенова.** **Иван Енчев-Видю в детско-юношеската периодика от края на XIX и началото на XX век.**// *Изкуство и контекст: Шеста младежка научна конференция*, София, 2014, с. 25-36.

284. **Рашкова, Мария.** **Иван Енчев-Видю. Уникална личност в историята на Казанлък/** Мария Рашкова.// *Трибуна Арсенал* (Казанлък), IV, № 106, 29 май 2015, с. 8.

285. **Великова, Маринела.** **Върху художествения стил на фирмената реклама в българския печат през първата половина на XX век.** / Маринела Великова.// *Арт диалог: интернет списание за култура* [онлайн], 20 окт. 2016, № 4, Достъпно на адрес: <http://artdialog-bg.com/върху-художествения-стил-на-фирменат> /Посетено на 26 март 2017 г./

РУСКОТО ГРОБИЩЕ В ГРАД ШИПКА

Гина Хаджиева

В близост до Храм-паметник „Рождество Христово“ в град Шипка, издигнат за увековечаване на паметта и подвига на героите от Освободителната руско-турска война 1877-1878 г., има две стари руски гробища. В югоизточната част на Шипка все още се откриват следи от още две. На тези четири места са погребани почти 500 руски военни и граждански лица, емигрирали от Русия след Гражданската война и живели в село Шипка от 1920 г. до 1986 г., когато шипченци се сбогуваха с последния руски бежанец – 90-годишният петербуржец Михаил Вл. Арефиев.

Първите погребения на руски емигранти са от 1922 г.: полковник Н. М. Адасовский, старши урядник И. П. Стрепков, казакът И. А. Садчиков и хорунжий П. Г. Степанов. Погребани са на север от Храма, по склоновете на Балкана, там, където по време на неговия строеж в края на XIX в. са погребали няколко строители. Постепенно гробището се разраства, съвсем близо се появява второ, по-голямо. След 1936 г. се определя трети участък в полето, югоизточно от Шипка, и вече в 50-те години започват руските погребения на местното шипченско гробище.

Гробищата се поддържат от самите руснаци и от администрациите на двата инвалидни дома, а от 60-те години на XX в. за гробищата в района на Храма се грижат работниците на НПМ „Шипка – Бузлуджа“.

С времето, когато един по един си отиват от живота руските бежанци, и особено след промените в 1989 г., гробищата постепенно са изоставени. Дървените кръстове изгниват, металните табелки се покриват с ръжда, пространството обраства с храсти и дървета и се слива с околния пейзаж. Годишите заличават съвсем забравените напълно трето и четвърто гробище. Сравнително добре се е запазило първото, най-малкото, и отчасти второто, които са в района на Храма.

За съхраняване паметта на всички погребани е завършен проект за възстановяване на тези две гробища и поставяне на гранитни мемориални плочи с имена. Сред дивата красота на околната природа трябва да изчезне тъжният вид на забрала и изостаналост и да се увековечат имената на всички, погребани в земята на Шипка.

Преобладаващата част от погребаните са военни – офицери и войници, сражавали се по фронтовете на братоубийствената Гражданска война и в Първата световна война. Но между тях има участници и в Руско-японската война 1904-1905 г. и в Освободителната руско-турска война 1877-1878 г.

Генерал-майор Павел Радецки (1856-декември 1924 или януари 1925) е прапорщик от 35-ти пехотен Брянски полк и участва в най-ожесточените и драматични августовски боеве на Шипченската позиция, определили изхода на войната. Награден е с ордените „Св. Станислав“ III и II степен и „Св. Анна“ III и II степен. Неговата жена Олга Радецкая (1857-1942), въпреки възрастта си и тежкото си здравословно състояние, през 30-те години на XX в. участва в организиране на храмовите благотворителни дискози за събиране на помощи за гладуващите в Русия, а по време на Отечествената война те събират средства за Червената армия, които изпращали чрез представители на духовенството в Съветския съюз. Олга Андреевна умира през 1942 г. и е погребана в същото гробище.

Генерал-майор Виктор Лишев (1854-1927) е щабс-капитан в 8-ма артилерийска бригада през Руско-турската война. Удостоен е с ордените „Св. Станислав“ III и II степен, „Св. Анна“ III и II степен и „Св. Владимир“ III степен. Бил е началник на Казански барутни заводи. В България е с жена си София Викторовна, която след неговата смърт напуска Шипка.

Един до друг на първото гробище лежат генерал-майор Николай Манолов (1858-1932) и полковник Василий Луговенко (1853-1935). И двамата са родени в Херсонска губерния, и двамата – единият прапорщик, другият поручик – в 60-ти пехотен Замосцьки полк в отряда на генерал Ганецки, охранявал Черноморския бряг през Освободителната война. И в смъртта си те продължават да са заедно.

Гавриил Филимонов (1857-1924) е кубански казак от 2-ри Урупски конен полк, сражавал се на Кавказкия фронт.

Тук е погребан и друг участник в отбраната на Шипка – доброволецът от 35-ти Брянски полк Андрей Бояринов (1858-1926). Той е присъствал с други руски ветерани на освещаването на храм „Св. Александър Невски“ в София през септември 1924 г. На тържественото освещаване и на 47-мата годишнина от кръвопролитните августовски сражения на Шипка ветеранът посвещава своята непретенциозна поетична „Песен“:

*„Было дело на Балканах
в семьдесят седьмом году,*

.....

*Как нас турки не теснили,
окоужив со всех сторон,
но мы славно их разбили
нанеся большой урон.*

.....
*Вся Болгария свободна,
стурком кончен разговор.
В резултат же заключен
Сан Стефанский договор.
Это дело было, братци,
в семьдесят восьмом году.“*

Казакът Алексей Небиков (1853-1932), също участник във войната за освобождението на българите, умира самотен с тъгата по голямото си семейство и по тихия Дон.

Между многото документи, записки и спомени на участници в Освободителната война, е известен дневникът на военния лекар Павел Пясецки, който е служил в болницата в Габрово, настанена в сградата на женския манастир. Д-р Пясецки разкрива трудното ежедневиe, което споделят с него милосърдните сестри. Една от тях, баронеса Александра Енгелгардт (1857-1935), наградена с орден „За храброст“, е живяла в Шипка със сестра си Анна Максимова (1851-1932). И двете са погребани над храма.

В Освободителната война участва и генерал-майор Николай Кононович (1859-1929) в състава на 24-та пехотна дивизия като прапорщик от 86-ти пехотен Вилманстрандски полк и като подпоручик от 94-ти пехотен Енисейски полк. Сражава се при Стара Загора, Нова Загора и Карнобат. За боеви отличия получава две награди - „Св. Станислав“ III степен с мечове и „Св. Анна“ III степен и чин подпоручик. Неговият баща, генерал-майор Казимир Канонович, е командир на Първа бригада от 24-та пехотна дивизия от юли 1877 до януари 1897 г. и е между защитниците на Шипка.

Семейството е добър пример за потомствени военни. Във войната участват неговите братовчеди капитан Андрей Всеволошки, след войната майор на българска служба и командир на 10-та пехотна Видинска дружина, и майор Мерчански, командир на 5-та Бургаска дружина. Племенникът му ротмистър Ю. Максимилянович фон Кусе, от 6-ти Хусарски Кляститски полк с чин подполковник, е командир на Първи пехотен Софийски полк. С по-младия си брат Йосиф Казимирович (1863-1921), генерал-лейтенант, се сражават и в Руско-японската, и в Първата световна война. Като участници в Бялата армия

се оказват в емиграция - Николай Казимирович в България, Йосиф Казимирович в Югославия и умира в Дубровник, а техните синове се пръскат из цяла Европа.

Както пише инвалидът Сергей Макаренко в своето стихотворение:

*„Я плачу о доле суровой солдата, о жизни печальной своей,
вдали от отчизны любимой, так свято душою солдатской моей.
О том, что навеки в груди одинокой, навеки разбиты мечты,
что сломаны силы рукою жестокой, железной рукою войны...“*

С каква болка военният инвалид изповядва тежката емигрантска участ.

Николай Кононович идва в Шипка, заедно със семействата на Павел Радецки и Виктор Лишев, от френско-българския приют в Кюстендил. Те са военноинвалиди, със сериозни последствия от раните от четири поредни войни. В тежко състояние е откаран в болницата в гр. Бяла, където умира на 3 март 1929 г. Не го връщат в Шипка. Погребва го с почести обществеността на Бяла. Но гробът му не е запазен.

В списъците на Съюза на ветераните фигурират генерал-майор Дмитрий Тюрморезов (1862-1928), полковник Василий Чугаев (1850-1931), Василий Иванов (1855-1931), подполковник Евгений Генке (1853-1931), полковник Савелий Котов (1858-1940). Всички те са представители на освободителката Русия и макар на преклонна възраст, допринасят за поддържане на братските чувства в българското население.

Полковник Ананий Максимович (1855-1929) през Освободителната война е прапорщик от 59-ти пехотен Люблински полк. Завършил е Одеското пехотно юнкерско училище. 44 години е на военна служба. Кавалер на ордена „Св. Станислав“ III и II степен, „Св. Анна“ III и II степен, „Св. Владимир“ IV степен. В България пристига 1922 г. от Константинопол. За малко е в Берковица и оттам идва в Шипка, където умира на 10 февруари 1929 г. Неговият праправнук Вячеслав Бондаренко, писател и журналист с богато и разнообразно творчество, създаде уникална книга за руската колония в Шипка, изследвайки огромно количество документи от българските и руските архиви. С „Руский некрополь на Шипке“ той изпълнява синовния си дълг не само към своя пращад, но и към неговите съотечественици, към другите руски емигранти, пропъдени от историческите обстоятелства далече от родината си. Запазените в

семеиния архив снимка и пощенска картичка с вида на храма и инвалидния дом и затрогващ текст към близките, са скъпи реликви и онази здрава нишка, която завинаги свързва семейството с далечната Шипка. Но след няколко срещи и гостувания, за Вячеслав Бондаренко и неговата съпруга журналистката Екатерина Честнова Шипка е вече близка и родна.

Една част от тези емигранти са офицери, застанали с оръжие в ръка срещу болшевиките. Други са мобилизирани и някак случайно попадат с Доброволческата армия след евакуацията от Крим в България. Много от хората бягат от Русия от хаоса, глада и терора на войната. Години наред те живеят тук с мисълта, че ще се върнат в родината си, в родните места, при семействата си. За съжаление, болшинството от тях не се срещат повече с близките си, остават завинаги в България.

Вячеслав Бондаренко отбелязва в книгата си, че в Шипка са погребани 18 генерал-майори и 62 полковници. Сред тях има трима кавалери на най-високата бойна награда на Русия - орден „Св. Георги“ IV степен (полковниците Л. Селиванов, В. Телепнев и Н. Чернов), има шест носители на Златно оръжие с надпис „За храброст“ или Георгиевско оръжие (генерал-майор Д. Тюрморезов, полковниците К. Егунов, С. Захаров и В. Левковец, капитан Б. Мейштович и поручик Ф. Снопковский). Генерал-майор барон Н. Корф бил кавалер на ордена „Св. Георги“ IV степен и Златно оръжие с надпис „За храброст“, а полковник Н. Адасовский - на ордена „Св. Георги“ IV степен и Георгиевско оръжие.

Руското гробище в Шипка не би могло да се нарече аристократично, защото в него са погребани обикновени хора, представители на всички съсловия на дореволюционна Русия. И все пак в него са намерили вечен покой и личности, оставили следа в руската история и култура.

Иван Лодиженский (1872-1931) произхожда от старинен дворянски род, от който е композиторът Александър Даргомижски. Неговият баща Николай Лодиженский е образован дипломат, надарен с музикален талант, в близка дружба с композиторите от „Могъщата петорка“ (последователите на М. Глинка – М. Балакирев, М. Мусоргски, Н. Римски-Корсаков, Ц. Кюи и А. Бородин). Служи в Министерство на външните работи, консул в Кьонигсберг, в Руцук, генерален консул в Ню Йорк.

Иван Николаевич в детските си години е живял в Русе. Негов кръстник е Николай Римски-Корсаков. Завършил юридическия факултет на Петербургския университет. През 1906 г. постъпва в

разпореждане на Председателя на Съвета на министрите П. Столипин. В 1912 г. е произведен в чин действителен статски съветник и камергер в Двора на Негово Императорско Величество. През 1917 г. е сенатор и таен съветник. Умира на 30 август 1931 г.

Никита Лисичкин (1864-1932) е губернский секретар и депутат в III Държавна Дума.

Пьотър Цирульников (1870-1939), по професия инженер геодезист, е депутат в руската Дума и кмет на Владикавказ в най-бурното революционно време. В 1921 г. се евакуира в състава на Руската армия на П. Врангел от Севастопол в Константинопол и в 1922 г. идва в България. В руския Държавен архив се съхраняват дневниците на П. Цирульников от 1920 до 1935 г.

Тук е погребана и София Нечаева, по баща баронеса фон Мершейдт-Гиллес (1876-1928), вдовица на полковник Пантелеймон Нечаев, умрял в Галиполи. Тя е милосърдна сестра в Приюта на Червения кръст в Шипка. Синът на покойната, Валентин Нечаев, е поет, журналист и преводач с псевдоним Арсениев, който става по-късно негова фамилия. Внуците: Мария Арсениева е преподавател по руски език, Вера Нечаева – преводач, Лев Нечаев – историк, Светослав Арсениев – русист и преводач.

На това гробище са намерили вечен покой и свещенослужителите отец Николай Розов (1876-1930), Антоний Корибут-Дашкевич, епископ Алеутски и Аляскински (1859-1934), протоиерей Антоний Троеполский (1867-1937) и отец Стефан Ярошевский (1868-1940).

С добро име се споменават в Шипка д-р Александър Нечаев (1875-1946) и съпругата му Ксения Нечаева (1890-1944), милосърдна сестра. Доктор Нечаев е випусник на Харковския университет. С Донската армия е евакуиран на о. Лемнос. През 1920-21 г. е главен лекар на Донската полева болница в Стара Загора, откъдето идва в Шипка и е назначен за околийски лекар.

В дългия списък на погребаните има представители и на много други професии и съсловия, но в ограничените рамки на този краеведски материал не е възможно да бъдат представени всички. В направената подборка превесът е на ветераните и на преобладаващите военни, живели и погребани в Шипка.

С книгата на Вячеслав Бондаренко и с предстоящото реализиране на проекта за възстановяване на руското гробище и изграждане на мемориал с Поклонен кръст ще се върнат напълно от небитието и ще бъдат увековечени имената на всички, останали завинаги в шипченската земя.

ЛИТЕРАТУРА:

Бондаренко 2016: В. Бондаренко. Русский некрополь на Шипке. М., 2016.

Гаристов 2008: В. Гаристов. Не нам, Не нам, А имени Твоему. С., 2008
Спомени на руските ветерани за Освободителната война 1877-1878. С., 1929.

Руски дневници за Освободителната война 1877-1878. С., 1997.

Поручик Луговенко от 60-ти пехотен Замошки полк по време на Освободителната война.

Полковник Логовенко в
Шипченския инвалиден дом, 1927 г.

София Лищева на гроба на
генерал Лищев, 1927 г.

ЖИЛИЩА ОТ СРЕДНО- И КЪСНОНЕОЛИТНИТЕ ПЛАСТОВЕ КАРАНОВО I-III И КАРАНОВО III В СЕЛИЩНА МОГИЛА КАЗАНЛЪК

(втората половина на VI хил. пр. Хр.)

Десислава Андреева

Селищна могила Казанлък е една от изцяло проучените селищни могили в североизточната зона на Тракия¹.

Целта на настоящото изследване е да представи останките от жилища/постройки с изцяло или почти изцяло възстановени планове от средно- и къснонеолитните пластове на селищната могила².

В двата пласта с обща дебелина 3 м са разграничени десет строителни нива, наречени от проучвателите на могилата строителни хоризонти³. Средненеолитният пласт включва два строителни хоризонта (X и IX), от които са реконструирани плановете на пет жилища. Откритите материали представят характерни черти на преход от ранненеолитния период Караново I към късненеолитния период Караново III (Андреева 2007). Тази трансформация на културата е

¹ Селищна могила Казанлък се е намирала в югозападната част на града, близо до река Абаята, приток на Тунджа. Имала е овална форма и диаметър около 100 м. Могилата е изцяло разкопана от Г. И. Георгиев (†) и Р. Катиничаров (†) през 1967-1971 г. По време на проучването цялата площ на обекта е била обхваната от план-квадратна мрежа (обр.1 1). Квадратите са със страна 5 м и са обозначени с латински букви от А до Т от юг на север и с цифри от 1 до 20 от изток на запад. Централният репер на могилата е включен в системата на план-квадратната мрежа. За централен репер на обекта е приета най-високата точка (с кота 368.78) в централната част на могилата, която маркира северозападния ъгъл на кв. М11. Във връзка с проучването е изготвен и тахиметричен план на могилата. Дълбочините на проучваните културни пластове са взети от централния репер, чиято точка е приета за 0. По време на разкопките е проучена първоначално източната част на могилата, като в централната ѝ зона (по диаметъра ѝ) е оставен контролен стратиграфски профил с посока север - юг (обр.1 2). Профилът е графично- и фото-документиран. До стерилна основа е установен културен пласт с дебелина до 5,10 м, който се отнася към неолита. Въз основа на останки от жилищни постройки и други съоръжения в неолитния пласт са разграничени 17 строителни хоризонта, без стратиграфско прекъсване между тях (Георгиев 1974, 6-7). Хоризонтите са номерирани отгоре надолу, като номерата следват хронологическата последователност на разкриването им.

² Проучването се базира на документацията от разкопките, налична в Исторически музей „Искра“ Казанлък.

³ Терминът „строителен хоризонт“ е запазен в статията, защото с тази презумпция са извършени теренните проучвания на тел Казанлък. Обосновка на нов методологически подход към разкопаването на напластяванията на селищните могили вж. в Николов 2017.

наречена вариант Караново I-III на среднеолитния период Протокараново III в Тракия. Над тях лежат останки от седем къснонеолитни строителни нива (VIII-II), чиито материали се отнасят към периода Караново III в Тракия. Единствено в трети строителен хоризонт са документирани планове на три постройки. За останалите строителни хоризонти в документацията има данни за проучени частично запазени жилища. Последният строителен хоризонт на селищната могила е почти изцяло унищожен.

Целите планове на жилища от посочените строителни нива са възстановени в централната част на могилата. През ранната бронзова епоха в периферията ѝ е бил изкопан ров (Николов 2008), който е унищожил по-ранните неолитни пластове.

Среднеолитен пласт Протокараново III

Двата среднеолитни строителни хоризонта - X и IX, са проучени на широка площ през 1968 и 1969 г.

X хоризонт е проучен на площ 2050 кв. м. Регистриран е на дълбочина 2,90 - 3 м. Има данни за локални опожарявания. Според останки от подове са регистрирани 11 жилища; само на две от тях са установени целите планове. Повечето от жилищата в селището са имали глинени подове с гредоред, чийто останки вследствие процеси на калциниране са запазени в значителна степен. Характерно за повечето от съоръженията в хоризонта е, че са регистрирани без жилищен контекст. Това са 26 пещи, 1 огнище и 5 зърнохранилища. Размерите на застроената площ на селището са около 50 x 40 м.

Жилище 1 (регистрирано в квадрати M14/M15 и N14/N15, дълбочина 3 м). Жилището има правоъгълен план и размери: дължина на североизточна стена – 5,60 м, югоизточна стена – 6,30 м, северозападна стена – 6,90 м, югозападна стена – 5,40 м. Ориентирано е североизток-югозапад (обр. 4). Жилището има стълбово-плетена конструкция. Входът е от югозапад, с ширина 1,10 м. Пещта е разположена централно пред североизточната стена на жилището. Запазена е основата ѝ, която е изградена от дребни ломени камъни, замазани отгоре с глина. Южно от пещта е открит глинобитен подиум.

Подът на жилището е бил изработен от дърво и обмазан отгоре с глина. Дървената конструкция по подобие на предходното жилище е от цели обли дървета с диаметър около 10 см; подредени са плътно едно до друго (с посока северозапад-югоизток) в няколко успоредни редици, които са пресечени перпендикулярно от редица подобни обли дървета (Georgiev 1972). Върху така изградената дървена конструкция

са поставени дребни ломени камъни и фрагменти от хромелни камъни. Най-отгоре подът е замазан с дебел пласт жълто-зелена хидрофобна глина, която е допринесла за съхраняването на част от дървото през хилядолетията. Освен отпечатъците от гредите са запазени и отделни неовъглени фрагменти от дървената конструкция.

Върху пода на жилището са открити хромелни камъни, фрагментирани керамични съдове и находки от камък, кост, кремък – брадви, тесли, чукалки и др. Сред находките в жилището са открити фрагмент от гривна от мида *spondylus* и мраморна обича.

Жилище 2 (регистрирано в квадрати L15/L16 и K15/K16, дълбочина 3 м). Постройката има приблизително правоъгълна основа, ориентирана с дългата си ос по посока изток-запад (обр. 5). Срещуположните стени имат сходни размери: северната – 6,80 м и южната – 6,95 м, съответно западната – 4,80 м и източната – 5,16 м. Входът е разположен на западната стена на жилището, с ширина 1,10 м. Конструкцията е стълбово-плетена. Пещта е изградена централно пред източната стена на жилището с отвор навътре (на запад). Размерите ѝ са: 1,18 м x 1,15 м, ширината на отвора е 0,55 м. Основата на пещта е от дребен чакъл и по-едри камъни, между които и част от каменен хаван. Глинената ѝ замазка е с дебелина 3 см и по време на проучването е открита почти разрушена. Подът на жилището е сложно за времето си съоръжение. Изработен е от дърво и покрит с хидрофобна глина. Дървената подова конструкция е изработена от обли дървета с максимален диаметър 10 см. Дърветата са разположени плътно едно до друго. В графичната документация на това жилище е видима известна разлика при изработването на дървената подова конструкция в западната и източната му част. В западната част на жилището дърветата са организирани в успоредни „ленти“ с ориентация изток-запад и дължина 1 м. Те са разграничени една от друга чрез други дървета с дължина над 2 м, разположени в редици, перпендикулярни спрямо първите. В източната част на къщата плътно разположените едно до друго дървета от пода са с ориентация север-юг. Описаните наблюдения в дневника на разкопките сочат, че на отделни места дървената конструкция в източната част на постройката застъпва гредоредата в западната част. Различията в изграждането на подовата конструкция в двете части на жилището вероятно са от по-късни преправки на пода и изграждане на допълнителна изолация в източната част на къщата. Над вече изградените дървени конструкции са поставени малки камъни и фрагменти от хромелни камъни за подравняване. След това дърветата са измазани отгоре с жълто-зелена хидрофобна глина, която е запазила дървото от изгниване през

хилядолетията⁴. По време на откриването останките от дървото са имали кафяво-червеникав цвят.

Върху пода на жилището са открити хромелни камъни, фрагментирани керамични съдове и находки: костна лъжичка, костни шила, каменна брадва, каменна тесла, оръдия от еленов рог, каменно точило, фрагмент от каменна гривна и кремъчни артефакти.

Структури и съоръжения в извънжилищен контекст.

Пещите от хоризонта са запазени в основа. Изградени са от пласт трамбована глина, над който има пласт от дребен чакъл, обмазан отгоре с глина. Височината на основите е до около 20 см (обр. 2 3).

Зърнохранилищата са направени от глина и имат неправилна овална форма с размери до 1,20 м x 0,90 м. Дебелината на стените им в основата достига до 5-7 см, в редки случаи са запазени до височина 25 см.

Пепелни петна са регистрирани в различни участъци от хоризонта. Диаметърът им е сравнително голям и достига до 2 м. Дебелината на пепелния пласт е от 7 до 10 см.

Гробовете. Към този хоризонт принадлежи гроб на дете с неопределена възраст и пол (обр. 2 1). Открит е в междужилищно пространство (кв. К11/кв. L11). Скелетът е изцяло запазен, положен в свита позиция наляво. Няма данни за гробно съоръжение и инвентар (Бъчваров 2003, 63)⁵.

IX хоризонт е проучен на площ от 1950 кв. м; регистриран е на дълбочина 2,60 – 2,75 м. Има отделни данни за локални опожарявания. Изцяло установени са плановете на три жилища. Подовете на две от тях са глинобитни и само в третото е регистриран глинен под с гредоред. Установените 20 пещи, 2 огнища и 6 зърнохранилища са в извънжилищен контекст. Размерите на застроената площ на селището са около 40 x 40 м.

Жилище 1 (регистрирано в квадрати M14/M15 и L14/L15, дълб. 2,75 м). Има правоъгълен план с ориентация изток-запад и размери: изток-запад 6,70 м, север-юг 6 м. Входът е от запад. Конструкцията на стените му е стълбово-плетена (обр. 7). Пещта се намира централно пред източната стена на жилището. Останките от основата ѝ са лошо запазени; размери 1,25 x 1,05 м. Изградена е от пласт глина с дебелина

⁴ Останки от дървото се съхраняват във фонда на Исторически музей „Искра“ Казанлък.

⁵ В каталога на книгата авторът погрешно е отнесъл гробовете от X и IX хоризонт на тел Казанлък към ранния неолит в Тракия (култура Караново I – втори етап), за разлика от първоначално коректно представената им принадлежност към среднеолитната култура Протокараново III.

10 см, над който лежи пласт дребни ломени камъни. Глинената замазка над него (с дебелина 2 - 3 см) е силно напукана. По пода на жилището, около пещта, са разпръснати хромелни камъни. Непосредствено северно от разрушената основа на тази пещ са регистрирани останки от основа на друга пещ, които вероятно са от по-ранно хронологическо ниво на функциониране на това съоръжение; размерите ѝ са 1,15 x 1,05 м. Основата на пещта е с идентична структура като описаната вече; замазката ѝ е била подновявана няколко пъти. Над последната (най-късна замазка) са открити останки от рухналия свод. Ширината на стените в основата на пещта е 10 см. Западно от съоръжението, по дължина на източната стена, в редица са разположени 4 хромелни камъка. Подът на жилището е изграден от кръгли дървета с диаметър около 8 см, подредени плътно едно до друго; над гредоредата са поставени фрагменти от хромелни камъни, които са замазани с дебел праст жълто-зелена хидрофобна глина.

Жилище 2 (регистрирано в квадрати L12/L13; K12/K13 и J12/J13, дълб. 2,75 м). Има четиристранен план и ориентация североизток-югозапад (обр. 8). Част от североизточната и югоизточната му стена са разрушени от по-късна яма; запазените дължини на тези стени са съответно 3,50 м и 4,30 м. Дължината на северозападната стена е 6,60 м, а на югозападната - 8,10 м. Конструкцията е стълбово-плетена. Входът е в югозападната стена, с ширина 2,10 м. Пещта се намира в североизточната част на жилището. Запазената част от основата ѝ е с размери 1,40 x 0,70 м; отворът на пещта вероятно е на изток. Почти в центъра на жилището е регистрирана яма с диаметър 0,65 м и дълбочина 1,10 м.⁶ Подът е от жълто-зелена трамбована глина. Върху него са открити хромелни камъни, керамични съдове и находки от камък, кост и кремъчни артефакти.

Жилище 3 (регистрирано в квадрати N13/N14 и O13/O14 и малък участък от северната част на квадрати P13/P14, дълб. 2,75 м). Има правоъгълен двуделен план с ориентация север-юг и размери: дължина север-юг 6,80 м, ширина изток-запад – 6,00 - 6,30 м. Входът е от юг, с ширина 1,30 м. Конструкцията на стените на жилището е била стълбово-плетена (обр. 9). Планът включва две помещения – северно и южно. Вътрешната преградна стена отстои на 3,80 м от северната стена на къщата. Пещта е разположена в северното помещение, централно

⁶ Информацията в „Дневника на разкопките“ сочи, че керамичният материал от ямата е синхронен с неолитното жилище. Вероятно структурата е свързана с жилището, но оскъдните сведения от описанието не дават възможност за сигурност на твърдението.

пред северната стена. Запазената ѝ основа има правоъгълна форма с размери 1,25 x 1 м. Отворът на съоръжението е от юг; подиумът пред отвора е разрушен. Подът на жилището е от жълто-зелена трамбована глина. Върху него е открит обичайният инвентар: хромелни камъни, фрагментирани керамични съдове и находки от камък, кремък, кост и рог – чукалки, брадви, тесли, длета, шила и др.

Структури и съоръжения в извънжилищен контекст.

Пещи. Регистрираните пещи от хоризонта се откриват със силно разрушени основи. Имат овална или правоъгълна форма и са изградени от пласт глина, дребен чакъл, над който има силно напукани глинени замазки.

Зърнохранилищата са от жълтозелена глина с дебелина на стените 6 - 7 см. Имат овална или правоъгълна форма.

В рамките на селището са открити *два гроба*. Лежат в междужилищни пространства (квадрати K12 и N8). И в двата случая антропологичният материал е представен само от останки (фрагменти) от човешки череп. Липсват данни за съоръжения, в които са положени останките, както и гробен инвентар (Бъчваров 2003, 63-64).

Къснонеолитен пласт Караново III

III хоризонт е проучен през 1967 г. на площ от 1050 кв. м, на дълбочина от 95 до 65 см. Има данни за частични опожарявания. Чрез останки от подови нива са регистрирани четири жилища; целите планове са установени на три от тях. На запад са открити още три основи на пещи и отделни дупки от дървени стълбове. Размерите на застроена площ на селището са около 30 x 30 м.

Жилище 1 (регистрирано в квадрати L9/L10 и M9/M10, дълбочина 95 см). Жилището не е било опожарено. Планът на основата е правоъгълен с размери 7 м север-юг и 5,50 м изток-запад. Входът на постройката се е намирал вероятно на източната страна на жилището (обр. 11). Подът е от трамбована жълто-зелена глина. Пещта на жилището е била куполна с овална основа. Лошо запазени останки от основата са открити пред западната стена. Размерите ѝ са: височина 0,25 м, дължина 1,25 м и ширина 0,95 м. Отворът ѝ е бил обърнат на изток. Основата е изградена от пласт жълто-зелена глина, над която лежи слой от едър чакъл и пясък. Над този пласт по време на проучването са констатирани следи от три обмазки. Под най-горната замазка е направена подложка от фрагменти от керамични съдове.

Жилище 2 (регистрирано в квадрати N8/N9/N10 и O8/O9/O10, дълбочина 95 см). Останките от жилището носят следи от силен пожар.

Дебелината на деструкциите от рухналите стени е 40 см. Основата на постройката е с приблизително квадратна форма и размери 6,10 м север-юг и 6,50 м изток-запад. Входът вероятно е от източната страна на постройката (обр. 11). Планът на жилището вероятно е включвал три помещения – двете големи са обособени в западната, а третото е удължено и заема цялата източна част на постройката. Следи от отоплително съоръжение не са открити. Подът е от жълто-зелена трамбована глина. Върху пода са открити хромелни камъни, керамични съдове и находки, между които и основа на зърнохранилище с овъглено зърно. Находките са каменно точило, каменна топка, гладилка, керамична тежест за стан, торсо от керамична фигурка и кремъчни артефакти. Сред керамичните съдове е открит и един, пълен с овъглени лешници. Върху пода са констатирани голямо количество животински кости.

Жилище 3 (регистрирано в квадрати O10/O11 и P10/P11, дълбочина 95 см). Жилището е разрушено от силен пожар. Основата на жилището има неправилна квадратна форма и размери: 7,30 м север-юг и 7,05 м изток-запад (обр. 12). Подът е от жълто-зелена трамбована глина. В централната част на постройката е открита основа на огнище с правоъгълна форма и размери 90 x 70 см. Основата му е с височина 10 - 15 см. Изградено е от глина, чакъл и пясък. Повърхността на глинената му замазка отгоре е много добре загладена. На 1,60 м източно от огнището е открита подница. Основата ѝ е с овална форма с диаметър 60 см. Дъното ѝ е дебело 6 см; стените имат дебелина 3 см и височина 12 см, като от север бордюрът е оформен във вид на улей. Подницата лежи върху глинен подиум, издигнат на около 20 см над нивото на пода на жилището. Върху пода на жилището са открити хромелни камъни, керамични съдове и находки от камък и кремък.

Съоръжения в извънжилищен контекст.

Пещите от хоризонта са запазени в основи. Изградени са от пласт трамбована глина, над който има пласт от дребен чакъл, обмазан отгоре с глина. Височината на основите е около 20 см.

Описаните останки от жилища в средно- и къснонеолитните пластове на селищна могила Казанлък дават основание за някои най-общи заключения. Изцяло възстановените планове на къщи са от правоъгълни или квадратни постройки – едноделни и по-рядко двуделни и триделни. Площта на жилищата е от 35 до 50 кв. м. Основната техника за изграждане на постройките е стълбово-плетна. Дървените стълбове са били с диаметри около 10-12 см. Входовете са съобразени с ориентацията на къщите, предвид мястото им в общия

план на селището. Повечето от жилищата в среднеолитните селища са имали масивни дървени подове от гредоред, покрит отгоре с глина, чийто останки вследствие процеси на калциниране са запазени в значителна степен. Почти всяка постройка е имала куполна пещ или огнище. Обикновено е запазена основата на пещта, изградена от глина, пясък и чакъл, а в някои случаи куполът е обхванат от глинобитен подиум. Обикновено около пещта се намират зърнохранилища, изградени на място.

Проучените останки от селища през средния и късния неолит в селищна могила Казанлък показват тенденция на приемственост в строителните традиции за изграждане на жилища/постройки през втората половина на шесто хилядолетие пр. Хр.

ЛИТЕРАТУРА:

Андреева 2007: Д. Андреева. Култура Протокараново III в Тракия – вариант Караново I-III. – В: Казанлък в миналото и днес, 7, 2007, 9-67.

Бъчваров 2003: К. Бъчваров. Неолитни погребални обреди: интрамурални гробове от българските земи в контекста на Югоизточна Европа и Анатолия. С, 2003.

Георгиев 1974: Г. И. Георгиев. Стратиграфия и периодизация на неолита и халколита в днешните български земи. – Археология, 1983, 4, 1-18.

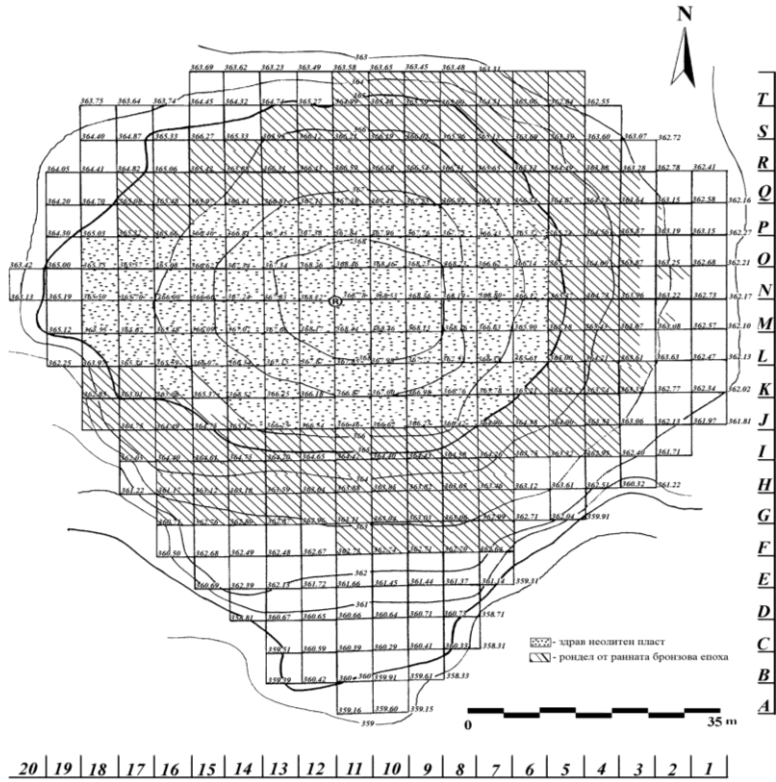
Николов 1998: В. Николов. Проучвания върху неолитната керамика в Тракия. Керамични комплекси Караново II-III, Караново III и Караново III-IV. С, 1998.

Николов 2008: В. Николов. Светилище от ранната бронзова епоха на тел Казанлък. – Археология, 2008, 1-4, 23-33.

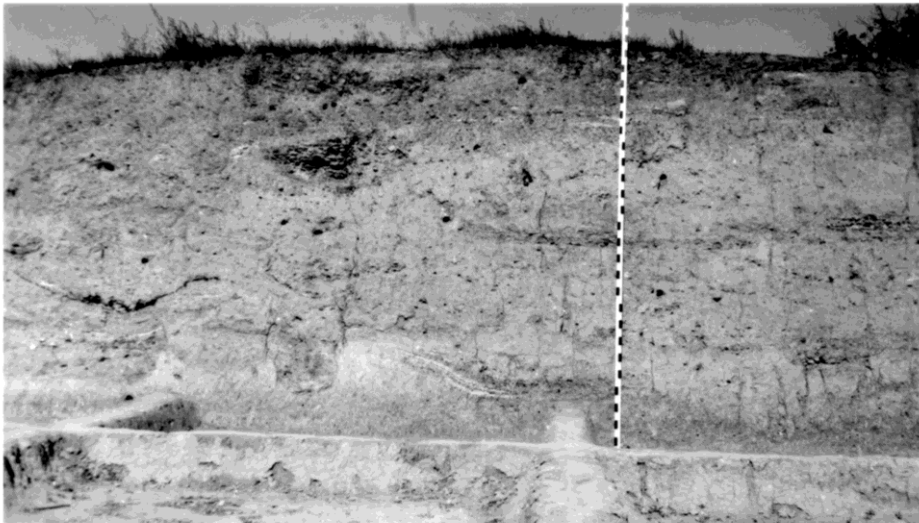
Николов 2017: В. Николов. Актуални методологически „мъглявини“ в проучването на праисторически селища и къщи. - В: KRATISTOS. Сборник в чест на професор Петър Делев. С, 2017, 174-182.

Georgiev 1972: G. I. Georgiev. Neues über das Neolithikum Bulgariens. - In: Actes du II Congres international des etudes du Sud-Est Europeen, 2. Athenes, 1972, 81-88.

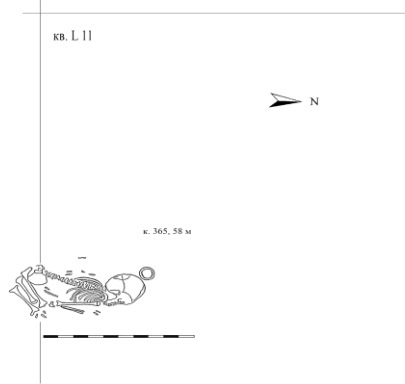
Nikolov 1997: V. Nikolov. Two dwellings and their pottery assemblages from the Karanovo III layer in tell Karanovo. - Archaeology in Bulgaria, 1997

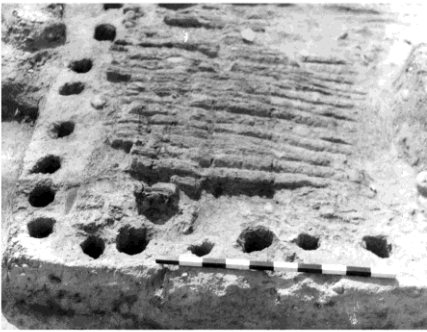
1

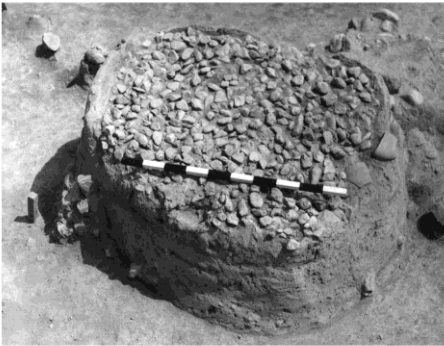
Обр. 1. Тел Казанлък. Тахиметричен план с квадратна мрежа и зона на рондела (1). Стратиграфски профил (2).

1

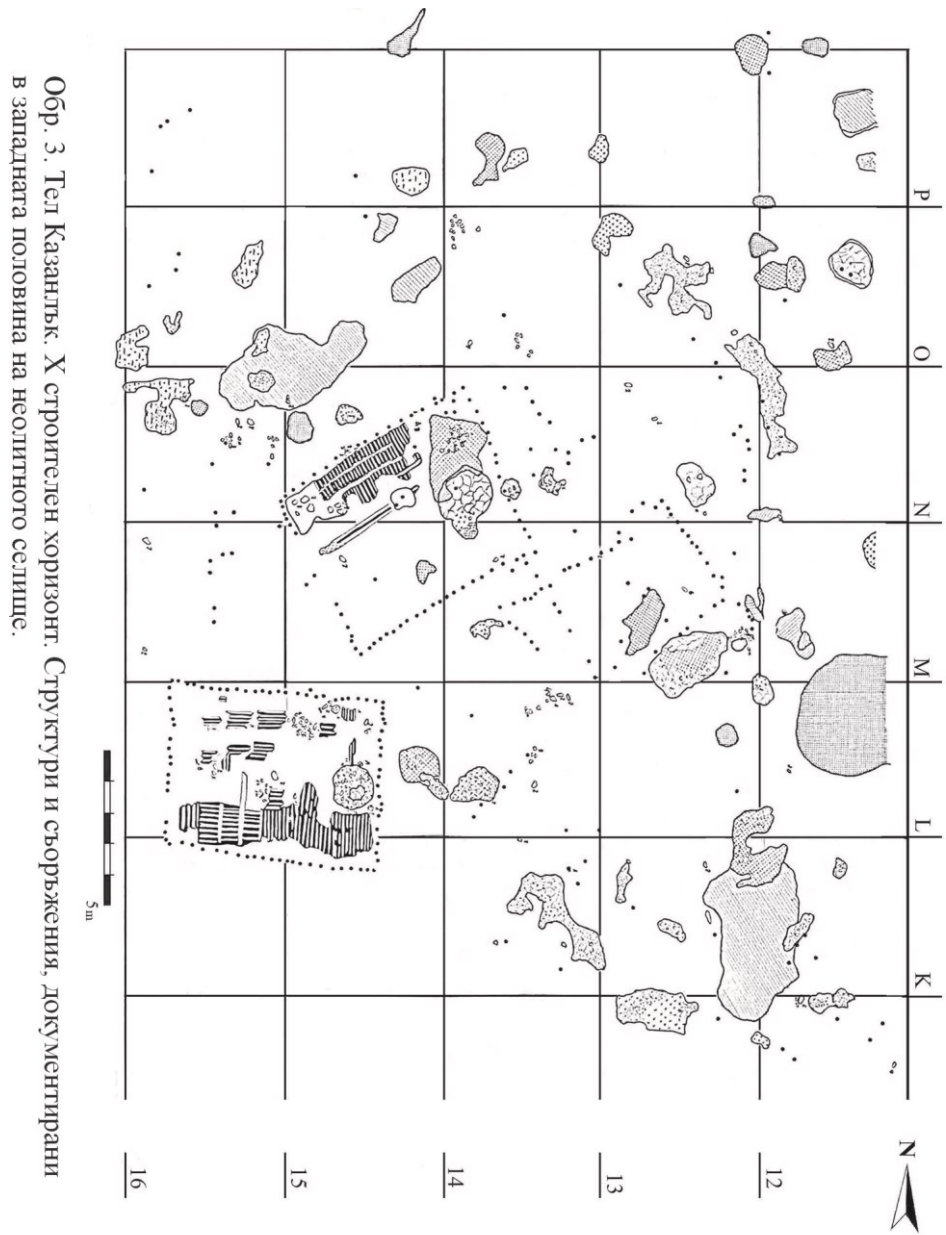

2

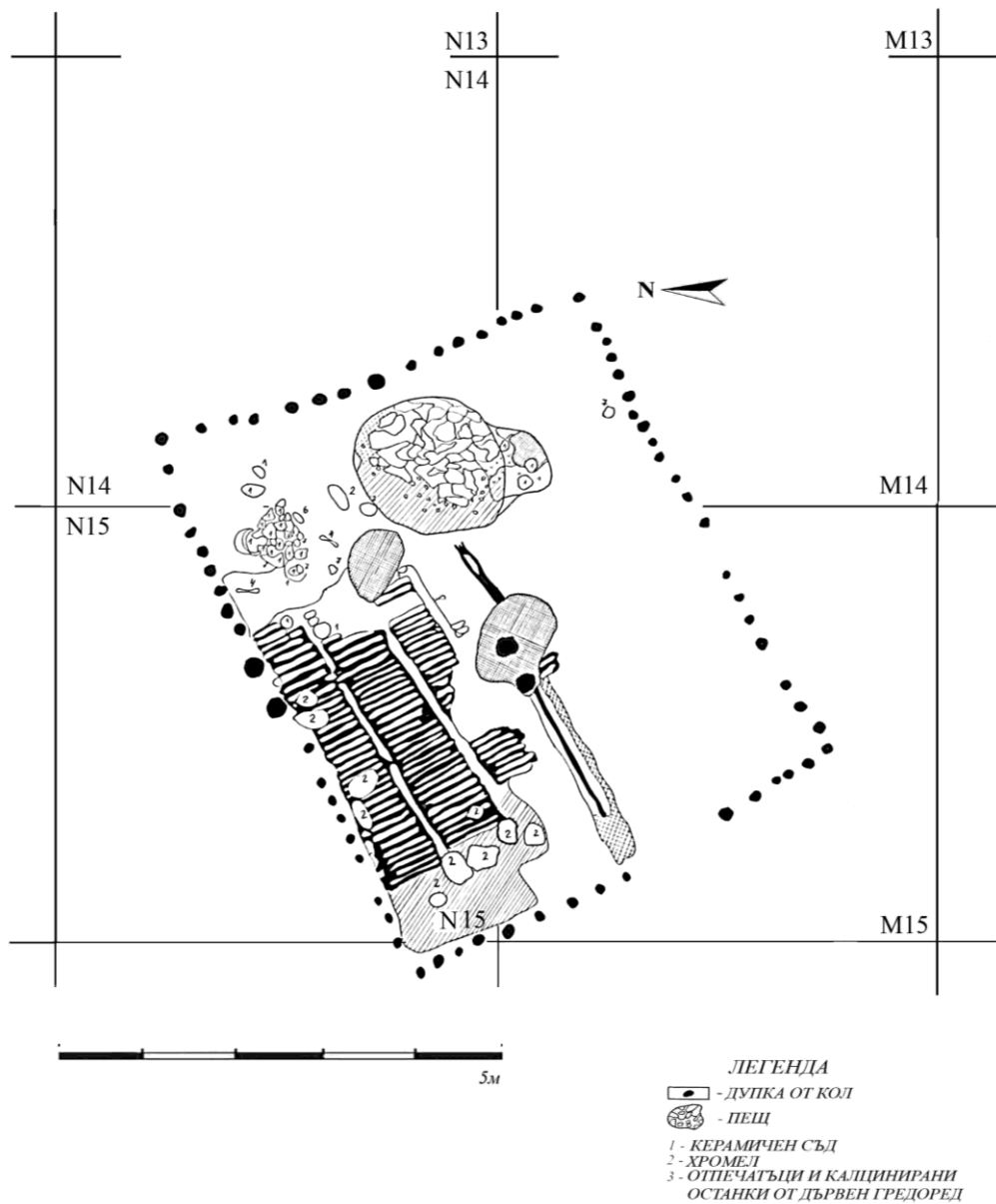

3

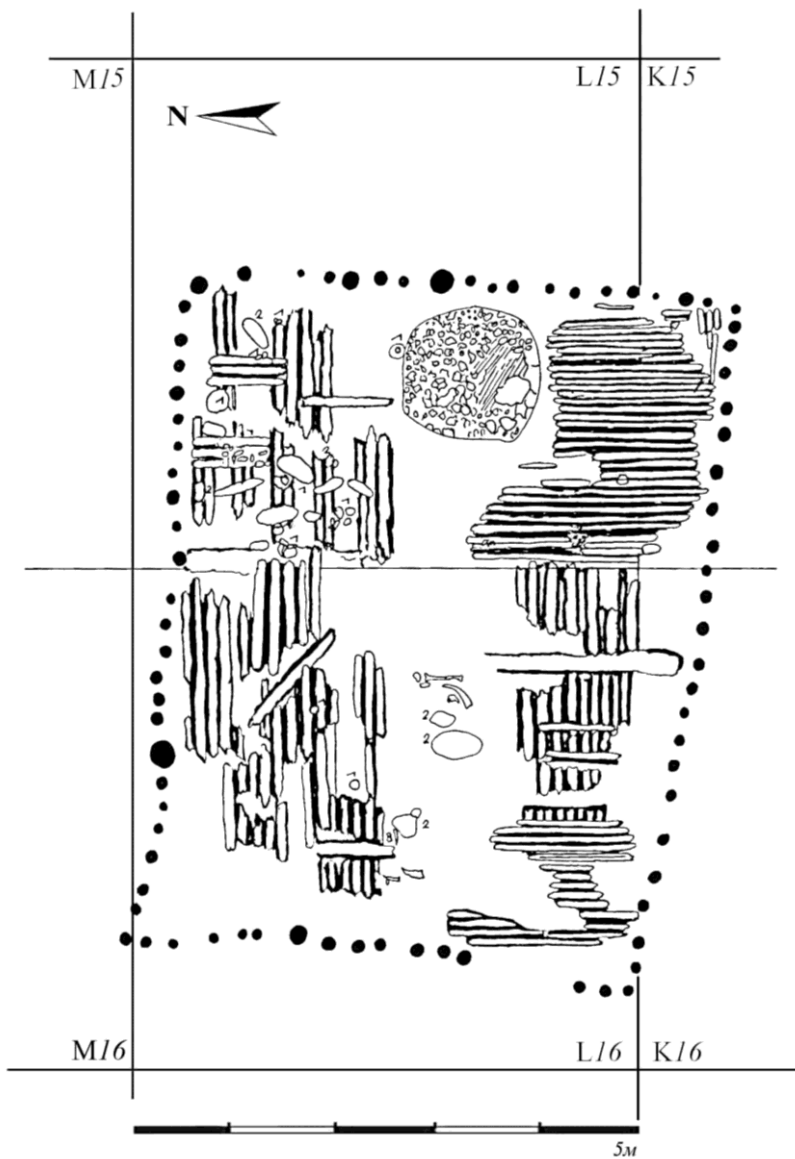
Обр. 2. Тел Казанлък. X строителен хоризонт. Гроб на дете (1). Подове на жилища (2). Основи на пещи (3).

Обр. 3. Тел Казанлък. X строителен хоризонт. Структури и съоръжения, документиранни в западната половина на неолитното селище.

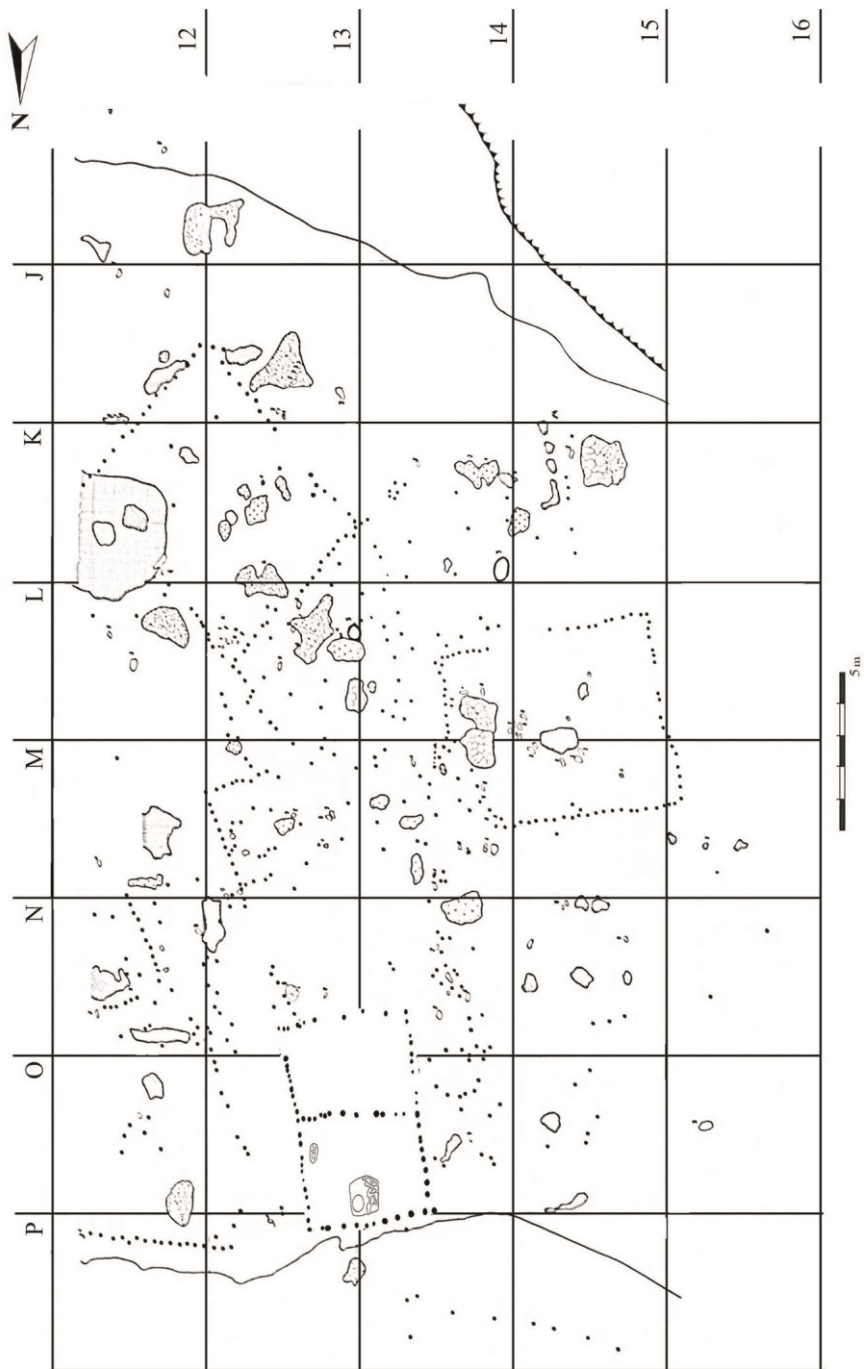

Обр. 4. Тел Казанлък. X строителен хоризонт. План на жилище 1. Среден неолит. Период Протокараново III.

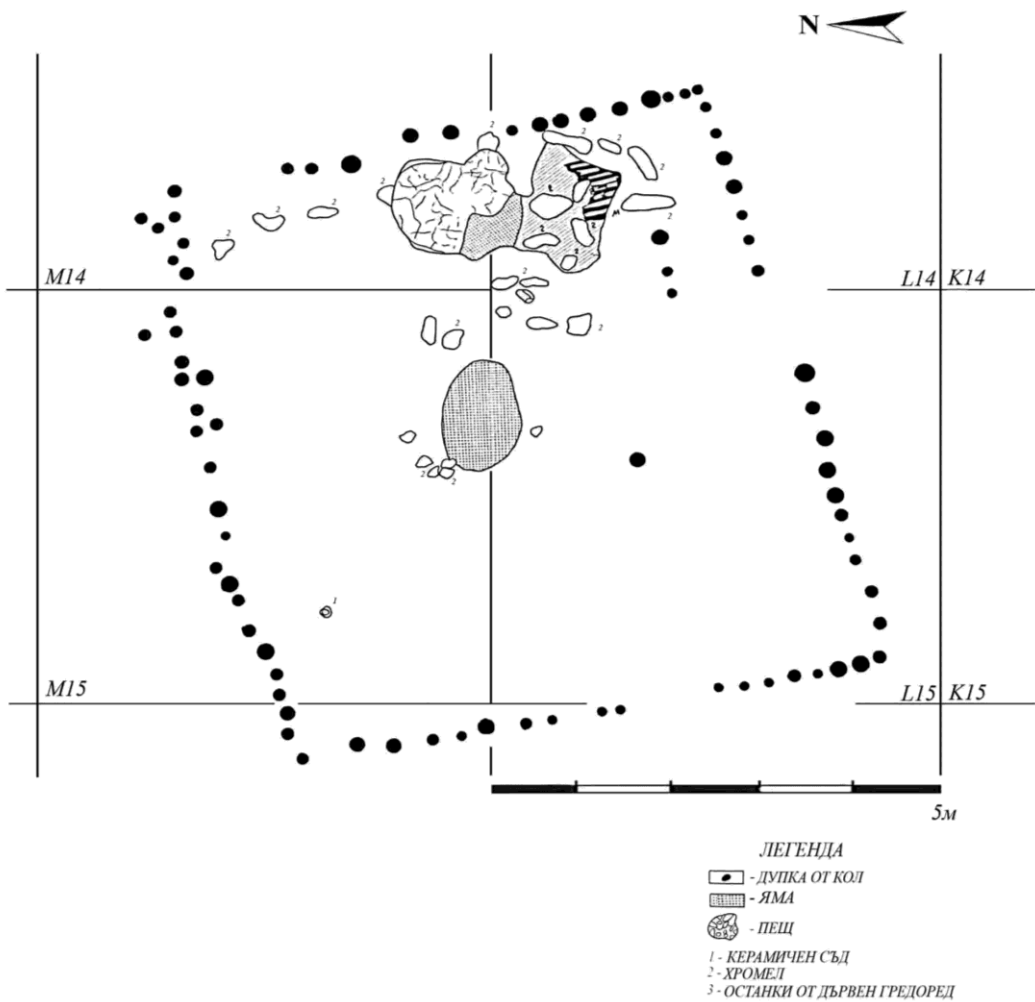

- ЛЕГЕНДА
- - ДУПКА ОТ КОЛ
 - - ПЕЩ
 - 1 - КЕРАМИЧЕН СЪД
 - 2 - ХРОМЕЛ
 - 3 - ОСТАНКИ ОТ ДЪРВЕН ГРЕДОРЕД

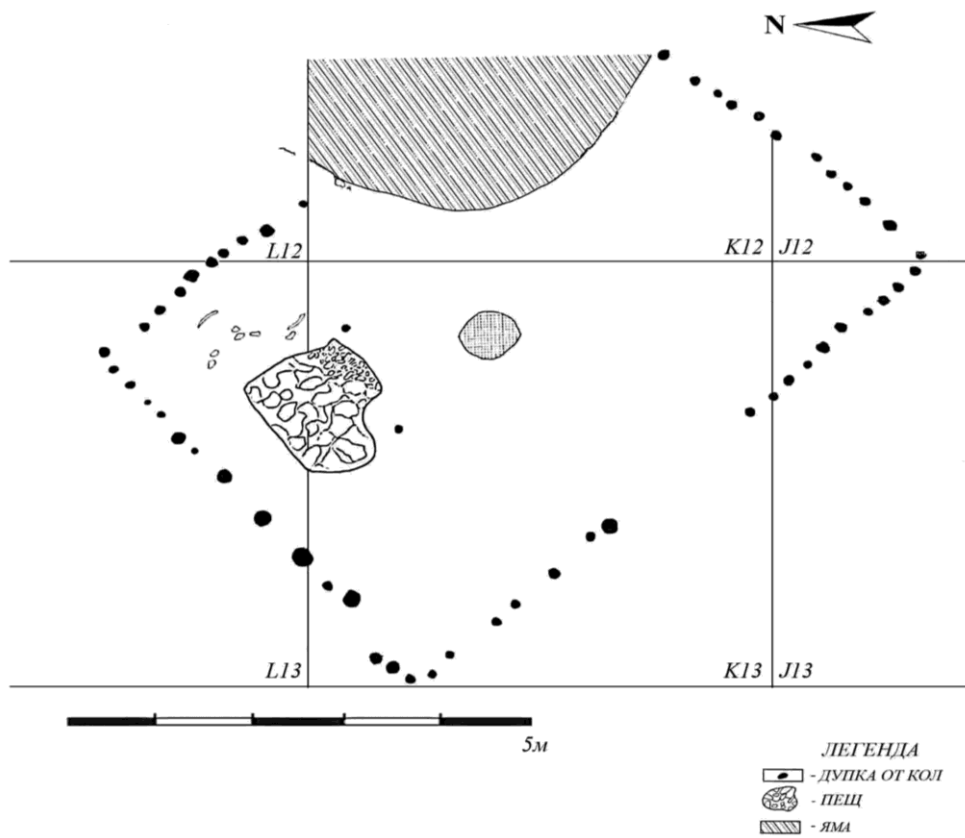
Обр. 5. Тел Казанлък. Х строителен хоризонт. План на жилище 2. Среден неолит. Период Протокараново III.

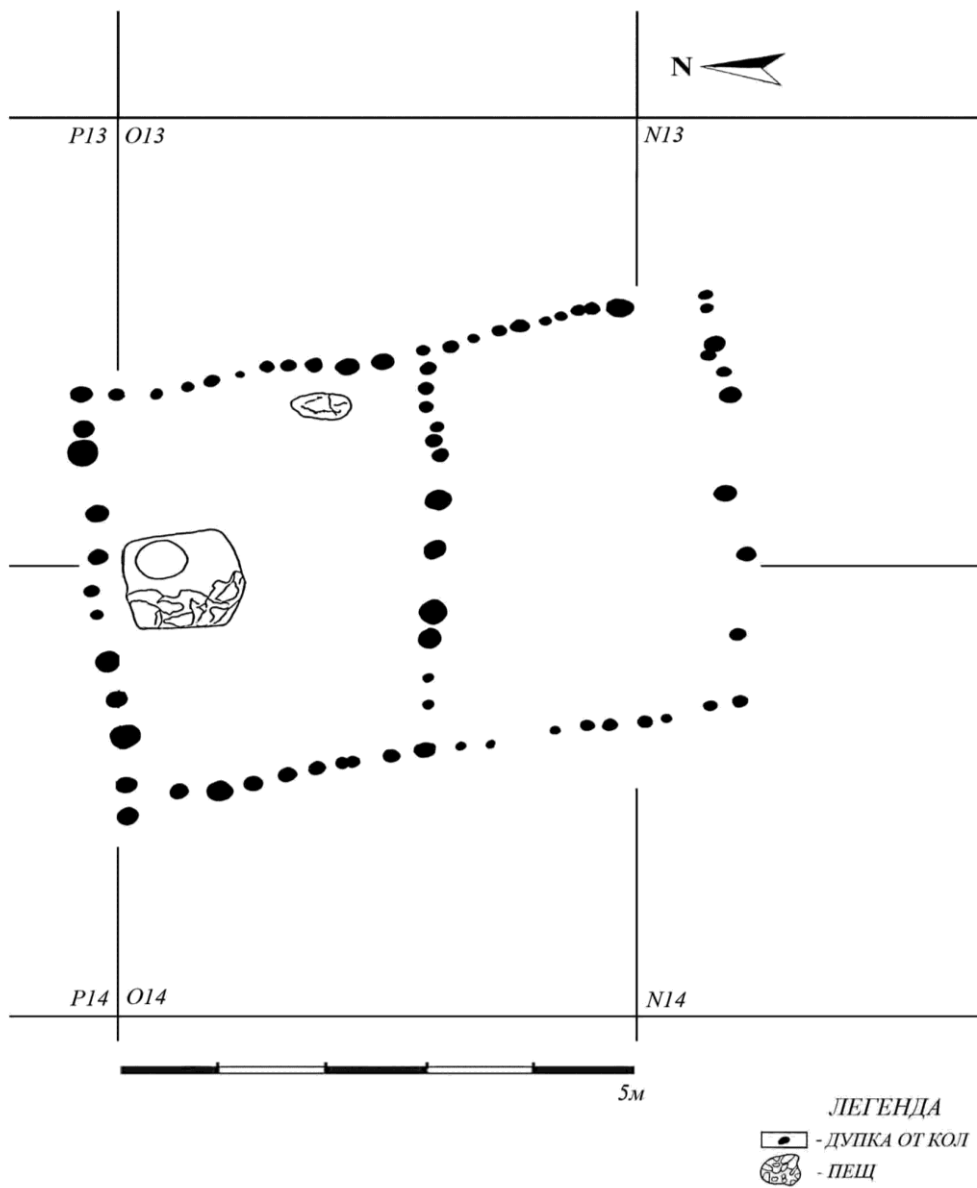
Обр. 6. Тел Казанлък. IX строителен хоризонт. Структури и съоръжения, документирани в западната половина на неолитното селище.

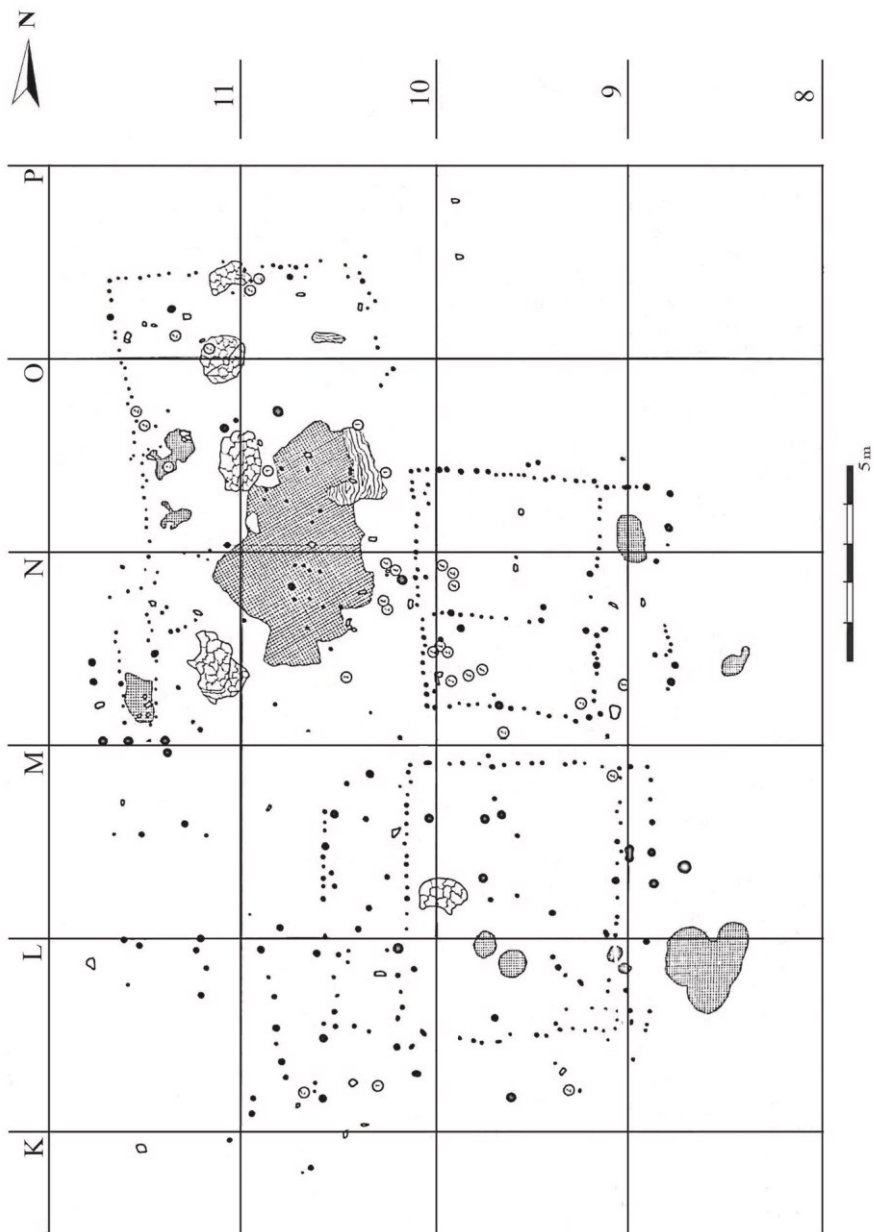
Обр. 7. Тел Казанлък. IX строителен хоризонт. План на жилище 1. Среден неолит. Период Протокараново III.

Обр. 8. Тел Казанлък. IX строителен хоризонт. План на жилище 2. Среден неолит. Период Протокараново III.

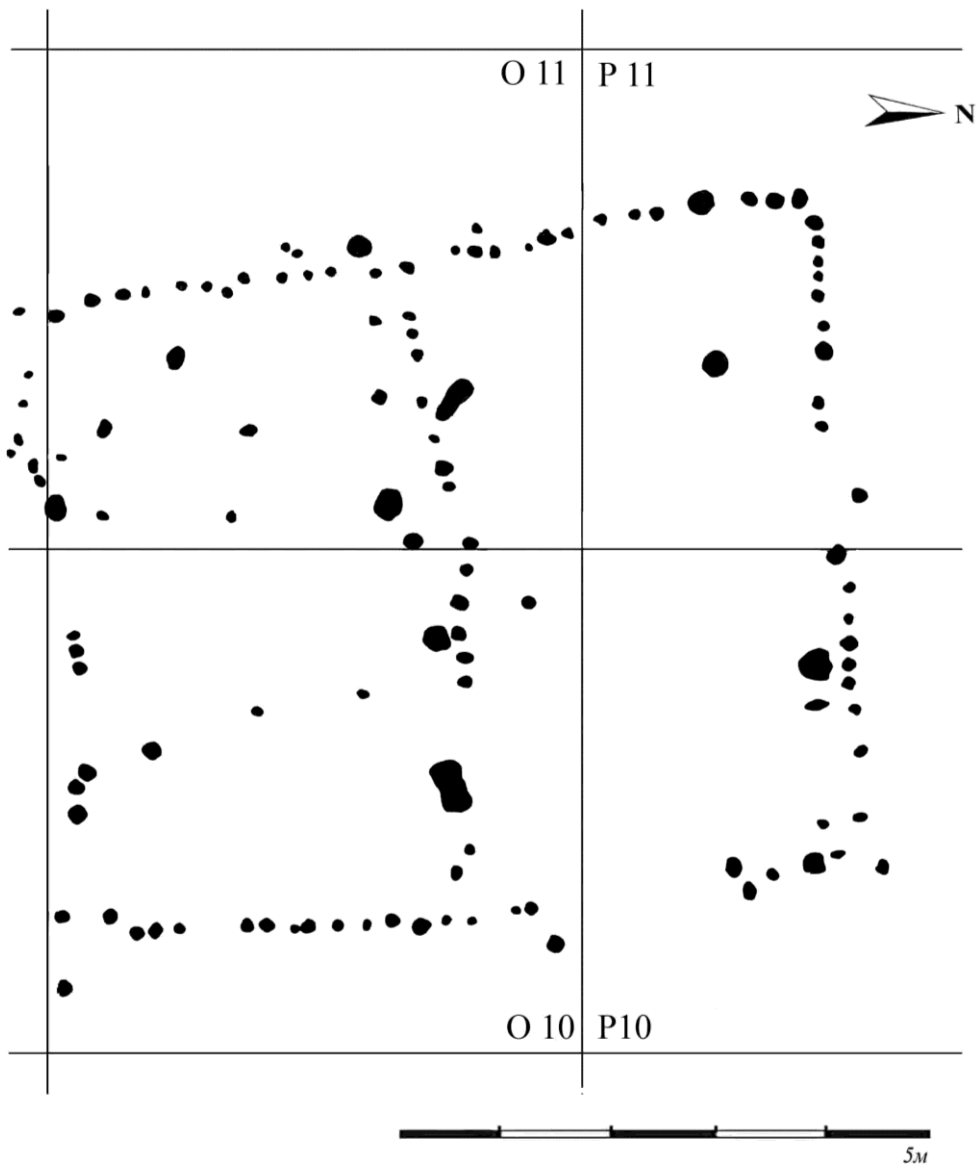
Обр. 9. Тел Казанлък. IX строителен хоризонт. План на жилище 3. Среден неолит. Период Протокараново III.

Обр. 10. Тел Казанлък. III строителен хоризонт. Структури и съоръжения, документирани в източната половина на неолитното селище.

Обр. 11. Тел Казанлък. III строителен хоризонт. Планове на жиглице 1 и жиглице 2.
 Късен неолит. Период Караново III.

Обр. 12. Тел Казанлък. III строителен хоризонт. План на жилище 3.
Късен неолит. Период Караново III.

ДАНИИ ЗА РАННАТА ИСТОРИЯ НА СЕЛО ТЪРНИЧЕНЕ, КАЗАНЛЪШКО, СПОРЕД ОСМАНОТУРСКИТЕ МУ НАИМЕНОВАНИЯ

проф. Иван Т. Иванов

Село Търничене, община Казанлък се намира в котловина, чийто природо-географски особености са особено подходящи за животновъдство и земеделие. Това със сигурност се е отразило на бита и празничната система на местното население през Средновековието.

В настоящото съобщение се коментира най-ранното и най-продължително използвано османотурско название Хъдър Елиас на село Търничене. Според някои изследователи (Зарев 1994, 65-69) и (Константинова 2008, 148-151), през XV в. това име е записано като Хъадър Елиас, в документ от 1676 г. е Хадър Ериаслъ, а в друг документ от 1862 г. е Кудър Елиас. Подобно ранно име на селището се съобщава и в краеведско изследване, посветено на историята на това селище (Георгиева 1994, 70-79). В турски архивни регистри селото е обозначено като Кудър Елмаз още през XV и XVII в. Според летописната книга на селската църква най-ранното известно име на селището от XVI в. е Хадир Ялас. Около 1847 г. в книгата си „Пътуване из вътрешността на Европейска Турция” немският пътешественик Хенрих Барей нарича селото Кудър Елмаз. Традиционното име Хадър Елиас на селото се помни от местните жители като Къдръзли, Къдерезли.

Местните турци наричат селото с подобно име - Кадрислих, което според тях означава „свърталище на зли духове” (Константинова 2008, 148-151). Помни се и легендарното успоредно название Теккьой (Константинова 2008, 148-151), което народната етимология съвсем условно извежда от Тикенкьой „Трънено село”, от тук „Търничене”. Друга народна етимология извежда Търничене от името Търна войвода. Според Константинова (Константинова 2008, 148-151) Търничене може да идва от Крън, названието на местния областен център през Второто българско царство, с промяна на „к” в „т” или от името Търнава на близката българска крепост от предосманско време.

Първоначално село Хадър Иляз се намирало в местността Чери орман, на около 2 км северозападно от днешното си място. Според мен *Чери орман* означава „Войнишка гора”, сравни *йени-чери* „нова войска”, *чери-баши* „началник на войската”. Днес в тази местност се намират останки от значителни постройки, тухли, керамика и питоси, мраморни колони, части от оръжие, скулптури (Георгиева 1994, 70-79). По спомени и предания на местното население, на това място е имало голям укрепен град. Има твърдения, че този град се е наричал Търнава (Константинова 2008, 148-151). По на север към подножието на планината има останки от стените от друга голяма крепост и град, известен според преданията също като Търнава (Трън, Тарън). Това не е изключено, защото старобългарският (славянски) топоним Търнава означава „крепост”. Тези крепости турците превзели и разрушили, а населението се пръснало, една част заселва Търниченската махала в Казанлък, а друга част основава бъдещето село Търничене – Хадър Елиас. Според друго мнение обратно – жителите на Търниченската махала в Казанлък заселват новото Търничене.

През XVII в. виден турски спахия, Хаджи Халил Ага, изградил чифлик за биволици и арабски коне близо до село Хадър Елиас – Търничене (Георгиева 1994, 70-79; Стойков 2013). За целта той наел български и турски семейства от това село, които се заселват на ново място, близо до чифлика. Така се оформя ново село, първоначално наброяващо 16 български и 8 турски къщи. По-късно, вероятно през чумавите години и кърджалийските времена и останалите хадърлиясци се преселват на новото място, заедно с хора от други места. През 1859 г. д-р Поайе отбелязва, че селото има 120 български и 100 турски къщи и отстои на 5 часа от Казанлък (Бюлетин на географското дружество в Париж. 1859 г.).

По всичко изглежда изместването на селото на около 2 км от първоначалното му място не се е отразило на неговото официално наименование. От приведените данни следва, че селото е запазило за

един продължителен период от XV до XIX век името си Хадър Елиас. Произходът на това наименование остава нерешен. В посоченото топонимно изследване (Константинова 2008, 148-151) се посочва, че обикновено османските турци така калкират по-ранни български названия от типа Гергьовден, Черквище и др. под., но не се дават примери. Привежда се един случай на османотурско название на село Веледи Хадър Елиас, за което се предполага, че произлиза от името на някой си Хадър, син на Елиас. В случая за с. Търничене няма данни и причини нито за едното, нито за другото обяснение.

В настоящия доклад ранното османотурско название на селото – Хадър Елиас се обяснява на основата на най-типичната употреба на това название, а именно като название на много популярния при някои мюсюлмански общности пролетен земеделски празник Хъдър-Елиас, родствен на християнския празник Гергьовден.

В съвременна България празникът Хадър-Елиас (Хъдърлез, Хъдрелез, Хъдерлез, Едрелез) се чества като най-голям празник на мюсюлманите - алеви (Миков 1994, 66-73; Мутафова 2003, 324-356). На този празник алианите ядат боядисани яйца, люлеят се на люлки, прескачат висок огън, разиграват театрални сцени като при българските кукери. До скоро алианското население около с. Мадара, Шуменско е чествало празника Хъдърлез пред релефа Мадарски конник, възприемайки го като изображение на змеебореца св. Георги. Празникът Хъдерлез се празнува на 6 май в Македония от тамошните турци – бекташи.

Празникът Хадър-Иляз се чества на много места и от помохамеданченото християнско население. По българските земи също има места, където местното похамеданчено население със християнски субстрат продължава да почита св. Георги чрез мохамеданския празник Хадър-Иляз (Малчев 1999, 27). Особено силно е почитането на св. Георги от общностите, живеещи в Източен Рупчос, където светецът е тачен като покровител на традиционния местен поминък – овчарството. След помохамеданчването на част от тях, култът към него се запазва и развива, като на някои места християнското име на празника Гергьовден е сменено с мохамеданското название Хъдрелез. Днешните православни тюркоговорящи гагаузи в Молдавия, които са изселници от старите български земи празнуват Гергьовден, но го наричат по турски Хедерлез¹.

¹ Единствено при тях и при българите на този празник се провеждат конни надбягвания, което говори, че това е било общ празник на цялото българско население в старата българска държава.

От тази гледна точка османотурското име Хъдър Елиас на село Търничене носи ценна информация за историята, религията и традиционните празници на най-ранните жители на това село.

Съхраняването на голяма част от местното българско население през най-ранните десетилетия на османотурското завоевание се доказва от много исторически свидетелства² (Георгиева 1994, 70-79). Според предания на местното население, подкрепени с османски документи, турските войски започнали да обсаждат крепостта в местността Чери орман (Войнишката гора) на Гергьовден (sic !), но дълго време не могли да я превземат. Този факт подкрепя представата за войнигарския характер на местното българско население. Накрая турците се съгласяват да запазят населението и крепостта се предава. Така местните жители на крепостите около Търнава останали единствено непокътнати в целия край. При такива условия обикновено цената е доброволното ислямизиране на предалото се население. Като следствие, в района западно от Казанлък е живяло значително турско население. Както изглежда в значителната си част то е било местно ислямизирано българско население, както и пришълци алиани (алеви, алевити, къзълбаши, бекташи).

Турците – сунити и арабите – сунити не почитат празника Хадър-Иляз. Този празник се чества от някои несунитски мюсюлмански общности, като алианите и алауитите в Близкия Изток, Турция и Балканите на 6 май и има много общи черти с християнския празник Гергьовден. В Турция този празник се нарича *Hidirellez*, в Ирак *Khider-Elyas*, в Сирия - *Khidr-Elyas*, *Mar Elyas*, *Mar Georgeos*. Това е основен празник за алевитите в Източна Турция. Циганите-мюсюлмани в днешна Турция, подобно на алианите празнуват 6 май като празник на

² Днешното българско население на с. Търничене и близкия град Павел баня продължава да е силно привързано към старите си християнски празници. Първата църква в селото се построява в периода 1854–1855 г. като до тогава християните са обслужвани от свещеници от съседни села (Стойков 2013). Въпреки това, днешното население на село Търничене и на съседния град Павел баня се отличава със силно запазените си фолклорни традиции и по-специално с масовото честване на едни от най-характерните български празници – Тодоровден и Кукерица. И двата празника изобилстват със старинни, нехристиянски елементи. Тодоровден е празник на селото, в чест на неговия покровител и патрон на църквата - змебореца св. Теодор Тирон, който заедно със змебореца св. Георги е покровител на войнигарските общности по българските земи. Най-важният момент на празника е надбягването с коне, съпроводено с народна музика и веселие. На следващия ден е Кукерица, денят на кукерите, паленето на огънове, хвърляне на пламтящи стрели. Всичко това свидетелства, че населението на този край в значителната си част се състои от староседелци - старо българско войнигарско население и че тези празници имат много дълга, предосманска традиция.

пророците Хадър и Иляс. Циганите-мюсюлмани на Балканите наричат този празник Едерлези, но го почитат като празник на св. Георги, техния главен покровител. И едните и другите обаче на този празник палят огньове и ги прескачат.

Кои са корените на празника Хъдъреляс и как се обяснява причината, щото хора от толкова много различни народи и религии да го почитат?

Още в първите векове от появата на исляма (VII – IX в.), най-вероятно в Леванта (долината на река Оронта) възниква легендата за Хадър и Иляс, двама от най-уважаваните в тази религия пророци. Те обикалят земята и проверяват дали мохамеданите живеят правилно. Хъдър е ислямското съответствие на св. Георги, а Иляс – на св. Илия³. Затова мюсюлманският празник се казва Хадерлес - от Хадър и Иляс събрани заедно. Като правило този култ при мюсюлманите възниква под влияние на култа към св. Георги на такива места, където е имало силно християнско присъствие или субстрат от помохамеданчено християнско население.

В празника Хъдъреляс, както и в съответния му християнски празник – Гергьовден, се откриват три смислови ядра - животновъдно, земеделско и оплодително-брачно. Името Хъдър (Khidr или al-Khidr)⁴ носи един от 33-те най-уважавани ислямски пророци (пейгамбери). Смята се, негов първообраз е богът Котар (англ. Kothar, гръцки Χυθόρ, Хусор) на древните угарити, населявали района на река Оронта (дн. Ливан, Западна Сирия, Югоизточна Турция). От името Котар на този бог се извежда и името Хъдър. В митологията на угаритите Котар е ковач и творец, в същото време е и змееборец, главен герой в древния мит за убийството на змея, хранещ се с девойки (Oldenburg 1969, 32-33; Rancaroglu 2004, 151-164; Wolper 2000, 309-322; Walter 2003). Много елементи от образа на угаритския бог Котар са се запазили и предали в религията на по-късните общества от този район на Леванта, с което се обяснява възникването на това място на няколко сходни религиозни персонажа. Още в IV в. сред християните от този район възниква култа

³ Според народната вяра те са невидими, но понякога се явяват в човешки образи и искат помощ; ако не я получат, тези, към които са се обърнали, са обречени на неуспех и беди. Те се събират заедно само веднъж в годината, на 5-ти срещу 6-ти май, във времето между първи петли и изгрев слънце, за да си разкажат къде са били и какво са видели. Ако някой човек успее да ги види по време на срещата им, става безсмъртен. След срещата им двамата пророци се разделят и тръгват в противоположни посоки, за да се съберат отново по същото време следващата година.

⁴ На арабски името на този пророк се пише الخضِر и се превежда като „зеленият“, тъй като това име е много близко до арабската дума за „зелен“.

към местните светци - змееборци Георги и св. Теодор Тирон, които навлизат във византийската агиографска литература едва в XII в. Още по-късно на това място възниква мюсюлманската секта на алевитите, при които пророкът Хъдър се явява синкретичен герой, събрал чертите на угаритския Котар и християнския св. Георги.

Тюрко-говорящите алевити се оформят през селджукския период (XI – XII в.) в Източна Анатолия. В основата на религията им стоят шиитски вярвания, примесени с елементи на християнството и предислямската иранска религия. Според редица изследователи (Гордлевский 1960, 252; Граматикова 2001, 254-318) мюсюлманството заема само повърхностния слой в тяхното мировъзрение докато в дълбочина се съхраняват елементи от християнски (армено-грегориански), ирански (зороастрийски) и местни (угаритски) вярвания. През XIII в. османо-тюркските племена на запад от тях приемат сунизма с което алевитите се превръщат в преходна синкретична култура между две враждуващи общности – османските турци и персите - шиити. Днес в Югоизточна Турция живеят около 10-15 млн. алевити, които по религия са близки до 5-6 млн. араби-алауити в Северна Сирия.

В първата половина на XVI в. алевитите вдигат много бунтове срещу османотурската власт, които са жестоко потушени. Султан Селим I (1512-1520) избива около 40 хиляди алевити, а друга част заселва на различни места в дн. български земи, най-вече в Североизточна България, Старозагорско, Казанлъшко и Източните Родопи. Заселването на голям брой алевити в българските земи продължава и при сина му Сюлейман I (1520–1566). В османотурски опис от 1558 г. (Мутафова 2003, 324-356) се съобщава, че т.н. заточеници-персийци (къзълбаши, алиани) са пръснати из различни села на следните нахии: Хаскьой-и Узунджа ова (Източните Родопи), Загра-и Ески хисар (Загорското поле), Махмуд паша-и Хаскьой, Акча Казанлък (Казанлъшко), Никболу (Никополско), Търнови (Търновско), Хезарград (Разградско), Чернови (Русенско), Лофча (Ловешко) и махалите на Едирне (Одринско).

От горните документи може да се заключи, че значителен брой алиани са заселени и в западната част на Казанлъшкото поле. Част от тях продължава да живее и днес по тези места, защото цялото население на близкото до Търничене Горно ново село на 6-ти май започва традиционният за селото празник Дрелез (едерлези). На запад от с. Долно ново село има хълм, наречен Гергьовден, с останки от старинен строеж. За разлика от юрушкото и тюркменското население, заселено около Казанлък, местното турско население в района (Горно

ново село, Александрово, Осетеново, Голямо Дряново, Ясеново, Скобелево) е по-слабо засегнато от емиграцията към Турция.

Както в самата Турция, така и в България, алиантите са поддържали дружески отношения с християните, което дало основание на обкръжаващото ги християнско население да ги възприема като помюсюлманчени християни-арменци, българи-християни или богомили. Васил Маринов (Маринов 1936, 30) дава точна картина на алиантите от съвременното българско село Абланово: *„Името си носят от своя пророк Али, когото почитат вместо Мохамеда. Сектантството им се изразява в това, че джамии нямат и не посещават такива; в замяна на това се събират на тайни събрания, които техният старейшина „деде“ ги председателства. Тайните си обреди обаче на никого не съобщават. „Дедето“ кръщава и дава името на децата. С турците не се женят. Обичат да дружат с българите. Пият вино, особено ракия. Отличават се от мохамеданите турци по своята голяма любознателност и пъргавост и работливост. Жените спазват много ревностно религиозните празници. Интересното е, че техните празници съвпадат с българските, християнските“*. В добавка, за да не си навлекат неприятности, алиантите благоразумно пазят своята вяра от околните турци, наричайки този принцип „таки’яа”. Алиантите строят текета, но не и джамии. Вероятно от тези думи – „теке”, и „таки’яа” идва и другото, неофициално название на селото – Теккьой (Теке кьой - „Алианско село”). По същия начин близкото до Стара Загора село Богомилово се е наричало през турско време Теке, защото в него са живеели алиани. Тази тайнственост на религията на алиантите и неприязънта на турците към тях може да обясни и смисъла *„свърталище на зли духове”* който местните турци влагат в посочения вариант Кадрслих на названието Хадър Елиас.

В статията са използвани голям брой източници – османски документи, данни от пътешественици, краеведски изследвания, предания и спомени на местното население с цел да се разкрие връзката на най-старото османотурско название - Хадър-Иляс на село Търничене, Казанлъшко и най-ранната история на селото. Данните показват, че при завладяването на района, османските турци срещат упорита съпротива от местното войнигарско население, обединено около крепостта Търнава. В резултат на договор, животът на защитниците е запазен. Част от тях образуват Търниченската махала в Казанлък, друга част вероятно приемат исляма и образуват село Търничене, което е вариант на Търнава. Те продължават да почитат св.

Георги, но вече под името Хадър-Иляс, което е често срещан обичай при ислямизираното население по българските земи. При някои мохамедански течения с християнски субстрат (алиани, бекташи, алевити) също се чества празникът Хадър-Иляс като пълно съответствие на Гергьовден. Около 100 г. след това, в района на селото е настанено алианско население от Източна Мала Азия, което спомага за утвърждаване на името Хадър-Иляс на село Търничене.

ЛИТЕРАТУРА:

Георгиева 1994: М. Георгиева. Загадката Търничене – Казанлък - Крън. В: Казанлък в миналото и днес. Годишник. книга IV. 1994

Гордлевский 1960: В. А. Гордлевский. Из религиозных исканий в Малой Азии. Кызылбаши. Соч., т. I. М., 1960.

Граматинова 2001: Н. Граматинова. Превратностите на времето и проблемът с идентичността на алиантите в България. - В: Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. Т. 8. Етнология на суфитските ордени – теория и практика, Доклади на българо-британски семинар за суфитските ордени, 19-20 май 2000, София, България. Съст. Антонина Желязкова и Йорген Нилсен, МЦПМКВ, 2001.

Зарев 1994: К. Зарев. Имената на селищата от Казанлъшкия край през 15-19 век и Казанлък в географски карти от 16-18 век. В: Казанлък в миналото и днес. Годишник книга IV. 1994.

Константинова 2008: Ц. Константинова. Топонимията в Казанлъшко. Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, В. Търново. 2008.

Малчев 1999: Р. Р. Малчев. Фолклор и религия (по наблюдения върху културното пространство на Рилския и Бачковския манастир). Дисертация за получаването на образователната и научна степен „доктор“. Научен консултант проф. дфн Тодор Ив. Живков. Пловдивски Университет „Паисий Хилендарски”. Филологически Факултет. Катедра „Етнология и социология”. 1999.

Маринов 1936: В. Маринов. Герлово. Областно географско изучаване. С. 1936.

Миков 1994: Л. Миков. Алиански карнавални игри: По материали от Североизточна България. // Бълг. фолклор, XX, 1994, № 2.

Мутафова 2003: К. Мутафова. Култът към светците в алианските села Ябланово, Малко село и Могилец. – В: Град Омуртаг и Омуртагския край. История и култура. Т. 2. Съст. Ив. Радев, М. Тошев. В. Търново, 2003.

Стойков 2013: Ст. Стойков. Храмът в Търничене единствен в Розовата долина носи името на св. Теодор Тирон. Агенция Седмица. Сливен. 2013, март.

Oldenburg 1969: Ulf. Oldenburg. The Conflict between El and Ba'al in Canaanite Religion, Leiden, 1969, E.J. Brill.

Pancaroğlu 2004: Oya. Pancaroğlu. 2004. The Itinerant Dragon Slayer: Forging Paths of Image and Identity in Medieval Anatolia. GESTA XLIII/2.

Walter 2003: Christopher Walter. *The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*, Great Britain, 2003: Ashgate.

Wolper 2000: Ethel Sara Wolper. "Khidr, Elwan Çelebi and the Conversion of Sacred Sanctuaries in Anatolia", *The Muslim World*, Vol. 90, issue 3-4, 2000.

МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ НА ГРАД КРЪН СПОРЕД ПИСМЕНИТЕ ДАННИ ЗА НЕГОВОТО ПРЕВЗЕМАНЕ ОТ ТУРЦИТЕ

проф. Иван Иванов, д-р Мариана Минкова

За местоположението на средновековния български областен град Крън, съществувал от края на XII до края на XIV век, са изказани много хипотези (Овчаров 2001, 68-71). Според К. Иречек, подкрепен от Петър Ников, градът се е намирал близо до дн. село Тъжа, а според Кръстю Миятев градът е бил до дн. с. Манолово, община Павел баня. Д. Ангелов и Щ. Атанасов изказват предположение, че градът се е намирал в землището на град Шипка, в началото на тамошния проход. Братята Х. и К. Шкорпил препоръчват град Крън да се търси близо до дн. селища Кърнаре, Троянско или град Карнобат.

Според Атанас Попов, подкрепен от Т. Овчаров, град Крън се е намирал до село Хасът, Казанлъшко, днес преименувано на Крън. Районът между днешните градове Крън и Шипка, разположени на около 10 км северозападно от гр. Казанлък, е изключително богат на археологически останки от неолита до късното средновековие. В този район обаче не са намерени останки на средновековен град от мащабите на областния център Крън. В тази връзка Т. Овчаров подчертава, че *„археологическите проучвания все още не са достатъчни за категоричното приемане на горната версия и че са необходими още теренни и сондажни проучвания там и на други заинтригуващи с имената си местности за окончателното установяване местоположението на този важен за българската история град”* (Овчаров 2001, 68-71).

В предишен доклад (Иванов и Минкова 2013, 173-184) ние посочваме за пръв път, че местоположението на средновековния български областен град Крън е било много близо до мястото на днешния град Казанлък. Тази наша хипотеза е основана на следните факти.

1. Пълното османотурско название на днешния град Казанлък е *Акча Къзанлък*. В традиционната тюркиска топонимика прилагателното *акча* означава „извор, източник на питейна вода”. Това отговаря на старото гръцко название на града Κρυοί (Круни), което на гръцки означава също „извор”, откъдето идва българското Крън. Причината е, че това място е много богато на вода, на извори и реки. И наистина, всички пътешественици и писатели от началото на XIX век, описващи градовете в Тракия, открояват Казанлък като място с изобилие на

питейна вода, при това с много добри качества (Фотинов 1843, 88-89; Ами Буе 1836, 250). В 1835 г. Неофит Бозвели пише, че „*Казанлък ... има ... бистросамоизворни, и добровкусни изрядни води*” (Бозвели 1835, 13).

2. В граматиката на тюркските езици суфиксът *-лък* играе топонимна роля. Наличието на този топонимен суфикс в турското название *Къзанлък*¹ показва, че този град е основан на място, намиращо се в района на някакъв обект, известен като *Къзан*.

3. На основа на исторически и лингвистични данни беше показано, че според т.н. закон на ротацизма в по-младите южно-тюркски езици турското название *Къзан* закономерно предава думата КРЪН, което е името на посочения средновековен български град Крън. В подкрепа на тази теза е и историческото развитие на Казанлък. Най-старата и най-голямата махала на Казанлък е Тюркменската, намираща се около Голямата джамия и банята. Тя е образувана от тюркмени и юруци още в началото на XV в. В езика на тези тюркски етноси е характерно явлението ротацизъм, което обяснява прехода на думата Крън в Къзан.

4. Известно е, че съвременният град Казанлък е основан от турски заселници на място, съседно на днешната Куленска махала. Най-ранното турско название на това място е *Къзанери*². От това название ние възстановяваме оригиналния турски израз *Kızan uerî*, което в превод на български означава „мястото на Къзан”, т.е. „мястото на Крън”.

5. В местността *Къзанери* (по-късно наречено Куленска махала) турците заварват висока бяла кула (обр. 1). Кулата е строена през XIV век (Енчев 2012, 113). Става дума за прочутата Бяла кула на левия бряг на Старата река, която до 1916 г. е стояла на място, близо до днешното ОУ „Кулата”. Вероятно в първите години след турското завоевание кулата е наричана по турски *Къзанкуле*, от което название е останало името на известната казанлъшка фамилия Казънкулеви³. Основата на името е *Къзанкуле* и като вземем предвид закона за ротацизма, то се превежда като „Крънската кула”.

¹ Съвременната форма Казанлък е русизъм, зает от руските военни карти от XIX в.

² Къзанери, Субашлъккой (Татарито) и Томарсанлъ са били най-ранните турски села в и около дн. Казанлък.

³ Сравни името на казанлъчанина Слави Казънкулев (Енчев 2012, 113)

Обр. 1. Бялата кула в Казанлък, средновековно каменно военно съоръжение от XIV век, просъществувало до 1916 г. в квартал Куленски - град Казанлък (Енчев 2012, 113). Тази кула е вероятен остатък от град Крън.

В настоящия доклад се привеждат нови доказателства за изказаната теза.

След смъртта на Орхан I (1326-1362), неговият наследник Мурад I (1362-1389) променя стратегията на баща си по отношение на балканските земи. Чисто грабителските походи се заменят от походи за трайно завладяване на големи градове и техните земи. Този процес особено се ускорява след битката при Черномен през 1371 г., когато са завладени повечето големи български градове и крепости: Пловдив в 1364 г., Стара Загора в 1372 г., София в 1382 г., Ниш в 1385, Варна и Силистра в 1388-1389, Търново в 1393 г., Видин-1396.

Завладяването на повечето градове в Горна Тракия не е добре документирано. Така например не е ясно как е завладяна крепостта Боруй. Например, Неофит Бозвели в своя подробен учебник по география (Бозвели 1843, 13) съобщава, че на турците са им били необходими 3 години да превземат Боруй, чийто крепостни стени били все още запазени. Най-вероятно районът около съседния областен център Крън ще да е превзет по време на завладяването на Горна Тракия, т.е. около 1370 – 1380 г. За размера на войсковите отряди, които са превземали укрепените български крепости съдим по факта,

че през 1388 г. великият везир Али Чандарлъ е изпратен с 30-хилядна армия на север от Стара планина, където превзема Провадия, Мадара, Шумен и Варна (Колин 2000).

По-долу привеждаме едно добре документирано предание, описващо превземането на Казанлъшкия край от османските турци, което може да служи като допълнително доказателство за съвпадението на средновековния град Крън със съвременния Казанлък. Преданието е записано в нашата възрожденска литература в края на XVIII и началото на XIX в. и днес е известно от три източника (Йеросхимонах Спиридон 1792, 98-99; Паисий Хилендарски 1844, 70; Онуфрий Попович), но не е изключено то да е съществувало в писмен вид и преди това. Преданието се отнася за многоброен турски отряд, начело с Арап Исуф паша, който от Пловдив през Светиниколския проход на Сърнена Средна гора нахлува в т.н. Туловско поле, за да се бие с намиращата се там българска войска.

Най-кратко е описанието, вмъкнато в печатното издание Царственик на Отец Паисий (Паисий Хилендарски 1844, 70): „... *В лято же господне 1454 собра пак султан Магомет войска до 500 000 души турци избранни, и отиде на останалите градове болгарски и сербски. Стигнав же близо при Филиппополя и разумев защо се крие в Туловското поле, и из гората тамо, войска, болгарска, тоя час поела Арап Исуф паша, сос 15 000 души турска войска, да избият сичката оная войска болгарска. И така они отидоха в Среднята гора и найдевише тамо манастир «Святаго Николая», разсипаха го от основания и избиха сичките в него калугере и мирски, щото се бяха скрили. После отидоха в село Турия и разориха“.*

Значително по-съдържателно е описанието, което дава Йеросхимонах Спиридон за това събитие. Авторът е роден в Габровско, което е сравнително близо до мястото на събитието, поради което разказът му е изпълнен с важни подробности: „*В лето 1454 събра суртан Мехмет войска от около 500 хиляди и тръгна на останалите градове български и сръбски. Вървейки по този път, стигна до Филиппопол и чувайки, че в Туловското, сиреч Казанлъшко, поле има българска войска, криеща се между планините, назначи паша с 150 хиляди войска и отидоха на Туловското поле. Там нямаше войска, а обикновен народ – жени и деца, криещи се между планините, събрали се от разни градове и села: сиреч Чирпан и неговите села, Велта (дн. Стара Загора – б.а.) и неговите села, Загура (дн. Нова Загора – б.а.) и неговите села, а също и от Сливен. И като видя народът пришествието на турците,*

много се побояха и завикаха със силен глас даже до небесата: „Господи помилуй!“ И Господ чу техния глас и веднага издигна от земята мъгла и покри полето и настана голяма тъмнина. Турците се усъмниха, че българите са ги нападнали неочаквано и започнаха да се бият помежду си и се избиха до крак. Чак тогава се вдигна мъглата. Народът пък, като видя такова божие чудо, прослави бога и свети Николая⁴, защото в тази планина имаше манастир на св. Николай и нарекоха от тогава този град Мъглиж и до днес. ”

Най-подробно събитието е описано от известния български монах Онуфрий Попович Хилендарец. За разлика от предишните автори, този автор е роден в с. Енина, до Казанлък и много точно предава както местната топонимика, така и съществени подробности от събитието, които са могли да се съхранят най-добре в паметта на местното население. Разказът е вмъкнат като приписка на с. 86-88 в неговия препис на Паисиевата „История славянобългарская“ (Ангелов 1977, 237-238). Ръкописът е от 30-те години на XIX в. и се съхранява под № 716 в светогорския Хилендарски манастир. Разказът е озаглавен „Конечное падение Болгарии под турецку власть” и гласи така (обр. 2):

„Две години след падането на Цариград (1453 г.) султан Мехмед (Мехмет II Завоевателят - 1451-1481) събра 500 хилядна войска с помощта на цариградското съкровище и се укрепил на престола. После прати войска да превземе останалите български и сръбски градове. Тръгнаха по пътя за Филипопол към Самоков, където имаше голяма войска българска⁵. По пътя като чу, че в Туловското поле (то ест Казанлъшкое) има българска войска, той

⁴ В казанлъшкия край името на свети Никола е много често срещано като име на манастири. Най-високият връх в прохода Шипка се е наричал Свети Никола (днес погрешно връх Шипка). Причината за това може да бъде близостта на планинския проход Шипка. Според големият български етнограф Д. Маринов в българските народни вярвания и песни свети Никола е богат и богоподобен светец (Маринов 1914, 528-534). При подялбата на света между отделните светци, на св. Никола се паднали водите и бродовете. В българския език „брод” има две значения: „кораб”, а също и „проход”. Ето защо св. Никола властва над реки, езера, морета и планини. Той ходи по водата и спасява кораби в беда. Той е обрисован „като свръхестествен юнак, който има криле и може да хвърчи по моретата и височините“. С тези си способности св. Никола всякога се намира в моретата и планината и бди за живота на пътниците. В тази връзка Д. Маринов отбелязва, че в Северозападна България има Свети Николска планина, в Македония има планина и град Свети Николе, в Сърнена Средна гора проход и връх, а в Централна Стара планина има и връх с името на светеца.

⁵ Явно има хронологично смесване на събитията по превземането на Белград със събитията от легендарната битка на цар Иван Шишман при Самоков - б.а.

веднага изпрати арабина Юсуф паша с 150 хилядна войска. Когато влязоха в Средна гора, намериха в тази планина манастир на свети Николай⁶. Изсякоха всички монаси, а манастира разрушиха и изгориха до основи. От там отидоха в село Турия, но не намериха никого. Изгориха селото. След това се спуснаха до село Армаганово⁷ при река Тунджа. От тамошните височини съгледаха манастир в Стара планина, белеещ се като град⁸. Там под манастира се събрали селски жени и деца, освен малкото войска, а в Бялата кула⁹ бяха генералските жени и деца и малко войници да ги пазят. Дето е сега Каза(н)лък, разделиха се турците на две: едни от Копринка да ударят Бялата кула (т.е. да атакуват крепостта Крън от запад - б.а.), а други – от Армаганово на град Николов (т.е., да атакуват Крън от югоизток - б.а.).

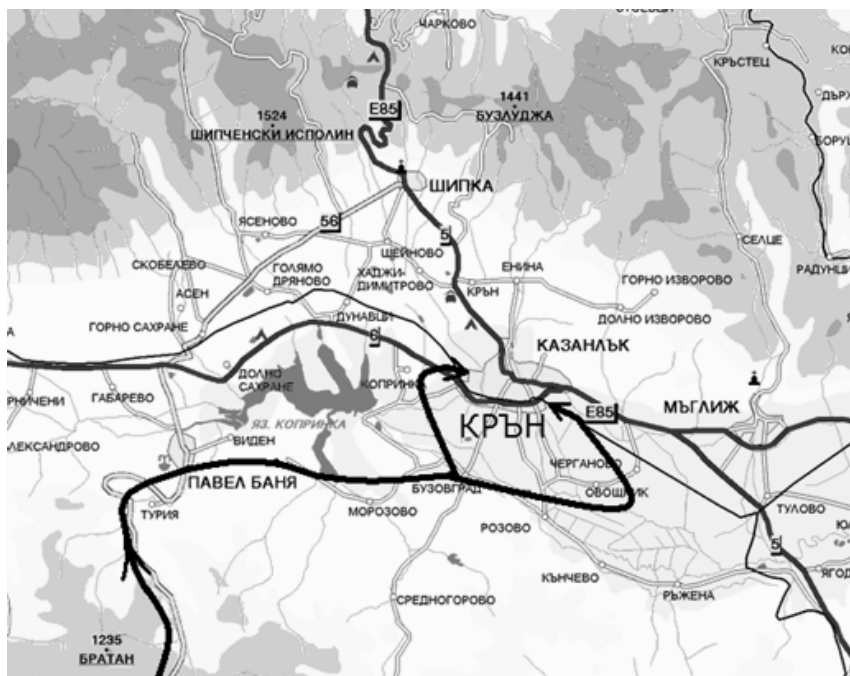
Когато народът и незлобливите деца видяха нападението на турците, извикаха всички в един глас: „Господи, помилуй, яко погибохом“. И господ ги чу. Турците пък, като чуха гласа, помислиха, че на тях нападат българи. В този час милостивият бог покри с мъгла цялото поле и настана тъмнина като в нощ“ (за подобен мотив сравни В. Н. Златарски. История во кратце ..., с. 98-100 - б.а.).

⁶ Развалините на този манастир още още личат край шосето до село Розовец (Рахманли) в южния край на прохода Свети Никола (Кюркчиев 1985, 38). Близо до това място братята Шкорпил отбелязват жертвен купел, който е „сред най-любопитните жертвени камъни в страната“ (Шкорпил 1898, 116).

⁷ Днес с. Бузовград (Зарев 1994, 65-69). В XV в. селото се е наричало Каладжъ армаган къой, в 1676 г. – с. Армаган, а през XVIII в. – Армаганово.

⁸ Става дума за несъществуващ днес манастир, носещ името Св. Никола, разположен северно от село Бузовград в посока към Стара планина.

⁹ Известната Бяла кула в Куленската махала на град Казанлък.

Обр. 2. Придвижване на войските на Арап Юсуф паша и пътищата за атакуване на т.н. Николов град, разположен северно от дн. село Бузовград, Казанлъшко, съгласно Онуфрий Попович (Ангелов 1977, 237-238). Ясно е, че в клещите на двете нападащи колони е имало голяма крепост и град, град Крън.

Турците, идващи от Копринка, викаха на глас като бесни. И се смесиха при реката (Кара дере)¹⁰, дето са сега лозята, тогава беше чисто поле. Пък другите мислеха, че са гяури. Така и другите си помислиха. Че като са удариха така крепко, от 4 часа до 9 часа¹¹ и се съсякоха като пчели до един. Само малко на брой, пострахливите, дето стояха отзад се спасиха. И след деветия час, като се вдигна мъглата, като видяха, познаха, че наказание божие е паднало над тях. Побягнаха назад и намериха някакви луди до с. Турия. Попитаха ги много ли е българската войска, дето съсяка толкова турци за 5 часа. А онези им рекли, че няма българска войска, а само деца. Така засрамени отишли и казали на султана,

¹⁰ Една долчина в равнината между дн. села Овощник и Черганово на 7 км югоизточно от Казанлък.

¹¹ Явно става дума за старобългарско време, когато часовете се броят от изгрева на Слънцето.

че погинала цялата Юсуф пашова войска в Кара дере. Он се геня саде Къзанъмиш, то ест – „а то били само деца”. И оттогава се казва Черна речка (Кара дере) и (Бяла кула) Казанлък. До днес, вярно е, има Черна речка. Народът пък, като видя това чудо, прослави бога и светителя Николая чудотвореца и нарекоха тамошния град с името Мъглиж и до днес“.

Най-вероятно в похода е участвал значителен по брой отряд, не по-малко от 15-20 хиляди войници. Това ни дава право да заключим, че целта на похода е била превземането на голяма крепост в тогавашната Крънска хора, най-вероятно самият град Крън. Онуфрий Попович пише, че в атакуваната крепост е била разположена т.н. Бяла кула. Тъй като добре известната на местното население Бяла кула се е намирала в дн. Куленска махала на град Казанлък, това съобщение показва, че атакуваната голяма крепост (Крън) е била разположена на мястото на днешната Куленска махала. Достоверността на това съобщение се подкрепя и от подробното описание на оперативния план на самата атака. Атакуващите войски са се концентрирали в землището на дн. село Бузовград и след като се разделили на две са атакували стоящата пред тях крепост (град) от две посоки: от запад през село Копринка и от югоизток на Бузовград през реката Кара дере до дн. с. Овощник (обр. 2). Това още веднаж посочва, че атакуваната крепост се е намирала северно от село Бузовград, на територията на съвременния град Казанлък.

Авторът съобщава и за голям манастир „Св. Никола”, който се намирал в подножието на планината и на името на който атакуваният град е наречен „град Николов”. С това название – град Николов, авторът показва, че още по това време св. Никола е бил небесен покровител на атакувания град, предположително Крън. Вероятно св. Николай е бил тачен закрилник на Крънския (Казанлъшки) край, щом на негово име са кръстени проход и манастир в Сърнена Средна гора и връх и манастир в Стара планина. Причините, довели до избора на този светец за небесен закрилник на Крън може да са близостта на града до планината с нейните важни проходи, неговото водно богатство и вероятно, високото благосъстояние на неговото население.

Необходимо е да се обърне внимание и на още едно важно съобщение в този разказ. По времето, когато османотурските войски са атакували т.н. „град Николов”, в самата Бяла кула са се укривали множество жени и деца, пазени от малко войници. В най-ранния вариант, записан от йеросхимонах Спиридон се казва, че укрилото се мирно население се събрало от градовете и селата на един обширен район от днешните градове Чирпан, Стара Загора, Нова Загора и даже

Сливен. От една страна това показва големината на обсадената крепост, способна да побере толкова много хора. От друга страна това съобщение посочва, че в сравнение с крепостите, съществували по това време в посочения район от Чирпан до Нова Загора, атакуваният град Николов е бил най-голямата и силна крепост и само тя е можела да предостави закрила за мирното население. Тези две обстоятелства още веднъж подкрепят представата, че атакуваната крепост е била град Крън.

Във връзка с посоченото събитие трябва да се приведе и едно местно предание, известно както в устен, така и в писмен вид в няколко варианта. Същността му се свежда до това, че някакъв турски паша и неговите войски случайно срещат или откриват група жени и деца, укрили се в района на дн. град Казанлък. Приема се, че изненаданият от срещата паша възкликнал „какви бели момичета” (на турски не акса *kizlar*) откъдето народната етимология извежда твърде наивно името на бъдещия Акча Къзанлък. Най-вероятно това народно предание представлява силно опростен и съкратен фрагмент от посочения по-горе разказ за превземането на град Николов и Бялата кула с укрилото се там мирно население от войските на Арап Юсуф паша. По тази причина вмъкването на допълнителния фрагмент с възклицанието „какви бели момичета” трябва да се разглежда като опит чрез силата на народното въображение да се отговори на въпроса за произхода на топонима Акча Къзанлък.

Локализацията на град Крън върху територията на днешния Казанлък или близо до него се съгласува с високата концентрация около Казанлък на местни имена с основа „*крън-крън*”: *Кърнска махала* - българска махала в град Казанлък, местност *Кърни* до село Енина, река *Кърни* и местност *Кърни бряг* до град Шипка, река *Кърни вада* до град Мъглиж.

В публикацията (Гетов и Цанова, 1967) са посочени общо 16 средновековни находки, намерени в обширния район от с. Тъжа на запад до с. Пчелиново на изток и експонирани в музея на град Казанлък (таблица 1). Посочените предмети се датират в периода XI – XIV век. От тях 7 са намерени в град Казанлък, което прави 44 % от общо намерените. Ако добавим към тях и четирите находки от с. Крън и Енина, които са много близо до Казанлък, получаваме 11 предмета, т.е., 67 % от общонамерените 16 предмета. Този резултат подкрепя извода, че през късното Средновековие (XII – XIV век) на територията на Казанлък е имало голямо селище с население много по-многобройно от това на останалите селища от посочения район.

№	Музеен №	Вид	Век	Местонам иране	Намерен през	Публикуван
1	112	Боздуган	13.-14.	Казанлък	1903	Не
2	114	Енколпион	12.-14.	Казанлък	1937	Не
3	115	Енколпион	10.-11.	Казанлък	1931	Не
4	123	Обеца	13.	Казанлък	1932	Не
5	126	Гривна	13.-14.	Казанлък	1947	Не
6	128	Пафта	12.-13.	Казанлък	?	Не
7	129	Пафта	12.-13.	Казанлък	?	Не
8	116, 117	Златна монета	Ср.11.	Крън	1959	Не
9	118, 119	Златна монета	Кр.11.	Крън	1959	Не
10	121	Стомна	12.	Енина	1954	Да
11	122	Обеци	14.	Енина	1931	Не

Таблица 1.

Твърде показателно и изпълнено със символика е погребението на един виден османотурски военначалник, вероятно Сараджа паша, на днешната височина Тюлбето, в непосредствена близост до Куленската махала. Сараджа паша е управлявал района на град Крън в първото десетилетие след неговото завладяване. Предвид на защищаваната теза, че Крън се е намирал в района на Куленската махала, в подножието на Тюлбето, се налага мисълта, че мястото за гробницата е избрано така, че да символизира победата на османотурската войска над една значителна и упорито отбраняваща се провинциална столица, каквато е била град Крън.

ЛИТЕРАТУРА:

Овчаров 2001: Т. Овчаров. Към въпроса за местонахождението на средновековния град Крън. В: Казанлък в миналото и днес, V кн. VI. Пв., 2001, 68-71.

Ами Буе. Сборник с маршрути от Европейска Турция /1836, 1837, 1838. 1. Маршрут от Белград за Константинопол през Пожаревац, Милановац, Видин, Шипченския Балкан и Андринопол. В: Френски пътеписи за Балканите, XIX в., Съст. и ред. Бистра Цветкова. С., 1981, 250.

Ангелов 1977: Б. Ангелов. Из историята на старобългарската и възрожденската литература. Наука и изкуство. С., 1977, 237-238.

Бозвели Неофит Хилендарски: Краткое политическое землеописание за обучение на българското младенчество. Часть пятая. Крагуевац. 1835, 13.

Гетов, Цанова 1967: Л. Гетов. Г. Цанова. Народен музей Казанлък. Старо изкуство. С., 1967.

Енчев 2012: Ив. Енчев-Видю. Дневник. Фрагменти. 1899 - 1905. Пв., 2012.

Зарев 1994: К. Зарев. Имената на селищата от Казанлъшкия край през 15 - 19 век и Казанлък в географски карти от 16 – 18 век. Казанлък в миналото и днес, кн. IV, 1994, 65-69.

Иванов, Минкова 2013: Ив. Иванов, М. Минкова. За произхода на името на град Казанлък и местоположението на средновековния Крън. В: Проблеми и изследвания на тракийската култура. Том VI. Казанлък, 2013, 173-184.

Йеросхимонах Спиридон: История во кратце о болгарском народе словенском. Сочинися и исписа в лето 1792 йеросхимонах Спиридон. Стъкми за издание В. Златарски. София. Печатница на Ив. Г. Говедаров и С-ие., изд. Св. Синод на Българската Църква, 1900, с. 98-99; Йеросхимонах Спиридон. История во кратце о болгарском народе славенском. 1792. Предговор Б. Христова. 1992. София, изд. ГАЛ-ИКО, 1992; Йеросхимонах Спиридон. История во кратце о болгарском народе славенском, превод М. Г. Минчев, ред. П. Тотев, Габрово, 2000.

Колин 2000: Имбър Колин. Османската империя 1300-1481. София, 2000.

Кюркчиев 1985: М. Кюркчиев. Розовец. Пв., 1985.

Маринов 1914: Д. Маринов. Народна вяра и религиозни народни обичаи. СбНУ 28, 1914.

Паисий Хилендарски: Царственик или История болгарская: която учи от где са Болгаре произошли, као са кралевствовали, како же царствовали и како царство свое погубили и под иго подпаднали из

Мавробира Латинскаго, Барония, Иоана Зонара, Буефира Французскаго, Теофана Греческаго, светаго Евтимия Терновскаго, светаго Димитрия Ростовскаго и других летописцев собрана. Издадено и преработено от Христки Павловича. Будим (Будапеша), 1844.

Фотинов 1843: Константин Г. Фотинов. Общее землеописание вкратце за сичката земля. Преведено от греческой на славяноболгарской язык, умножено же с распространением и прибавлением многообразных потребных областей, и сега перво на свят издано трудом Константина Г. Фотинова. Смирна. В типографии Л. Даміанова, С., 1843. 88-89.

Шкорпил 1898: Х. и К. Шкорпил. Могили. Пв., 1898.

УЧАСТИЕТО НА КАЗАНЛЪК НА ПЛОВДИВСКОТО ИЗЛОЖЕНИЕ ПРЕЗ 1892 ГОДИНА

ас. Иванка Митева

Известно е, че индустриалната революция в Англия променя икономически света. Темповете на развитие, предизвикани от напредъка на науката, въвеждането на новите технологии и последвалия икономически напредък, предизвикват търсенето на нови форми и на търговия, което поставя началото на световните изложения. Неслучайно първото е в Лондон през 1851 г. и до Първата световна война са проведени общо 32 - в Париж, Виена, Брюксел, Чикаго, Сан Франциско и т.н. Те не само стават един от символите на икономическата модернизация, но и нагледно показват на хората новите открития и технологични достижения – факт е, че публиката на изложенията вижда първото виенско колело, първата пишеща машина, телеграфния апарат. И по време на Пловдивското изложение на българския посетител ще се демонстрира разговор по телефон, полет с балон, а електрическото осветление ще смая хората „от чудесното променение нощта в ден“¹.

Във времето между 1870 и 1914 г., когато западните общества се модернизират, Балканите остават в европейската периферия. Българските управляващи нямат илюзии по отношение родната реалност. Ето защо, с решението на княз Фердинанд и правителството на Народнолибералната партия (начело със Стефан Стамболов и финансовия министър Григор Начович) за провеждането на земеделческо-промишлено изложение в Пловдив, политическият елит на младото Княжество заявява своята наистина смела амбиция за приближаване към новите тенденции. В писмо на Гр. Начович до окръжните управители във връзка с изложението се казва, и това е твърде красноречиво, че замисълът е „да познаем себя и да покажем на света, че сме будни, че следим пътя на цивилизацията“². Тази официална линия е застъпена и в започналия да излиза вестник „Нашето първо изложение“. В статия, публикувана в един от първите му броеве, четем, че „Новото време дойде и ни завари неподготвени...България се види принудена да върви по пътя на напредъка с народи, стъпките на които са гигантски и тя остава все назад и назад като се застрашава да падне още по-страшно от

¹ в. „Нашето първо изложение“, бр. 35 от 15.08.1892 г.

² цит. по „Чудото наречено Първо пловдивско изложение“, С., 1992, с. 8

*политическото робство. Правителството ни съзна тази опасност и полага всички усилия за издигане на индустрията, търговията и земледелието. С такава именно цел се устройха бъдещите изложения в Пловдив и Русчук*³.

С подготовката на предстоящото изложение са ангажирани не само администратори, но и архитекти, инженери, паркостроители, с чиито усилия в Пловдив е изградена наистина модерна експозиционна площ, която да посрещне родните и чужди изложители, както и посетителите на събитието. С други думи, изложението възможно най-убедително трябва да покаже, че прогресът е не само реален, но и възможен, а българските производители имат шанс да демонстрират своето производствено ниво. Впрочем твърде показателно е, че независимо, че българското общество бавно напуска орбитата на традиционализма и *„срмяо образованите народи сме към XVI век“*, а белезите на икономическата модерност са трудно доловими, интересът към изложението е наистина впечатляващ – до комисията, която трябва да го организира, са постъпили 5664 декларации на желаещи за участие от всички географски райони на българските земи, включително и от Казанлък⁴, един от 5-те околийски центъра на сравнително добре икономически развития Старозагорски окръг. Именно тяхното участие ми привлече вниманието и се оказа, че има защо.

Вестник „Нашето първо изложение“ не само популяризира инициативата, но и дава сравнително подробна информация за подготовката, както и за самото изложение. Сведения има и в публикувания подробен регистър на изложителите, както и в тогавашната преса. При положение, че липсва стопанска статистика, те дават макар и непълна, но сравнително надеждна информация и за участието на Казанлък в това мащабно, а и за времето най-представително за Княжество България, икономическо събитие.

Известно е, че през XVIII и първата половина на XIX в. Казанлък се очертава като развит стопански център. Икономическият му просперитет се дължи на занаятчийското производство, на животновъдството и най-вече на започналото отглеждане на маслодайна роза. Във времето на стопански разцвет, изследователите изброяват към 25 вида занаятчийски дейности с 444 дюкяна, в които

³ В. „Нашето първо изложение“, бр. 10 от 08.02.1892 г.

⁴ Пак там, бр. 31 от 18.07.1892 г.

работят над 1600 човека⁵. Освен на местните пазари и панаири, тежки кеврани разнасят стоките, произведени от казанлъшките занаятчии, по правило организирани в еснафи, до големите градски центрове като Одрин, Цариград, Велес, както и извън империята. В построеното от местния аянин Караферлията „панаирище“, в края на XVIII - началото на XIX в. също пристигат търговци от близки и далечни земи⁶. Отличителна характеристика на селището става отглеждането на маслодайна роза и производството на търсеното на европейските пазари гюлово масло. Постепенно с времето се създава заможна занаятчийско и търговско съсловие.

След Кримската война и разоренията, свързани с Руско-турската война от 1877/78 година, последвалите миграционни процеси и изселването на турското население, най-вече след Съединението, икономическите тенденции в Казанлък показват спад в традиционните производства. Изследователите на местната стопанска история сочат, че към годината на изложението, дюкяните са останали 139, в които работят към 270 лица⁷. Независимо, че тези данни не включват някои занаятчийски производства като ножарското, обушарското и гайтанджийското, за които не са посочени конкретни сведения, цифрите за състоянието на занаятите като цяло са красноречиви. Въпреки че в сравнителен план те не говорят за икономически прогрес в условията на самостоятелен държавен живот, а по-скоро обратното, оказва се, че създадените традиции и предприемчивият дух на казанлъчани, имат значение и са в основата на тенденциите в развитието на икономическите процеси в града до края на XIX в.

След 1878 г. Казанлък е околийски център (до 1885 г. в Старозагорския департамент, а след това в същия окръг), чието население, според данните от преброяванията, нараства и един от факторите за това със сигурност е, че жителите му имат добър поминък. Очевидно западащото занаятчийско производство е компенсирано с друго - лозарството, доходоносното отглеждане на рози и дестилацията на розово масло, свързаните с тях казанджийство и бъчварство, както и първите фабрични производства. Към времето на Изложението града има 10 765 жители, като 1 983 /или 18,4 %/ са

⁵ Сведенията, които съм обобщила, са взети от изследването на Александър Павлов „Икономическото развитие и състояние на гр. Казанлък“. Авторът използва методът на интервюто с все още живи свидетели на отминаващото време и безвъзвратно изгубени източници от стари документи, изгорели при пожар, който унищожава почти целия общински архив, „Казанлък в миналото и днес“, кн. I, с. 310.

⁶ Пак там, с. 297-299.

⁷ Пак там, с. 280-335 - изчисленията са направени от мен.

родени в друго населено място, което означава, че селището е икономически стабилно и привлича нови заселници⁸. Впрочем Васил Кънчов, посетил Казанлък през 1900 г. отбелязва, че „*икономическото положение на града не е лошаво*“⁹. Именно за това говори забележимото, а и убедително, казанлъшко присъствие на Изложението в Пловдив през 1892 г.

За предстоящото изложение в Пловдив експозиционните павилиони са разделени на държавни, окръжни, на отделни градове, частни и за чуждите държави¹⁰. Наистина, Казанлък няма самостоятелен павилион, каквито имат други градове като Пазарджик, Варна, Русе, Сливен, Варна, но и съизмерими като мащаб, като например Асеновград, но местните изложители участват с не малко и различни земеделски, стопански и промишлени производства. Според правилника на изложението, окръжните управители трябва да сформират окръжни и околийски комисии, които да съставят списъци с одобрени експонати за участие¹¹. Ако съдим по публикувания каталог на изложените видове предмети, най-вероятно непълен, от Казанлък те са над 30¹². Има заявки и за организиране на частни павилиони от страна на едрите търговци на розово масло и розова вода, каквито са Стефан Серафимов, Антон Папазов, Шипков¹³.

В групата по земеделие и стопанство Казанлъшката околийска комисия представя бяла и жълта коприна, вишнева шира, розово, вишнево и ягодово сладко и бяло вино „Златен грозд“. Като индивидуални участници са посочени Христо Атанасов, който излага орехово и сусамово масло, Иван Пенков – гюлова ракия, Д. М. Гунев – „*дренчово*“ сладко. Прави впечатление, че е изложена и вода от казанлъшките минерални бани, което показва предприемчив нюх, макар че ще мине доста време, докато се оценят ползите за града от това природно богатство¹⁴.

Най-многобройни са изложените предмети в групата по промишлеността. Общо взето става въпрос за традиционни занаятчийски производства, свързани с обработка на текстил, кожа,

⁸ Резултати от преброяване на населението в Княжество България 01.01.1893, кн. XVII.

⁹ Кънчов В., Из Южна България, с. 110.

¹⁰ Цит. по „Чудото...“, с. 44.

¹¹ Пак там, с. 32.

¹² Първо българско земеделческо-промишлено изложение, П. 1892 г., Каталог на предметите, С., 1892.

¹³ В. „Нашето първо изложение“, бр. 5, от 04.01.1892 г., бр. 15, от 14.03.1892 г.

¹⁴ Цит. съч. - Първо българско..., С., 1892, с. 38, 39, 71.

дърво, бакър. Но наред с шаяците и гайтаните, са изложени произведения, които са адресирани към по-претенциозни клиенти и несъмнено говорят за формирани нови, градски вкусове. Представени са копринени ризи и долни гащи, а две дами – Мария Ив. Пенкова и Мария Парлапанова излагат шал и пердета. Това са и единствените участнички от Казанлък в изложението. Стоил Мартинов представя различни обувки и чизми. В раздел дограмаджийски изделия Хараламбо Емануилов участва с библиотека с комод¹⁵. Бакърджийският занаят е представен от Ахмед Фадулов с котли, гюмче, бакъри и кепче¹⁶.

Има и странни експонати, каквито не липсват на изложението - „масичка в шише“ на Хр. Симеонов¹⁷, а Минчо Калчев, оръжеен майстор от 23-ти пехотен полк е „изобретил и изложил едно малко скорострелно топче с 4 патрона, което може да откара на едно разстояние от 1000 крачки“¹⁸. Всички тези експонати са подредени в държавния павилион.

Известно е, че процъфтяващите в миналото мутафчийско, абаджийско, гайтанджийско занаятчийско производство постепенно западат - към средата на XIX в. в Казанлък има 50 мутафчийски и 80 абаджийски дюкяна, в които работят към 700 човека, докато към Освобождението те са съответно 5 и 12, с около 100 занаятчии. От 1877 до 1885 г. повече от 2 пъти се свива и гайтанджийското производство. Изобщо тенденцията към спад след 1878 г. се задълбочава¹⁹. Давам тези примери, защото прави впечатление, че главно представители от тези производства търсят начини за развитие и адаптация към новите условия. Гайтанджиите Тонко Кирев, Н. Касев, Пенко Кирев, Стоянчо Стайнов и др., подкрепени от братя Димитър и Ботю Папазови, през 1890 г. инициират построяване на фабрика за плетене на прежда и тъкане на платове. За целта е основано АД с капитал от 250 000 лева и е решено да се използва модела на габровската фабрика „Александър“. Стоянчо П. Стайнов е изпратен в Габрово да проучи производствения процес. Дори е построена производствена сграда. Така се поставя началото на фабрика „Розова долина“, в която са въведени и механични станове²⁰. Тя е първа в

¹⁵ Цит. съч. - Първо българско..., С., 1892, с 57, 59, 62, 63, 67, 69, 78.

¹⁶ Пак там, с. 74.

¹⁷ Пак там, с. 72.

¹⁸ Пак там, с. 72, в. Зорница, бр. 46, от 14.11.1892.

¹⁹ Павлов Ал., Цит. съч.с. 280-335.

²⁰ Т.Б. и М. Ст., Индустрията в Казанлък, „Казанлък в миналото и днес“, кн. 3, С., 1928, с. 540.

Казанлък и една от общо 23-те вълнено-текстилни фабрики, появили се през 1880-1892 г. в новите „промишлени центрове“, каквито се очертават Габрово и Сливен. Първоначално фабриката среща редица трудности, а едно съобщение информира, че има отказ от участие в Изложението поради липса на средства²¹. Впоследствие излага тъкани и според публикувана по време на Изложението реклама е „фабрика за сукна, шаеци, гайтан и прежда за гайтан“, има „депозит от най-добро качество“ и както е редно при рекламирането на даден продукт - цените са умерени и напълно в духа на модерното време „всякакъв вид мостри се испращат на пряко поискване“²². Двама от основателите на фабриката - Тонко Кирев и Стоянчо П. Стайнов, участват с гайтани и като индивидуални изложители²³.

Още през XIX в. отглеждането на маслодайна роза се практикува от почти цялото население и макар че поради сезонния му характер не е основен поминък за жителите на града, тази форма на комерсиално земеделие се разраства и утвърждава. През 1884 г. Емен Кейе, секретар на княз Александър I, посещава града и констатира, че „тук за розите говорят така, както в Париж за политика“, а „...на излизане от Казанлък розовите полета следват без прекъсване“²⁴. Дори счита, че името на града идва от „казан“ - името на съда, който служи за дестилация на розово масло²⁵. Казанлък става главен розопереработвателен център, чиято продукция още от средата на века се пласира в Европа. Първоначално това правят посреднически фирми в Цариград, но впоследствие местни търговци започват сами да търгуват с розово масло, което намира добър прием в Германия, Франция, Австро-Унгария, дори САЩ²⁶. Нещо повече - през 1873 г. розовото масло, представено от братя Папазови, печели златен медал на изложението във Виена, а през 1875 г. - във Филаделфия.

От в. „Нашето първо изложение“ научаваме, че за участието си в Пловдивското изложение, Стефан Серафимов е закупил красив павилион от Загребското изложение, не само за излагане на розово масло и розова вода, но и „всичките употребяеми за добиването им апарати“, очевидно за нагледно представяне на процеса²⁷. Вестникът

²¹ в. „Нашето първо изложение“, бр. 14, от 07.03.1892.

²² Първо... Каталог на предметите, С., 1892.

²³ Пак там, с. 63.

²⁴ Кейе Емен, В България и Румелия, с. 133.

²⁵ Пак там, с. 132.

²⁶ Попов К., Стопанска България, с. 200-203.

²⁷ в. „Нашето първо изложение“, бр. 12, от 22.02.1892 г.

уведомява, че „за същото се приготвявал и г-н А. Папазов“²⁸. За излагане на розово масло и розова вода са дадени 12 кв. м и за павилиона на „Шипков и сие“²⁹.

Редакцията на вестника с право определя техните намерения като „отрадна предприемчивост“. На тези изложители се гледа изключително сериозно от страна на организаторите на събитието, защото „розовото масло ще иде най-важния измежду много важните предмети, които ще красят нашето изложение и които ще характеризират страната ни с свойствените ѝ преимущества над много други държави“³⁰. С други думи розовото масло реалистично е оценено като един от малкото експортни български продукти. На изложението розово масло и розова вода представят търговците Стефан Серафимов, Ботю Папазов, Антон Папазов и Херм А. Халстен³¹.

Освен в частни, розопроизводители от Казанлък излагат свои продукти и на видно място в главния павилион на изложението.

Антон Папазов, освен търговец на розово масло и розова вода, се очертава и като крупен търговец от национален мащаб. На изложението той е представител на прочутата фирма „Сингер“ от Ню Йорк, като за целта е получил павилион от 60 кв. м., който ще се изработи в Ню Йорк или Хамбург и ще се сглоби в Пловдив за излагане на сбирка от „30 разни видове машини за шеф.“³²

Представените на Пловдивското изложение мостри от Казанлък в общи линии съответстват на градската икономическа структура, която се определя от природните дадености и донякъде продължава да следва местните традиции. Поминъкът на местното население е свързан с лозарство, розопроизводство и занаятчийство. Многобройните орехови гори в околностите са суровина за производството на орехово масло. Розовото масло, вече като утвърден експортен продукт, е оформил групата на едрите търговци, които „образуват рязко отделена парична аристокрация на града с големи богатства“³³. Казанлъшките занаятчии произвеждат продукти,

²⁸ в. „Нашето първо изложение“, бр. 5, от 04.01.1892 г.

²⁹ Пак там, бр. 15, от 14.03.1892 г.

³⁰ Пак там, бр. 4, от 21.12.1891 г.

³¹ Първо...Каталог на предметите, С., 1892, с. 69-71. Херм А. Халстен вероятно е представител на относително многобройната еврейска общност в Казанлък. Според преброяването на населението през 1893 г., в Казанлък живеят 267 представители на еврейската общност.

³² в. „Нашето първо изложение“, бр. 9, от 01.02.1892 г., бр. 12, от 22.02.1892 г.

³³ Кънчов В., Из Южна България, с. 110.

насочени главно към задоволяване местните нужди на населението, чиито добър икономически статус очевидно формира и новия, по-изтънчен вкус на градските жители.

В условията на обща икономическа изостаналост и бавни темпове на модернизация Пловдивското изложение има най-вече за цел да стимулира предприемчивите. Авторитетно жури, председателствано от д-р Стоян Чомаков, трябва да оцени качествата на представените предмети. В него влизат две групи лица, които формират съответни оценителни комисии - назначени от финансовия министър и посочени от самите изложители. В първата категория от Казанлък е посочен Христо Христов, а участниците, според предвидения регламент сами избират да ги представлява Антон Папазов. Тези личности са безспорно доказателство за авторитет, но и че казанлъшките делови среди са разпознаваеми и извън тясната рамка на градската икономика.

Най-високото отличие, респективно признание, е „Почетен диплом“. Такива получават „Ботю Папазов и сие“, Стефан Серафимов и дружество „Розова долина“.

Със „Златен медал“ са оценени Антон Папазов, Никола Д. Гунев, Тонко Кирев и Минко Калчев.

„Сребърен медал“ получават „Д. М. Гунев и сие“, Стоянчо П. Стайнов, Хараламбо Емануилов, Стоил Мартинов. Последният явно е бил наистина изкусен майстор, защото 6 години по-късно получава парична премия от 100 лева на Първия занаятчийски конкурс, отново в Пловдив.

„Бронзови медали“ взимат Христо Атанасов, бяло вино „Златен грозд“, Мария Пенкова, Стефан Содров, Иван Патев.

Драган Манчов издава и представя в раздела книгопечатане, книжари и печатари „Каталог за търговията на България 1891/92 година, издание българско и френско, директор Шекерджиев. Казанлък“, което също, макар и косвено е доказателство за добре схванатите от местните предприемчиви хора икономически модернизационни тенденции и значението за рекламата, респективно популяризирането, на новите производства.

Впрочем, за жителите на Казанлък, участието в Пловдивското изложение е събитие с важно значение – в Пловдив пристигат „на коля и на коне“ 2 000 човека не само да разгледат изложбата, но и да подкрепят своите представители, а свещеник Георги Лесов произнася „прочувствена“ реч, в която пожелава успех на делото ³⁴.

³⁴ в. „Нашето първо изложение“, бр. 41-42, от 26.09.1892 г.

Като цяло участието на Казанлък на Първото пловдивско изложение може да се определи като твърде успешно. Журито високо оценява казанлъжските изложители в различните категории общо с 16 отличия. Това означава, че почти половината от участниците получават много висока оценка и несъмнено показва тяхното достойно представяне, от една страна, като е и стимул за предприемчивост в бъдеще.

ЛИТЕРАТУРА:

Кънчов 1901: В. Кънчов. Из Южна България. Пътни бележки от Васил Кънчов, сп. Мисъл, г. XI, 1901, кн.1, 41-47; кн. 2, 109-117.

Изложение на Старозагорския управител за общото състояние на окръга, 1895.

Павлов 1912: Ал. Павлов. Икономическото развитие на град Казанлък. В: Казанлък в миналото и днес, кн. I, С., 1912, 280-235.

Т.Б и М.Ст. 1928: .Б и М.Ст., Индустрията в Казанлък. В: Казанлък в миналото и днес, кн. III, С., 1928, 534-580.

Резултати от преброяването на населението след Освобождението - 1885, 1888, 1893.

Чудото наречено Пловдивско изложение, Александър Маринов, Йордан Велчев и колектив. С., 1992.

Розоварна на братя Папазови, начало на XX в.

„Албум от Първото българско земеделско-промишлено изложение в Пловдив през 1892 г.“, подарен на княз Фердинанд I – покровител на изложението.
Автор на снимките е придворния фотограф Иван Карастоянов.

Главният държавен павилион, дело на архитект Х. Майер.

ЦДА, ф. 3К, оп. 7, а.е. 327, л. 4.

„Албум от Първото българско земеделско-промишлено изложение в Пловдив през 1892 г.“, подарен на княз Фердинанд I – покровител на изложението. Автор на снимките е придворния фотограф Иван Карастоянов.

Парадният вход на Пловдивското изложение през 1892 г.

ЦДА, ф. 3К, оп. 7, а.е. 327, л. 1.

ЦЕНТЪРЪТ
НА ИСТОРИЯТА

СОЦИАЛНО - ИКОНОМИЧЕСКИ, ПОЛИТИЧЕСКИ И КУЛТУРНИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ОРГАНИЗИРАНЕ НА ПЪРВИТЕ ПРАЗНИЦИ НА РОЗАТА В КАЗАНЛЪК ПРЕЗ 1903 Г. И В КАРЛОВО ПРЕЗ 1906 Г.

д-р Косьо Зарев

След Освободителната Руско-турска война от 1877-1878 г., една част от традиционните занаяти в Казанлък западат. От 5 мутафчийски дюкяна през 1885 г. остават 3 през 1903 г.; от 20 сапунджийски работилници през 1892 г. остават 5 през 1903 г.; от 20 грънчарници през 1892 г. остават 10 през 1903 г.; от 11 казанджийски работилници остават 6 през 1903 г. Други занаяти се развиват успешно поради търсенето на коларски, столарски, железарски и други произведения. Коларските дюкяни от 14, през 1903 г. нарастват на 40. Обущарските работилници нарастват на 80 през 1903 г. Шивашките работилници от 3 през 1895 г. - на 27 през 1903 г. Трета група занаяти се модернизират и се построяват фабрики. Братя Стайнови създават модерна гайтанджийница, братя Казанджиеви изработват 800 литрови, 1500 и 2000 литрови казани. Иван Патев построява фабрика за марсилски керемиди, Стоян Караилюев - въжарска фабрика, а Иван Банчев и Б. Финов - тютюнева фабрика.

Поради успешното развитие на европейската парфюмерийна промишленост, особено в Париж и Грас, се увеличава нуждата от българско розово масло. Според статистическия сборник през 1897 г. в Казанлъшка околия има 12 100 дка рози, а в Карловска - 7 900 дка. От тях са получени 169 400 мускала розово масло в Казанлъшка околия и 110 600 мускала в Карловска.

През 1905 г. поради засиления интерес на френски парфюмеристи в Карловска околия розовите градини достигат 30 109 дка, а в Казанлъшка остават 13 495 дка. Розовото масло е произведено в 4 738 гюлапски казана в Казанлъшко и в 4 832 казана - в Карловско.

Изменя се демографската и селищна структура на Розовата долина. Изселват се компактни маси турско население в Турция и в редица селища се заселват български розопроизводителни родове, които според статистиката получават три пъти по-качествено розово масло. В турските села Бахаслии, Симитлии, Софуларе, Шейново, Салтъково, Секеречево и др. се заселват шипченски родове и българи от габровските села, превръщайки ги в българските Дунавци, Ясеново, Скобелево, Копринка, Хаджидимитрово и др. В източните селища на Казанлъшка околия - Дъбово, Ветрен, Милево, Зимница и др. се

преселват български родове от тревненските и балканджийски села и колиби. Българите разрушават турските къщи и построяват нови, създават се български махали.

В края на XIX в. розотърговски фирми от Казанлък участват в международни изложби и световни изложения и чрез високото качество на българското розово масло и розова вода печелят златни медали и носят нова слава на България. Розотърговска къща „Христо Христов“ получава златни медали от Филадельфия през 1876 г., от Амстердам през 1883 г., от Париж - 1893 г.

Розотърговската къща „Кънчо Шипков“ участва със специална витрина на изложенията в Чикаго през 1893 г., в Париж през 1889 г. и Антверп през 1894 г., където също печели златни медали. Розотърговската къща „Петко Орозов“ получава златни медали от Лиеж, през 1905 г., Милано - 1906 г. и Лондон – 1907 г.

На търговското изложение в Антверп през 1894 г. България строи павилиони, чрез които рекламира селскостопанските си произведения.

Бурното икономическо развитие в Долината е предпоставка за културно възраждане в редица сфери на обществения живот, а читалищните центрове създават естествена среда за успешното развитие на театралната и библиотечна дейност. Емануил Манолов ръководи певческо дружество и написва първата българска опера „Сиромахкия“, а театърът на читалище „Искра“ играе успешно комедията „Недоразумение“ на Васил Налбуров, пиесата „Вампир“ на Антон Страшимиров и др.

Иван Енчев-Видю публикува „Скрити картинки“ в списание „Младина“, рисува литографии за „Трудолюбие“, сатирични реклами за „Жлъч и смях“, помага на библиотекаря Петко Казанджиев, подготвя надписи за музея на Петър Топузов и събира „старини“. В Казанлък се връща Иван Скордев - диригент и композитор, който слага началото на отдел „Оркестър и хор“ към читалище „Искра“.

През 1901 г. Петър Топузов създава Музей за старини и изкуства („Искра“), където гостите се запознават с оръжието на руските войни и български опълченци, с монетите от Античността и Средновековието, с шевиците от различни етнографски области на България.

Иван Енчев-Видю събира и показва картини, графики и икони в новосъздадената галерия към музея.

Казанлък става център на политическа активност чрез дейността на Георги Кирков и печатането на партийния орган. „Бозуковото кафене“ е център за събиране на младежи със социалистически идеи.

На 8 ноември 1900 г. 40 казанлъчани основават потребителска кооперация „Братство“ - една от първите потребителски кооперации в България. Кооперативното движение бързо се развива чрез дейността на Константин Бозвелиев. През 1903 г. подкрепата на кооперативните дружества е причина за основаването на Българска земеделска банка - с два клона - в с. Ветрен и в с. Габарево.

През 1890-1901 г. в Австрия се отпечатват първите пощенски картички с розобер от Розовата долина, с гулапаните на братя Папазови и братя Шипкови. Гостите на град Казанлък изпращат тези картички до свои близки и роднини с покана и пожелания да посетят лично забележителностите и красотите на района. През 1901 г. се създава клуб „Серкльо Франсез“ в Казанлък, в който членуват франкофоните Христо Христов, д-р Димисас, Константин Бозвелиев, А. Пенев, Жак Фардел и др. Членовете решават да запознаят чужденците с красотите на Розовата долина чрез напечатване и издаване на пътеводител, илюстриран с пощенски картички. За фотограф е привлечен Д. Карастоянов, който подбира 67 пощенски картички, които продава по това време книжарят Какачев. Ангажирана е швейцарската къща „Орел“ в Цюрих. Френският клуб съществува до 1904 г.

През 1902 г. в Шипка се освещава официално храм-паметника, построен с парични средства от майката на генерал Скобелев. При освещаването присъстват княз Фердинанд и останалите живи опълченци и руски офицери. В криптата на храма всички се прекланят пред храбростта на загиналите войни.

През 1903 г. в Казанлък се построява чешма в центъра на града, посветена на княз Фердинанд. Водата е докарана с глинени кюнкове от изворите северно от града. Оттогава се разказва преданието, че който пие вода от Царската чешма завинаги остава тук.

Бързото икономическо развитие, политически и културен подем в Казанлък в края на XIX и началото на XX век и инициативата на будни съграждани е предпоставка за организацията на първия Празник на розата в Казанлък през 1903 г.

Подготовката за празника започва от 1902 г., когато е публикуван апел към гражданите на града за помощ за бедните и болни казанлъчани, за събиране на пари и храни, дрехи и обувки, които се раздават от общината на нуждаещите се.¹

¹ От 1902 г. до 9 април 1903 г. кмет на Казанлък е Христо Христов, а от 2 юни 1903 г. кметува Ст. Колинкоев. През 1909 г. казанлъчани създават парк „Тюлбето“, а през 1920 г. парк „Розариум“.

На първи януари 1903 г. е публикуван списък на дарителите, които се включват активно в празника:

- Ботьо Папазов дарява 10 кг. жито.
- Петър Топузов - 5 лв.
- Д. Скордев - 5 лв.
- Христо Христов - 5 кг. жито.
- Димитро Папазов - 20 лв.
- Братя Стайнови - 5 лв.
- Петко Орозов - 5 лв.
- Петър Шипков - 5 лв.

Създаденият Временен комитет препоръчва празника на розата в Казанлък да се празнува на Петдесетница и Св. Дух (на датата, на която празнуват християнските народи – сърби, словенци, руси и българи).

Празникът на розата е организиран в парка (първата градина, създадена от казанлъчанина Бакалдимоглу през 1879 г.), където в специален павилион се предлага розово масло, розова вода, гюлова ракия, розово сладко, есенции, сапуни и парфюми от рози. През 1903 г. реколтата от маслодайната роза е великолепна и Долината с разцъфващите рози е привлекателна за гостите. Розоберът започва на 20 май и произведеното и продадено розово масло е два пъти повече в сравнение с 1902 г.

През 1905 г. в София е публикуван уставът на дружба „Розова долина“. Членовете се задължават да помагат морално и материално икономически слабите жители на града. Да проучват и публикуват историята и етнографията на град Казанлък. Да поддържат връзки с родния си град и между всички, живеещи в столицата. Приходите се събират от месечен членски внос, от доброволни вноски и др.

През 1912 г. Празникът на розата в Казанлък е организиран от дружество „Младост“, което предстои да се трансформира в дружество за борба с охтиката². Комитетът решава той да се състои на 29 юни, като приходите се използват съгласно устава на дружеството в борбата с тази коварна болест.

На градския площад – „Княжеския площад“, е предвидено да се постави палатка, от която членове на дружеството продават рози при цена 10 стотинки, рози се продават и в града от няколко файтона и една окичена с рози кола. Осигурено е осветление, ракети, бой с конфети и др. До 23:00 часа има музика и народни хора.

² Болестта туберкулоза.

Организационният комитет се надява на щедростта на казанлъчани, за да има празникът успех.

През 1915 г. по инициатива на кмета на града е организирано събрание в кметството, на което присъстват представители на ученолюбиви и благотворителни дружества, началници на учреждения в града. Съставен е комитет, на който е възложено организирането на Празника на розата на 29 юни. Комитетът съставя програма, на която общината се задължава да даде широка гласност, а казанлъшките граждани да вземат активно участие в празненството, посветено на благородната цел.

Войните на Балканите и в Европа са причина да се отложи провеждането на Празника на розата в Казанлък, въпреки че през 1917 г. в България съществуват 89 641 дка розови градини и са получени 681 706 мускала розово масло.

Какво е социално-икономическото и културно развитие на Карлово в началото на 20^{-то} столетие, за да организира първия празник на розата през 1906 г.? Розовата долина в България обхваща Казанлъшкото поле на изток с поречието на река Тунджа и Карловското поле на запад с поречието на река Стряма. Карлово е основен административен център, в който се намират представителните кантори на розотърговски фамилии и розоварните за производство на розово масло. През 1898 г. в 47 селища се обработват 22 801 дка розови градини. След 1905 г. с навлизането на френски капитали в района се построяват нови дестилерии в с. Столетово, Кърнаре и Калофер. В този период Карлово изпреварва Казанлък, като се обработват 28 669 дка рози и се наемат 1 945 розоберачки от близките околии – „горненки” от Северна България и „долненки” от Южна България. В града откриват кантори розотърговците Б. Митов, С. Джуржев, Никола Зоев, братя Хаджидимитрови и др. На световни изложения през 1894 г. в Антверп розотърговската къща „Ст. Къойбашиев“ получава златен медал, златен медал получава и Стефан Лилов през 1907 г. в Лондон.

Според Васил Александров Карлово представлява западащ подбалкански град с 7 812 жители, две български църкви, четири джамии, едно петокласно училище, фабрика за вълнени изделия „Евлоги Георгиев”, малка болница и учреждения, необходими за околийския център. Важна роля в културния живот играе ученолюбивото дружество „Васил Левски” с издаване на вестник „Просвета” и женското дружество „Възпитание”, създадено през 1869 г. Интелигентните млади карловци най-често намират препитание в Пловдив. Но Карлово е родно място на Райно Попович, Иван Богоров,

Евлоги Георгиев и основателя на народния театър Иван Попов. Тук се ражда великият Апостол на българската свобода Васил Левски.

През 1902 г. за кмет на Карлово е избран Васил Александров, който обявява конкурс на първи март 1903 г. за изграждане на паметник на Васил Левски. На 11 май е положен основният камък на паметника в присъствието на княз Фердинанд.³

През декември 1908 г. представители на Демократическата партия в града внасят прошение в Народното събрание за отпускане на пет хиляди лева помощ за доплащане на издигнатия вече паметник на Апостола. Народните представители одобряват молбата с ръкопляскане, ставайки на крака.

През следващите 20 години, въпреки че вече не е кмет на Карлово, Васил Александров играе важна роля за възраждането на района. Първо прилага план за улична регулация, полага усилия за изграждането на електрическата централа „Старата река“, построяването на жп линията до Пловдив, на карловската Популярна банка и организацията на безплатните ученически трапезарии.

От 5 декември 1903 г. до 6 май 1908 г. кмет на Карлово е Христо Арнаудов, който взема дейно участие в организацията на първия Празник на розата през 1906 г. Същата година председател на театрално-музикално дружество в града е В. Александров, който благодарение на карловските благодетели Тодор и Ана Пулеви развива ползотворна дейност. Това дружество играе важна роля в организацията на първия Празник на розата в Карлово през 1906 г. и на „розовите седмици“ през следващите години по време на розобера и посещенията на хиляди гости от страната. Дружеството се основава на 20 януари 1904 г. със 70 членове и струнен оркестър, ръководен от маестро Георги Атанасов, смесен хор и мандолинен оркестър. Концертите на тези състави са посетени от много любители - карловци и гости - през „розовите седмици“. Французинът Пиер Шер изгражда фабрика за розово масло с парно нагряване на казаните в източния край на града. По време на розобера кервани от магарета, натоварени с розов цвят донесат ухаещите рози за дестилиране и представляват незабравима атракция за гостите.

След Първата световна война Празникът на розата се свързва с дните Петдесетница и Св. Дух в края на месец май и отбелязване деня на Васил Левски. Къщата на Апостола е спасена от разрушаване след

³ През 1904 г. в Карлово е разположен за постоянно квартируване 28-ми Стремски полк, който играе важна роля в живота на града.

заповед на народния лечител Петър Димков, който по това време е комендант на Карлово. Неговите войници отклоняват пътя, който е трябвало да мине през къщата и да я разруши.

През следващите години в организацията на Празника на розата вземат участие всички карловци, които украсяват града с венци от рози и приемат гостите.

В заключение необходимо е да подчертаем, че Празникът на розата в България е посветен на маслодайната роза и умението на българските розопроизводители да произвеждат най-висококачествено розово масло в света. По-доброто икономическо и културно развитие на казанлъшката Розова долина е причина за организацията на първия Празник на розата в Казанлък през 1903 г. Отпечатват се пощенски картички за розобера и новосъздадените туристически обекти, събират се парични средства и храни за бедните граждани. В съвременното развитие на празника се създава структура за избор на царица роза, коронасването ѝ, шествие на младостта и красотата, традиционен розобер и розоварене и закриване на празника с концерт. Като успешна тази програма беше заимствана и от другите розопроизводителни центрове. Празниците на розата в България се обогатяват с изложби, фестивали на фолклорните състави (с международно участие), пленери на фотографи и художници, срещи на розопроизводителите, фестивал на виното Розе и др. Организацията на Фестивала на розата от 2012 г. дава възможност на чуждестранните гости и туристи да посещават розовите градини по време на биологичното цъфтене на маслодайната роза, да участват в традиционния розобер и се запознаят със златното съкровище на Севт III, в трезора на Исторически музей „Искра“, с новата експозиция на Музея на розата, с Художествената галерия и други туристически обекти в града и региона.

ЕДНО СКРОМНО ТЪРЖЕСТВО

Лилия Димитрова

Тези няколко години от живота и дейността на моя баща Димитър Алексиев Подскочиев¹ винаги много са ме вълнували, не толкова като история, а по-скоро като изява на вечния стремеж на обикновените хора към духовно извисяване в търсене на красотата.

Как са минали тези месеци на мобилизация в Беломорието, в с. Просечен (Драмско)², как той е заварил селото и какво е направил за неговото културно издигане като българско селище, останало под чужда власт и едва тогава освободено, се говори в няколко броя на излизащия тогава вестник „Беломорска България“.

„Едно село с минало и бъдеще.“³

с. Просечен, Драмско

То е, може би второто село по големина в обединеното ни Отечество, с близо 9 000 жители. За тютюневите специалисти и търговци е известно със световно прочутия си тютюн, над 12 000 000 кг годишно производство, а за ония, които познават миналото – с будното си българско население, граничен страж на българщината в турското робство, особено срещу пристъпите на гърцизма. Тук са работили известните общественици Илия х. Георгиев, свещ. Илия п. Маринов, Христо Караманов, Топлев и др.

По значение село Просечен бе над град Драма. То бе център на културни, църковни и революционни прояви. То бе центърът на всички български селища в околията и тук си даваха среща по-значителните български дейци. То бе и едно кокетно село с големи и хубави сгради за времето и голям пазар за произведенията на българина, който съперничеше на драмския.

Нашите власт, обаче, на 20 април 1941 г. завариха селото неузнаваемо. Забъркани в междуособици и грабежи, управниците от стара Гърция не са направили нищо. Селото е одрипавяло напълно. Грамадната част от трудолюбивото българско население е прогонено и заместено от азиатци, които още не знаят гръцки. Стопанският и културен живот е заменен с лек, разгулен и бавно убиващ живот.

¹ За Д. Подскочиев: Виж от същия автор – Сред зловещата песен на куршумите, Краеведски четения, св. IV, Казанлък, 2018, с. 131-141.

² Като командир на 2-ра дружина от 58-ми пехотен полк за времето 5.12.1942 – 13.06.1943 г.

³ в. „Беломорска България“, бр. 528, 21.03.1943 г.

Днес селото наново се събужда. Културната и дейна интелигенция е на поста си. Твори се бързо, за да се догони загубеното. Начело на общинската управа е поставен мъдър и улегнал мъж – г. Вл. Разбойников. Него подпомагат енергични учители, ръководени от сегашният директор Семов. В пълна услуга и разбирателство с тези творчески сили са наскоро дошлите офицери и войници, под командата на деловия и културен капитан г. Подскочиев. С тях са и останалите държавни служители.

В късо време с. Просечен доби нов облик. Изникна читалището. Капитан Подскочиев и войниците му преобразиха един склад в театрален салон, в който просечени гледат български пиеси, изнасяни от учителите и Гюмюрджинския градски театър, участват в забавите, изнасяни от военните власти и пр. Последните сега строят до салона баня, която е почти готова и ще дарят на читалището. Основано е дружество на бойците, открита е т. п. станция, Б. з. к. банка, има участъков лекар, агроном, две училища с пълна прогимназия, трапезария към тях и др. Скоро се основа и комитетът за възстановяване на монументалният български храм, който след 1913 г. гръцките военни власти бяха превърнали в конюшня. Изобищо тук се твори безшумно и самоотвержено един нов живот, подходящ за едно от най-големите български средища в Беломорието.

Добре е на властите и на интелигенцията в това село да се даде братска подкрепа отвсякъде, за да се довърши храмът, да се пусне електрическата централа и водопроводът.

Просеченец“

В резултат на тази огромна културно-строителна дейност капитан Дим. Подскочиев е удостоен от ръководството на селото със званието „почетен гражданин“, а поручик Славко Илиев Тонев пише поема, озаглавена „Изминал път“.

И отново в същия вестник:

„Сърдечно изпратен заслужил офицер.“⁴

Скромно тържество в с. Просечен

С. Просечен, Драмско. На 3 юни т. г. гражданството на с. Просечен даде голяма прощална вечеря на досегашния командир на дружината в селото, кап. Д. Подскочиев.

На вечерята присъствуваха командирът на дружината, кметът Г. Димитров, енорийският свещеник Илия Ошинов, средишният директор Г. Семов заедно с учителството, представители на местната задруга, на търговското и занаятчийско

⁴ в. „Беломорска България“, 10.06.1943 г.

сдружение в селото и много местни българи, начело с известната баба Хаджийка.

Честването на г. капитана и неговите офицери от дружината стана по един много тържествен и задушевен начин. На вечерята пръв говори кметът на общината, който подчерта, че досегашният командир има големи заслуги към с. Просечен. На него се дължи създаването на обширния театрален салон в селото; той направи новата баня в селото и хубавата читалня за местното читалище; той заедно със своите войници и офицери откри и разшири селския площад. За тези хубави дела, които остави в с. Просечен, по решение на общинския съвет същият бе провъзгласен за почетен гражданин на селото, сред бурните одобрения на всички присъстващи на вечерята.

На горното тържество са поканени командирът на корпуса, намиращ се в гр. Драма, генерал Сираков, Негово високочеловечество свещеник Максим Пелов – архиерейски наместник в гр. Гюмюрджина, командирът на 58-ми пех. полк полковник Любенов – гр. Гюмюрджина и още много други официални лица.“

„Какво може един български капитан.“⁵

Похвални прояви в с. Просечен – Драмска околия

Не много отдавна в с. Просечен – Драмска околия, началник на гарнизона бил Димитър Подскочиев. Вън от своята пряма служебна задача той се проявил като общественик и културтрегер. Веднага капитанът разбрал от какво се нуждае селото и бързо се заел за работа.

Със своя благ характер той спечелил сърцата на цялото население и под негово ръководство се предприемат за изпълнение значителни дела за селото. За кратка време Просечен се сдобива с читалищен салон и с хубава и широка сцена. Читалищният салон се снабдява с читалня. В селото се построява хубава баня. Пред зданието на читалището се изгражда хубав площад. Ето какво може да стори един капитан за шест месеца като общественик. Днес капитанът е майор.

Признателните жители на с. Просечен не са забравили своя пръв културтрегер и в негова чест от името на общината, читалище „Илия Хаджи Георгиев“ урежда тържество на 2 август – Илинден, в който ден ще се връчи на г. Подскочиев адрес. С този адрес г. Подскочиев се провъзгласява за почетен гражданин на селото и за почетен председател на читалището. По този случай са поканени да

⁵ в. „Беломорска България“, 1.08.1944 г.

вземат участие в тържеството много официални лица и областния директор г. д-р Стефан Клечков.“

След престоя си в Просечен майор Подскочиев служи в град Гюмюрджина, като според Удостоверение № 405 от 30 май 1947 г., подписано от началник Пянков, от 24 декември 1944 г. майор Димитър Подскочиев е командир на втора дружина от 58-ми пех. полк, с който заминава за фронта и участва в боевете при Драва в Унгария в състава на 16-та пех. дивизия.

Майор Димитър Алексиев Подскочиев преживява ужасите на легендарната Дравска епопея и за военни заслуги е награден на Парада на победата на 6 май 1945 г.

Много време е изминало оттогава... Хора си отиват, идват други със свои, нови виждания за битието, изменят се граници, променят се политически ръководства..., но обикновените хора продължават живота си със своите вечни ежедневни проблеми за семейство, дом, работа, за живот в мирна земя. Често забравят историята си, извор на знания, поуки и мъдрост.

Едва ли сега в с. Просечен, което днес е в територията на Република Гърция, някой си спомня, че първото им читалище и читалня са станали тяхна придобивка благодарение на инициативността на един български офицер, попаднал в тяхното село по силата на нечии политически решения.

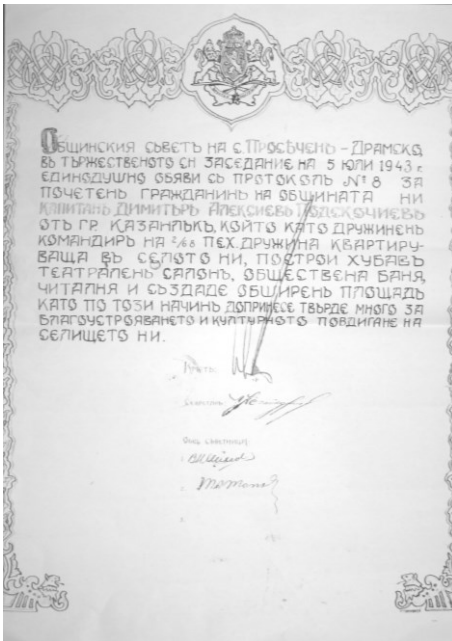
1943 г. майор Подскоchieв сред деца от училището в с. Просечен

Пред читалището в селото

Димитър Подскочиев, 1943 г.

Протокол за обявяване на кап. Подскочиев
за почетен гражданин

ТРИ МЕСЕЦА В НОВИТЕ ЗЕМИ

Людмила Китипова-Попова, по материали на Петко Китипов

С обявяването на мобилизацията, на 17.IX.1912 г. училищата у нас са затворени, учебните занятия прекратени, а заплатите на учителите спрени. Появява се опасност учителските кадри да се разпилеят, търсейки нови работни места, особено като се има предвид разширяването на територията на държавата с новите, неотдавна освободени земи. Затова наскоро дошло ново нареждане „отгоре”, според което на учителите да се плаща една трета от заплатата, без да имат учебни часове. Петко Китипов споменава, че за съществуването на опасност от „разпиляване на кадри” се разбирало и от вестниците. В допълнително съобщение на Министерството на финансите е обявено, че се търсят за назначение финансови агенти в „новите земи“, към отделението „Преки данъци”.

В Казанлък се заговаря, че известният местен жител Генчо Широу кандидатства за такова назначение, получава го и заминава за „новите земи“. Китипов също подава молба до София, без да прилага документи, само посочва предпочитанията си за някои градове, в които би желал да работи.

Не минали много дни и в Енина се получава телеграма от Министерство на финансите, отдел „Преки данъци”, в която пише, че П. Китипов е назначен за финансов агент при окръжното финансово управление в град Серес - един от посочените в заявлението на Китипов обекти за назначение.

На следващия ден, със скромен багаж, подреден в малка бохча за по-лесно носене, Китипов тръгва за местоназначението си. Предишният ден той изпраща до окръжната инспекция в Търново телеграма, че напуска длъжността учител в с. Къшлите, Габровско /дн. част от квартал на Габрово/.

Пътуването от Енина до Серес продължава няколко дни със смяна на различни превозни средства, доколкото ги е имало тогава – пеша до Стара Загора, оттам с влак до Нова Загора, Търново-Сеймен /дн. Симеоновград/ и пеша до наскоро превзетите: Мустафа паша /дн. Свиленград/ и Виран теке /дн. Капитан Андреево/. После пак пеша до Ортакьой /дн. Ивайловград/, а пристига в Димотика - между чувалите в товарен военен камион – „непознато превозно средство, много друса, но пътят му спори” - П.К. От Димотика пристига с влак в Дедеагач /дн. Александруполис/ и рано сутринта от безлюдната жп гара на

морския град потегля към Серес. На шестия ден след тръгването от Енина Петко Китипов пристига в град Серес – крайната цел. Намира лесно областната финансова служба, където го посрещат радушно. Поради натрупаната работа идването на новия служител е освен предизвестено, също желано и очаквано. Документите за встъпване в длъжност веднага са оформени, с което на 11.03.1913 г. Петко Китипов започва работа в „новите земи“ като данъчен агент в българската управа на освободения от чужда власт град Сяр.

Търг на изоставен памук в „новите земи“ след военните действия през Балканската война в Серско

„Чивит и козак - тези думи научих на пазара в Сяр, където ме заведоха моите колеги още в първия петък – когато е пазарният ден на града. Това са имената на два вида памук.

Единият е още с черупката си, а другият с олющена черупка, но неизвадени семена – т. е. още не е минал през маган. Цената им също е различна“ - споделя П. Китипов, като допълва, че по тези места памукът расте добре и още в началото на месец септември вече е обран.

„Предстои продажба на памук от нашето финансово управление. Памукът бил притежание на местни търговци, турци. Когато приближили българските войски, те избягали от града, заедно със семействата си. Памукът е тяхна собственост, но сега по силата на обстоятелствата е безстопанствен, затова го продава нашата държава. Продава се на търг с явно наддаване от тръжна комисия. Неин председател е нашият началник – ръководителят на финансовата служба. Вторият член на тръжната комисия е Панев, той съответно е третият чиновник в Беледието /тур./ - местната Общинска управа.“

„Търгът с явно наддаване си иска майстора“ - отбелязва П. Китипов и допълва: „При нас това е един опитен турчин, който знае добре български. Когато започва търгът, с висок глас той обявява какво се продава, колко кила и оки е и каква е първоначалната му цена. Тръжният лист е пред председателя. Купувачите започват да наддават. Викачът казва името на първия купувач и цената, която е дал. Началникът ги записва в тръжния лист. Втори купувач дава по-висока цена. Купувачът и цената отново се обявяват шумно и се записват. Така докато не се появи нов купувач. Тогава викачът пак с висок глас казва на български каква е цената. Казва го и на турски – „Bir, o kadar para kilosu“ (Първи път, на такава цена за кило). Случва се и нов купувач да даде по-висока цена. Той се записва и викането се

подновява. Ако не се яви вече нов купувач, викачът след Първо ще каже Второ, на турски “iki”, и след това и Трето („iç”) и се обявява отново името на купувача, на когото се възлага търга и цената, която е дал. При това се добавя, че за „tallik”, сиреч за викането, се заплаща с няколко звонкови /метални/ гроша, което е неговото възнаграждение.

Тръжният лист се оформя с подписите на комисията и на купувача, който плаща стойността. Панев взема парите и издава на купувача разписка от кочан. Следва продажбата на втора партида памук. А получените пари още същият ден се внасят за сметка в държавното съкровище в Българска Търговска банка, каквато има в Сяр“.

Петко Китипов обяснява, че още следващия понеделник е изпратен в едно близко до Сяр село, където имало изоставен памук и предстоял търг като проведения в града. За целта има съответна подготовка: 1) претегляне на памука, за да се определи количеството му, 2) подготовка за транспортиране в чували, със завързани отвори, след това от селото памукът щял бъде пренесен за публичната му продажба в Сяр.

Тези и други подготвителни дейности не са много трудна работа, но са с някои особености. В селата още няма редовна българска общинска власт с кмет, писар и канцелария. Но имало турски „коджабаши“ /големец/, който следи как вървят общите работи и посреща и изпраща турските управници, които посещават селото по работа.

В случая с близкото до Сяр село, коджабашът знае за безстопанствения памук и веднага води Китипов в хранилището - една от къщите на селото.

ТРЕВОГИТЕ НА МИРНИЯ ЖИВОТ

След като са прекратени военните действия в Серско настъпва мирен следвоенен живот. Той включва и търговията на изоставен памук. По-късно идва разпореждане за вакъфските имоти: търговски обекти, ниви и други дадени под наем. Турците избягали, но наемите се предават в полза на българската държава, също задача на финансовата служба. Съществува определен интерес и към афиона, заради подходящите климатични условия.

Но мирният живот носи тревоги и безпокойство, защото усилено се говори за предстояща втора Балканска война. Тя е обявена

на 16.06.1913 г. До нашата войска идва заповед на Царя за настъпление срещу гърци и сърби.

От миналото остава името - Междусъюзническа война, както и оценката - безумие.

ЛИТЕРАТУРА:

Енциклопедия 1995: Пирински край, т. 1 и 2, Благоевград, 1995.

Китипов: П. Китипов. Спомени от Балканската война, ръкопис, личен архив.

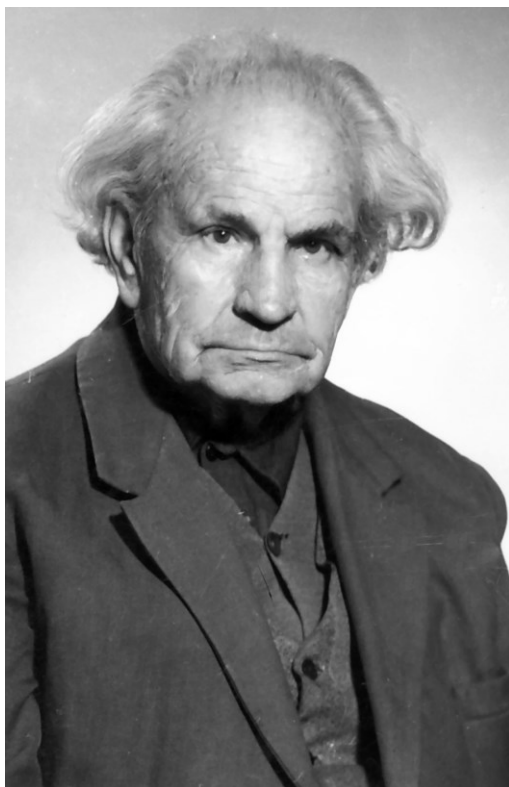
Китипов 1968: П. Китипов. Миналото на с. Енина, С., 1968.

Китипова-Попова 2001: Л. Китипова-Попова. Из живота на стара Енина /по материали на П. Китипов/, Пв, 2001.

Китипова-Попова 2007: Л. Китипова-Попова. Из спомените на Петко Китипов от Балканската война, Казанлък, сп. Кула, кн. 4, 2007.

Китипова-Попова 2014: Л. Китипова-Попова. В Сяр и Серско поле от падането на Одрин до началото на втората Балканска война /1913г./, по материали на П. Китипов, сп. Македонски преглед, кн. 2, 2014.

МАКЕДОНИЯ 1978: Сборник от документи и материали, С., 1978.

Петко Китипов

ФИЛАТЕЛНИ ИЗДАНИЯ, СВЪРЗАНИ С КАЗАНЛЪК И ОКОЛИЯТА

Маргарита Панукчиева

Телеграфо-пощенските съобщения почти до преди 20 години са много важен и стратегически ресор в националните икономики. По пощенските трактове тече цялата информация: писмовна, колетна и телеграфна. По време на „студената война“ марките и пликите със сюжети от социалистическите постижения са от малкото, които успяват „да прескочат стената“. Всяка марка, илюстриран плик или карта са пропагандатори на социалистическия строй. Това обяснява голямото количество издавани марки, илюстрирани пликче и пощенски карти през 60-80 г. на миналия век.

С развитието на новите технологии намалява все повече ползването на класическите пощенските услуги. Намаляват драстично и колекционерите на филателни материали. През 1979 година организирани филателисти в страната са над 6000 души. Казанлъшкото филателно дружество наброява над 200 редовно отчетени члена. В момента са около десетина и намаляват с всяка изминала година. Това, и фактът, че все по-трудно се открива информацията, ме провокира да направя настоящото изследване. По време на търсенето установих, че изданията със сюжети, свързани с града и околията ни, надвишават по количество тези на много големи селища. Те се нареждат след издаваните за София, Пловдив, Велико Търново.

Изследването включва пощенски карти, пликче, първодневни и специални печати и е структурирано като справочник по теми:

Руско-турска освободителна война (1877-1878 г.) /Боевете при „Орлово гнездо“, Паметник на връх Шипка и Храм-паметник при гр. Шипка/

Рози и розопроизводство

Тракийска култура

Бузлуджа

Казанлък – разни

I. Пощенски карти

Руско-турска освободителна война

1957. Четири илюстрирани карти за 80-тата годишнина от Освобождението на България от османско иго; илюстрация на гърба; в горния десен ъгъл на всяка илюстрация текст: „1877/1878“ във венец от

лаврови клонки; илюстрации - многоцветни рисунки; хартия – бяла гланцова с размери 140-145: 100-105.

- Текст под илюстрацията: „Слава на падналите в /боевете за освобождението/ на България руски войни/български опълченци”, на лицето долу вляво текст: „Художник Анна Хоф Велева / връх Столетов”. ПК 185 /ИК116/. 12 ст. /40 ст./, жълто-кафяв.

- Текст под илюстрацията: „Слава на падналите в/боевете за освобождението/на България руски войни/и български опълченци”, на лицето долу вляво текст: „Художник Анна Хоф Велева / Храмът-паметник – с. Шипка, /Казанлъшко”. ПК 186 /ИК117/. 12 ст. /40 ст./, жълто-кафяв.

- Текст под илюстрацията: „Слава на падналите в/боевете за освобождението/на България руски войни/и български опълченци”, на лицето долу вляво текст: „Художник Методи Велев/. Мавзолеят на загиналите при Плевен/за освобождението на България руски/ войни – Плевен”, ПК 187 /ИК118/. 12 ст. /40 ст./, жълто-кафяв.

- Текст под илюстрацията: „Вечна благодарност на/великия руски народ/ наш двоен освободител/и могъщ покровител”, на лицето долу вляво текст: „Художник Методи Велев Храм-паметник „Ал. Невски ” София, ПК 188 /ИК119/. 12 ст. /40 ст./, жълто-кафяв.

II. Пликове

Руско-турска освободителна война

1957. Илюстрация-фотография; Текст под илюстрацията; Адресни линии – 7; Кройка на плика - 5; объл капак; хартия – бяла; 157-150 мм - 113-155 мм

- Текст: „ Паметникът на връх Столетов”;

Плик 128 / ИП 120/ 20 ст.

1958. Илюстрация-фотография; Текст под илюстрацията; Адресни линии – 7; Кройка на плика - 5; объл капак; хартия – синя, сиво-синя; 157-160мм - 113-155 мм

- Текст: „ Паметникът на връх Столетов”;

Плик 136 / ИП 128/ 20 ст.

а. т.син/ б. т.маслинено-зелен/ в. маслинено-кафяв/ г. лилаво-кафяв/ д. т.кафяв

1960. Илюстрация-фотография, текст под илюстрацията; тип адресни линии 10; кройка на плика 4; текст на гърба-1-2; хартия жълтеникава; 158-162:108-114 мм

- Текст: „Връх Столетов - паметникът на Свободата”;

Плик 268 / ИП 279/ . 16 ст.

а. син/б . т.син/ в. т.зелен/ г. черно-синьо-зелен/ д. черно-зелен/ е. сиво-маслинено зелен/ ж. червен/ з. св.червен/ и. кафяво-черен/ к. т.розов/ л. кафяво-карминен/ м. кафяво-виолетов

1960. Илюстрации многоцветни фотографии. Текст под илюстрацията.
- Текст: „Врх Столетов - паметникът на Свободата”;

Плик 318 / ИП 309/ . 16 ст. син; размери 65:65,5 мм

1960. Илюстрации рисунка. Текст под илюстрацията. тип адресни линии 10; кройка на плика 4; текст на гърба-1-2; хартия бяла, сиво-бяла, жълтеникава; 152-161:104-115 мм

- Текст: „ШИПКА - ХРАМЪТ-ПАМЕТНИК”;

Плик 322 /ИП 313/ 16 ст.

а. зелен/ б. маслинено-зелен/ в. черно-маслинено-зелен/ г. кафяв/ д. т.кафяв/ е. жълто-кафяв/ ж. т.лилаво-кафяв/ з. т.червено-кафяв/ и. т.виолетово-кафяв/ й.черно-кафяв/ к. червен/ л. лилаво-червен/ м. кафяво-червен/ н. виолетово-червен/ о. сиво-син/ п. лилав/ р. сиво-лилав/ с. св. лилав/ т. лилаво-черен/ у. лилаво-пурпурен/ ф. сиво-виолетов/ х. сиво-синьо-виолетов/ ц. т.сиво-синьо-виолетов/ ш. черен

1962/63. илюстрации многоцветна рисунка. Текст под илюстрацията. Тип адресни линии 9; хартия бяла; 161-163:111-113 мм

- Текст: „Изглед от Шипка”, рисунка размер 64,5:65 мм.

Плик 483 / ИП 474/ . 2 ст.; син.

1964. Илюстрация рисунка. Текст под илюстрацията. Без рамка. Тип адресни линии 10; хартия бяла; 156-163:114 мм.

- Текст: „Врх Столетов/ паметникът на Свободата”;

Плик 543/ ИП 533/ . 2 ст.

Плик 543 / ИП 534/ - 2 ст.

а. св.кобалтов/ б. сиво-син/ в. прускосин/ г. св.син/ д. зелено-син/ е. виолетов/ ултрамарин/ ж. синьо-зелен/ з. сиво-зелен/ и. кафяво-червен/ к. кафяв/ л. св.-кафяв/ м. лилаво-кафяв/ н. оранжево-кафяв/ о. маслинено-кафяв/ п. червено-лилав/ р. черно-лилав/ с. лилаво-черен/ т. пурпурно-виолетов/ у. сив

1965. Илюстрация фотография. Текст под илюстрацията. Тип адресни линии 9; хартия жълтеникаво бяла; 152-160:104-116 мм

- Текст: „Шипка - храм-паметникът”;

Плик 595/ИП 583/ 2 ст.

а. рускозелен/ б. карминено-кафяв/ в. сепия

1966. Илюстрация фотография. Текст под илюстрацията. Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4 . Хартия бяла; 156-157:108-111 мм,

- Текст: „с. Шипка - храм-паметникът”; размери 60:82,5 мм,

Плик 658/ИП 644/ 2 ст.

а. син/ б. черно-маслинен

1966. Илюстрация многоцветна фотография. Текст под илюстрацията. Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 6 . Хартия бяла; 159-162:113-115 мм,

- Текст: „ Шипка - храм-паметникът”; размери 63,5:65 мм,
Плик 679/ИП 665/ 2 ст., син или турскосин.

1967. Илюстрация многоцветна фотография. Текст под илюстрацията. Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 6 . Хартия бяла или слонова кост; гладка или влакнеста; 160-164:110-115 мм,

- Текст: „ Паметникът на връх Столетов”; размери 65,5: 66,5 мм,
Плик 735/ИП 719/ 2 ст., син.

1967. Илюстрация рисунка. Текст под илюстрацията;. Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4 . Хартия сиво-бяла; 154-161:107-111 мм,

- Текст: „ПАМЕТНИКЪТ НА СВОБОДАТА/НА ВРЪХ СТОЛЕТОВ”.
Плик 765/ИП 745/ 2 ст., черно-лилав.

1968. Илюстрация фотография. Текст под илюстрацията; Худ. н.х. Стефан Кънчев;. Тип адресни линии 9; бяла; 163-164:115-117 мм,

- Текст: „Столетов връх - Паметникът на свободата”. Размер 59:73 мм
Плик 824/ИП 799/ 2 ст. Кройка на плика тип 4, виолетово-сив;

Плик 815/ИП 790/ 2 ст. Кройка на плика тип 6, сиво-виолетов,

1968. Илюстрация рисунка. Текст под илюстрацията; без рамка; Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4. Хартия бяла; 153-165:110-115 мм,

- Текст: „СТОЛЕТОВ ВРЪХ - ПАМЕТНИКЪТ НА СВОБОДАТА”.

Плик 883/ИП 858/ 2 ст.,

Текст: ”С. ШИПКА – ХРАМ-ПАМЕТНИКЪТ”.

Плик 884/ИП 859/ 2 ст.,

а. св.кобалтов/ б. св.морско-зелен/ в. синьо-виолетов/ г. лилаво-кафяв/
д. св. лилаво-кафяв/ е. кафяв/ ж. розово-лилав/ з. оранжево-кафяв/
з.пурпурно лилав/ и. светло-пурпурно-лилав.

1968. Илюстрация рисунка. Текст под илюстрацията; без рамка; Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 6. Хартия сиво-бяла; 163:116 мм,

- Текст: „СТОЛЕТОВ ВРЪХ - ПАМЕТНИКЪТ НА СВОБОДАТА”.

Плик 889/ИП 864/ 2 ст., син.

Текст: „с. ШИПКА – ХРАМ-ПАМЕТНИКЪТ”.

Плик 890/ИП 865/ 2 ст., син.

1969. Илюстрация фотография. Текст под илюстрацията; Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4. Хартия бяла; 156-162:111-115 мм,

- Текст: „СТОЛЕТОВ ВРЪХ - ПАМЕТНИКЪТ НА СВОБОДАТА”.
Размери: 59:73 мм. Плик 931/ИП 905/ 2 ст.,

а. сиво-туркосин/ б. т.зелен/ в. т.сив/ г. св.виолетово-син/ д. сиво-виолетов.

1970. Илюстрация многоцветна фотография. Текст под илюстрацията; Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 6. Хартия бяла; 162-164:114-117 мм,

- Текст: „ВРЪХ СТОЛЕТОВ - ПАМЕТНИКЪТ НА СВОБОДАТА”.
Размери:84:90. Плик 1043/ИП 1012/ 2 ст., син.

1974. Илюстрация многоцветна фотография. Текст под илюстрацията; Тип адресни линии 18; Кройка на плика тип 4. Хартия бяла; 160-162:112-115 мм.

- Текст: „Врѹх Столетов - Паметникът на свободата”. Размери: 55:55 мм.

Плик 1190/ИП 1140/ 2 ст., турско-син.

1970. Илюстрация многоцветна фотография. Текст под илюстрацията; Тип адресни линии 18; Кройка на плика тип 10. Хартия бяла; 156-158:111-113 мм, Печатница Гознак СССР.

- Текст: „ВР. СТОЛЕТОВ - ПАМЕТНИКЪТ НА СВОБОДАТА”.
Размери: 55:55. Плик 1221/ИП 11612/ 2 ст.

а. св.-син/ б. ултрамарин/ в. турско-син/ г. св.ултрамарин/

1977. 28 април. Основа плик 1279. Тип адресни линии 22; Кройка на плика тип 11. Размери: 162:113 мм. Печатница Гознак СССР. Тоналност маслинено-сива. Допечатка илюстрация – рисунок: опълченец със Самарското знаме в лявата ръка; Горѹ вляво „1877/1977”;

- Текст под илюстрацията: „САМАРСКОТО ЗНАМЕ”. Художник н.х. Борис Ангелушев. Тираж 2000. Плик 1356/ИП 1268/, 2 ст.

1977. 18 август; Основа плик 1279. Тип адресни линии 22; Кройка на плика тип 11. Размери: 162:113 мм. Тоналност 9 сиена. Допечатка илюстрация – рисунок: Паметникът на свободата на връх Шипка;

- Текст под илюстрацията: „ШИПЧЕНСКА /ЕПОПЕЯ/СТОЛЕТОВ ВРЪХ/1877-1977”. Под текста – лаврово клонче; Художник н.х. Стефан Кънчев. Тираж 5000. Плик 1377/ИП 1289/, 2 ст.

1977. 19 август; Основа плик 1279. Тип адресни линии 22; Кройка на плика тип 11. Размери: 162:113 мм. Тоналност кафява. Допечатка илюстрация – рисунок: руските войски преминават Балкана /гравюра/. Размери 51:45 мм; Текст в илюстрацията горѹ вляво – „1877”; Тираж 5000. Плик 1379/ИП 1291/, 2 ст.

1977. 9 декември. Тип адресни линии 22; Кройка на плика тип 11. Без рамка. Текст под илюстрацията. Размери: 160-162:113-114 мм. Печатница Гознак СССР.

- Текст: „ВР. ШИПКА - ПАМЕТНИКЪТ НА СВОБОДАТА”. Размери: 41,5-55 мм.; Фотограф Димитър Влаев. Тираж 2 000 000.

Плик 1429/ИП 1339/ 2 ст.,

Текст: „ШИПКА – ХРАМЪТ-ПАМЕТНИК”. Размери: 45-55 мм; Фотограф Димитър Влаев. Тираж 1 000 000. Плик 1430/ИП 1340/ 2 ст., а. св.-син/ б. турско-син/ в. ултрамарин

Рози, розопроизводство

1961. Таксов знак 18,5:24,5 мм; илюстрации многоцветни фотографии. Без текст. тип адресни линии 9; кройка на плика 6; объл капак; хартия бяла, 164-114 мм

- Илюстрация: розов храст, размери 63,5:83,5 мм

Плик 333 / ИП 324/ . 16 ст. син;

1961. Таксов знак 15:20 мм; илюстрации многоцветни фотографии. Без текст. тип адресни линии 9; кройка на плика 7; остър капак; хартия бяла, 138-139 мм

- Илюстрация: розов храст, размери 58:63 мм.

Плик 340 / ИП 331/ . 16 ст. син;

1965. Илюстрации многоцветни фотографии. Без текст. Тип адресни линии 9; кройка на плика 6; хартия бяла и жълтеникава, 159-162: 112-114 мм

- Илюстрация: розоберачка: размери 60:60,5 мм.

Плик 626 / ИП 613/ . 2 ст. син или турскосин

1965. Илюстрации многоцветни фотографии. Цветя. Без текст. Без рамка. Тип адресни линии 9; кройка на плика 6; хартия бяла и жълтеникава, 159-162: 112-114 мм.

- Илюстрация: рози – розови; размери 60:59 мм.

Плик 629 / ИП 616/ . 2 ст., син или турскосин.

- Илюстрация: рози – червени; размери 62:60 мм.

Плик 630 / ИП 617/ . 2 ст., син или турскосин.

1967. Илюстрации многоцветни фотографии. Рози като плик 630. Без текст. Без рамка. Тип адресни линии 9; кройка на плика 6; хартия бяла или слонова кост, 160-164: 110-115 мм.

- Илюстрация: рози – червени; размери 62:60 мм.

Плик 721 / ИП 705/ . 2 ст. син.

1968. Илюстрация многоцветни фотографии на цветя. Рамка 63:90 мм. Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 6 . Хартия бяла; 161-163:115-117 мм,

- Без текст; илюстрация червена роза, над нея пъпка;

Плик 891/ИП 866/ 2 ст., син.

- Без текст; илюстрация червена роза,

Плик 892/ИП 867/ 2 ст., син.

- Без текст; илюстрация две червени рози,

Плик 893/ИП 867/ 2 ст., син.

- Без текст; илюстрация розова и червена рози;

Плик 894/ИП 868/ 2 ст., син.

1970. Илюстрация многоцветни фотографии на цветя. Без текст; Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4 . Хартия бяла; 161-163:114-115 мм,

Илюстрация роза; Размери:65:92,5 мм. Плик 1065/ИП 1034/ 2 ст., син

1970. Илюстрация многоцветни рисунки на рози. Без текст; Без рамка.

Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4. Хартия бяла; 154-157:111-115 мм,

Плик 1139/ИП 1106/ 2 ст., зелен.

Плик 1140/ИП 1107/ 2 ст., т.зелен.

Плик 1141/ИП 1108/ 2 ст., т.зелен.

Плик 1142/ИП 1109/ 2 ст., т.зелен.

1970. Илюстрация многоцветни рисунки на рози. Без текст; Без рамка.

Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4. Хартия бяла; 160-164:114-116 мм,

Плик 1143/ИП 1110/ 2 ст., зелено-сив.

Плик 1144/ИП 1111/ 2 ст., зелено-сив.

Плик 1145/ИП 1112/ 2 ст., зелено-сив.

Плик 1146/ИП 1113/ 2 ст., зелено-сив.

1973. Илюстрация многоцветни рисунки на цветя. Без текст; Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4. Хартия бяла; 161-163:113-115 мм,

Илюстрация: роза. Размери: 61:87 мм

Плик 1168/ИП 1124/ 2 ст., ултрамарин

Илюстрация: три рози. Размери: 61:87 мм

Плик 1169/ИП 1125/ 2 ст., ултрамарин.

1973. Илюстрация многоцветни рисунки на рози. Без текст; Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4. Хартия бяла; 161-163:113-115 мм. Размери на илюстрацията: 61:91 мм

Плик 1170/ИП 1126/ 2 ст., ултрамарин.

Плик 1171/ИП 1127/ 2 ст., ултрамарин.

Плик 1172/ИП 1128/ 2 ст., ултрамарин.

Плик 1173/ИП 1129/ 2 ст., ултрамарин.

Плик 1174/ИП 1130/ 2 ст., ултрамарин.

Плик 1175/ИП 1131/ 2 ст., ултрамарин.

1970. Илюстрация многоцветна фотография. Текст под илюстрацията. Тип адресни линии 18; Кройка на плика тип 10. Хартия бяла; 156-158:111-113 мм. Печатница Гознак СССР.

- Текст : „РОЗОБЕРАЧКА”. Размери:55:55

Плик 1226/ИП 1166/ 2 ст.,

а. св.-син/ б. ултрамарин/ в. турско-син/ г. св. ултрамарин

1976. Илюстрация многоцветни рисунки на цветя. Без текст; Без рамка. Тип адресни линии 22; Кройка на плика тип 11. Хартия бяла; 156-158:111-113 мм, Печатница Гознак СССР. Художник Стефана Гористанова

Илюстрация: роза, Размери: 55:55 мм /сорт: „Прима балерина”/

Плик 1307/ИП 1219/ 2 ст.,

- Илюстрация: роза, Размери: 55:55 мм /сорт: „Супер стар”/.

Плик 1308/ИП 1220/ 2 ст., а. ултрамарин/ б. турско-син.

1978. 15 август. Илюстрация многоцветни рисунки на цветя. Без текст. Без рамка. Тип адресни линии 22; Кройка на плика тип 4 . Хартия бяла; 160-165:112-117 мм, Художник Стефана Гористанова; Тираж 100 000 бр.

Илюстрация: роза. Плик 1515/ИП 1425/, 2 ст, тъмно-розово-лилав.

1978. 13 юли. Илюстрация многоцветни рисунки на цветя. Без текст; Без рамка. Тип адресни линии 22; Кройка на плика тип 11. Хартия бяла; 160-162:112-114 мм, Печатница Гознак СССР. Художник Стефана Гористанова; Тираж 1 000 000 бр.

Илюстрация: роза. Размери: 54:54 мм. Плик 1498/ИП 1408/ 2 ст, ултрамарин

2017 /2 юни/ Фестивал на Розата Казанлък. Пощенска марка № 5310. Номинална стойност 65 ст. Стилизирана шевица на роза. Художник Маргарита Донева. ПП

Илюстриран плик със стандартен знак на цена /65 ст./ на пощенската услуга. Хартия бяла. Тираж на илюстрирания плик - 1862 бр.

Тракийска култура

1967. Илюстрация рисунка. Текст над илюстрацията:

„МЕЖДУНАРОДНА/ГОДИНА НА ТУРИЗМА/1967/ТУРИЗМЪТ ПАСПОРТ НА МИРА”; в средата на текста – земно кълбо, гълъб, роза на ветровете; Текст под илюстрацията; Худ. н.х. Стефан Кънчев; Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4. Хартия сиво-бяла; 154-164:108-115 мм,

Текст : „КАЗАНЛЪШКАТА ГРОБНИЦА” – детайл от стенописите.

Плик 770/ИП 750/ 2 ст.,

а . т. сив/ б . кафяво-маслинено-зелен/ в. т. жълто-маслинен/ г. сиво-кафяво-лилав/ д. бледо-кафяво-лилав.

1967. Илюстрация рисунка. Текст под илюстрацията; Худ. н.х. Стефан Кънчев;. Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4. Хартия бяла и сиво-бяла; 156-161:113-117 мм,

- Текст: „КАЗАНЛЪШКАТА ГРОБНИЦА” – детайл от стенописите.

Плик 777/ИП 757/ 2 ст.

а. т. син/ б. морскозелен/ в. зелено-черен/ г. т. кафяв/ д. кафяв/ е. кафеникаво-керемиден/ ж. медночервен

1967. Илюстрация рисунка. Текст под илюстрацията; Худ. н.х. Стефан Кънчев;. Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4. Хартия синя и сиво-синя; 159-165:110-115 мм,

- Текст: „КАЗАНЛЪШКАТА ГРОБНИЦА” – детайл от стенописите.

Плик 784/ИП 764/ 2 ст., а . син/ б . кафяво-червен/ в. т. пурпурно-лилав

1968. Илюстрация рисунка. Текст под илюстрацията; Худ. н.х. Стефан Кънчев;. Тип адресни линии 9; бяла; 159-164:108-117 мм,

- Текст: „КАЗАНЛЪШКАТА ГРОБНИЦА” – детайл от стенописите.

Плик 814/ИП 789/ 2 ст., Кройка на плика тип 4.

Плик 815/ИП 790/ 2 ст., Кройка на плика тип 6.

а. т. син/ б. т. зелено-син/ в. пастелнозелено-син/ г. морскозелен/ д. кафяво-черен/ е. сиена/ ж. св. кафяво-карминен/ з. розово-лилав/ и. виолетов

Бузлуджа

1961. Илюстрация рисунка: учредяването на БСП на вр. Бузлуджа; рисунка 63:61 мм. Текст под илюстрацията: „БУЗЛУДЖАНСКИЯТ КОНГРЕС”; художник проф. В. Стайков, тип адресни линии 10; кройка на плика 4; хартия бяла с или без орнаменти; 156-159:112-114 мм. Плик 368 / ИП 360/ . 16 ст.;

а. зелен кафяв/ б. лилаво-кафяв/ в. червено-кафяв/ г. сив/ д. т.зелен

1970. Илюстрация многоцветна фотография. Текст под илюстрацията; Тип адресни линии 9; Кройка на плика тип 4. Хартия бяла; 163:115 мм,

- Текст: „Бузлуджа – Паметникът на Хаджи Димитър”. Размери: 63,5:90 мм.

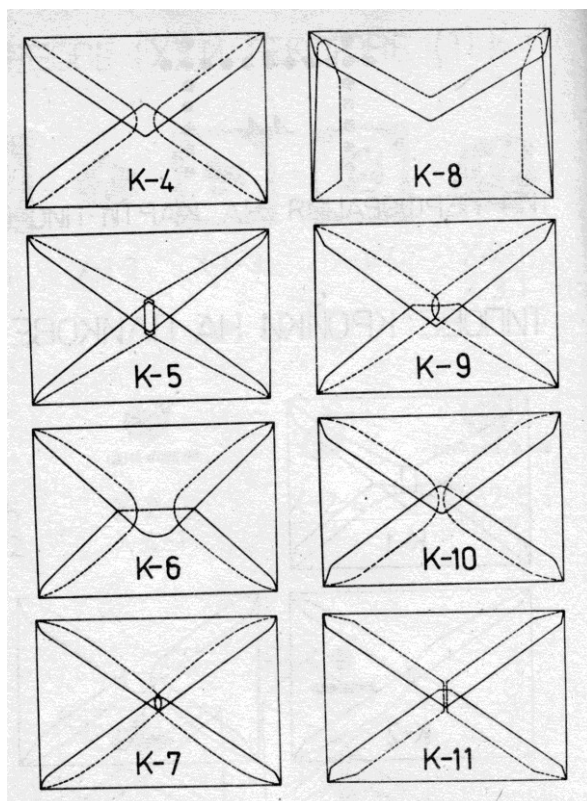
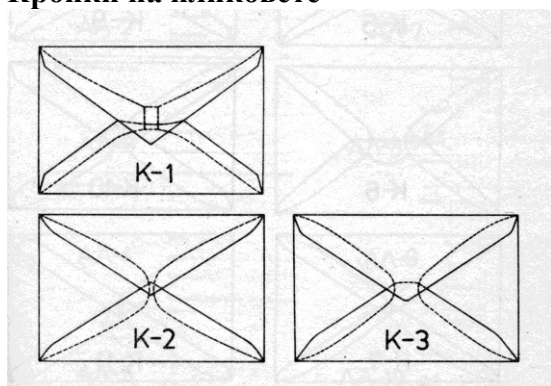
Плик 1058/ИП 1027/ 2 ст., син

Текст: „Бузлуджа – Паметникът „I конгрес на БДСП-1891”. Размери: 64,5:89мм. Плик 1059/ИП 1028/ 2 ст., син.

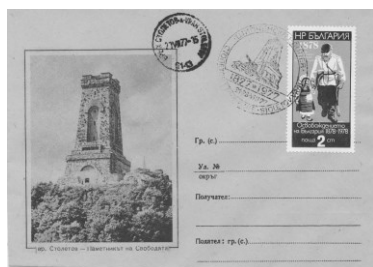
1976. Илюстрация рисунки и фотографии. Без текст; Без рамка. Тип адресни линии 21; Кройка на плика тип 4. Хартия бяла или жълтеникава; 162:114 мм.

Илюстрация паметникът на Бузлуджа; текст в илюстрацията /негативно/: „БУЗЛУДЖАНСКИ КОНГРЕС/1891”. Оформление – Любомир Маринов. Размери: 50:49 мм. Плик 1333/ИП 1245/ 2 ст., Текст под илюстрацията: „ДОМ ПАМЕТНИК НА ВРЪХ БУЗЛУДЖА”. Оформление – н.х. Стефан Кънчев
Плик 1334/ИП 1246/ 2 ст., а. т.зелен/ б. св.черно-маслинен

Кройки на пликовете

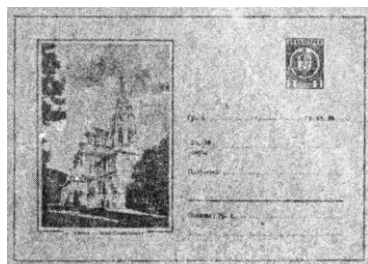
Руско-турска война – изображения

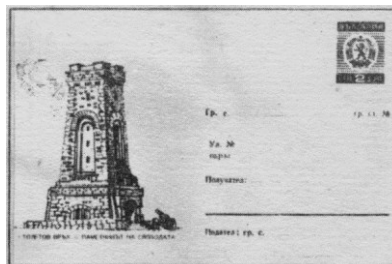
287

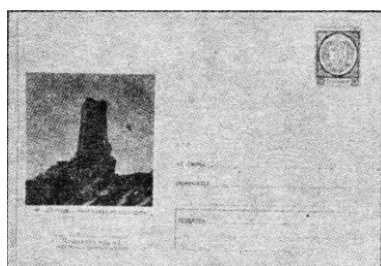
544

658

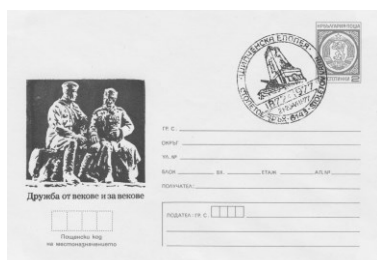
765

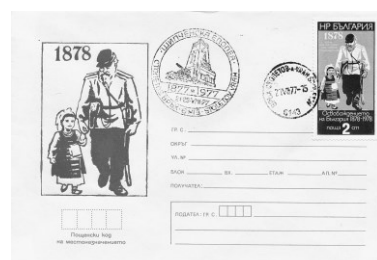
1221

1377

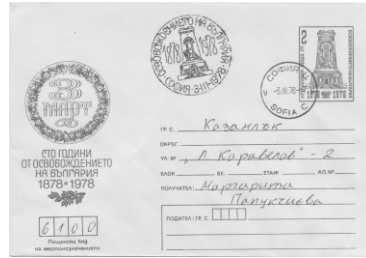
1378

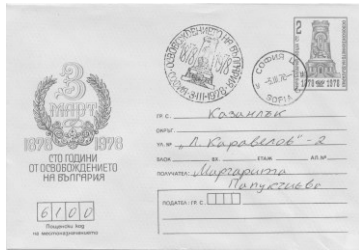
1380

1451

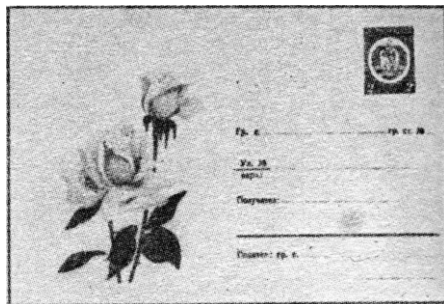
1452

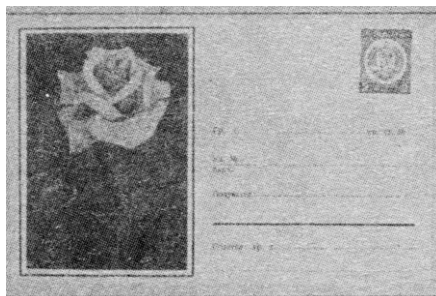
145

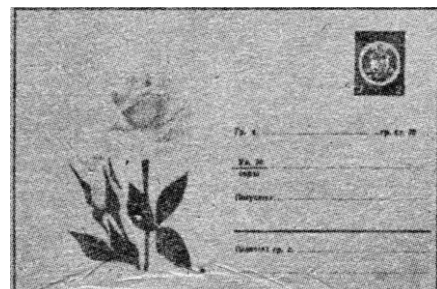
Рози и розопроизводство – изображения

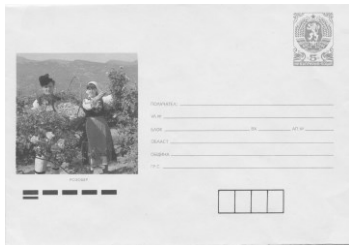
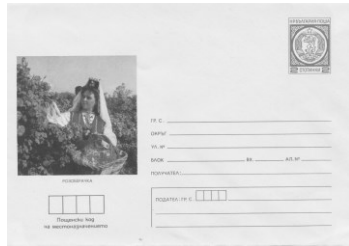
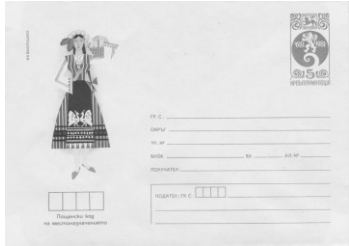
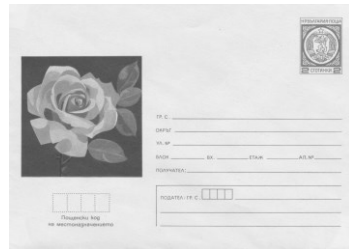
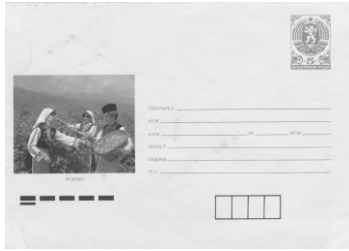
1139

1173

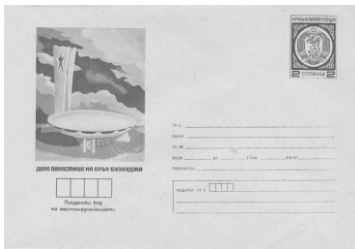

1192

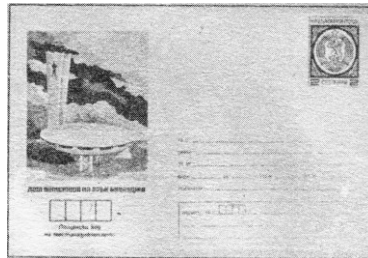

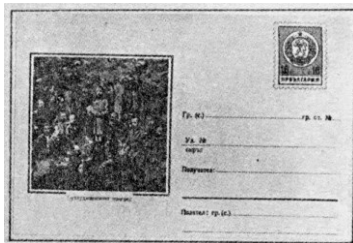
Бузлуджа – изображения

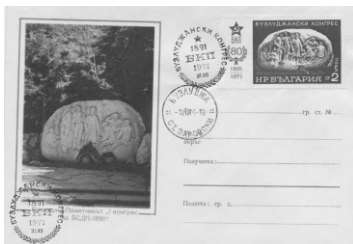
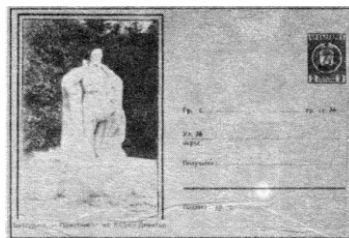
1333

1334

368

III. ПЕЧАТИ

Руско-турска освободителна война

Първодневни /ПП/ и специални печати /СП/

1934 г. ТП станция „Орлово гнездо” при Шипка - 26.VIII.1934. Датен печат

1934 г. „Орлово гнездо” при Шипка България / на латиница/. СП

1957 г. 80 години Шипченска епопея 1877-1957, 25.VIII.1957. ПП

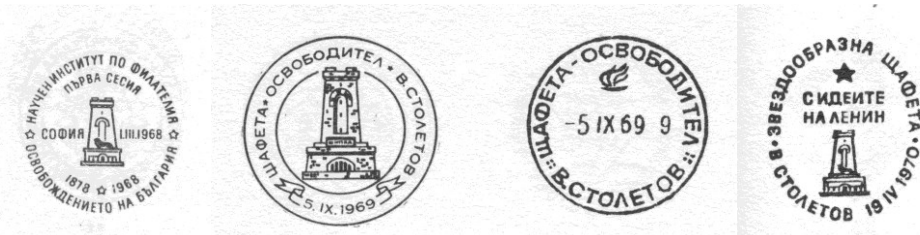
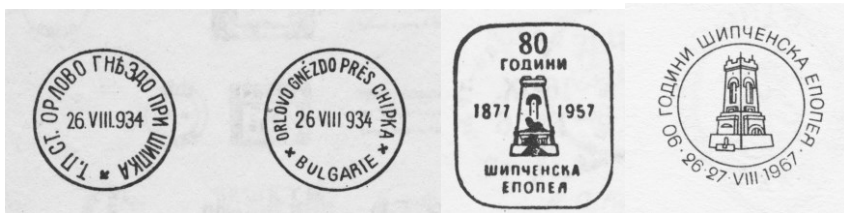
1967 г. 90 години Шипченска епопея, 26-27.VIII.1967. ПП

1968 г. Храм-паметник „Шипка”- София, 3 май 1968. ПП

1969 г. Щафета „Освободител” – в. Столетов, 5. IX. 1969. СП

1969 г. Щафета „Освободител” – в. Столетов, 5. IX. 69. Датен печат.

СП

Регистриращи механични печати /МП/ и рекламно-пропагандни гривни

София Ц. Февруари-март 1968; Паметникът на Свободата на вр.

Шипка, вдясно – лаврово клонче и годините: 1878 и 1968. МП

Ст.Загора Ц. август-ноември 1977; „1877-1977 / Шипченска епопея”.
МП

Габрово Ц. Август-декември 1977; „100 / години/от епичните/ боеве /
на Шипка/ 21-23.VIII.1877-1977”. МП

Рози и розопроизводство

Първодневни и специални печати

1962 г. Роза НР България, /28.III.1962/. Худ. Ст. Кънчев. ПП

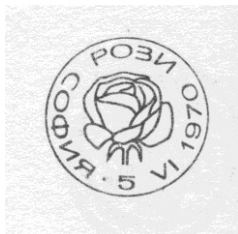
1970 г. Роза. София, 5. VI. 1970. Худ. В. Томов. ПП

1971 г. Празник на розата – Казанлък, 5.6.1971. СП

2017 /2 юни/ Фестивал на Розата Казанлък. Стилизирана шевица на роза. Художник Маргарита Донева. СП

1962 г.

1970 г.

1971 г.

1973 г.

2017 г.

Тракийска култура

Първодневни и специални печати

1963 г. Тракийска гробница Казанлък, НР България, /28.XII.1963/ 3. х.
Ст. Кънчев, ПП

1963 г.

Бузлуджа

Първодневни и специални печати

1948 г. Връх „Бузлуджа“ 1891-1948. 7 ноември 1948. Масов поход в чест на V конгрес на БРП /к/ до в. Бузлуджа. СП

1951 г. 60 години от Конгреса на Бузлуджа 1891-1951 /2.VIII. 1951/ ПП

1961 г. 70 години Бузлуджански учредителен конгрес на БСДП 1891-1961 /5.8. 61-15/ Датен печат. СП

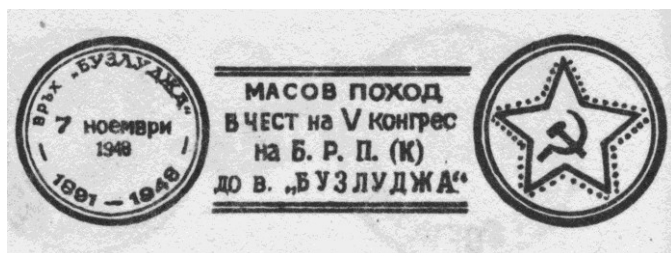
1961 г. I конгрес на БСДП Бузлуджа 1891 – 1961 /5.VIII.1961/. ПП

1966 75 години учредителен конгрес на БСДП, връх Бузлуджа 1891-1966 /7.VII. 1966/ СП

1971 г. Бузлуджански конгрес 1891- БКП - 1971. 31.VII. ПП

1976 г. I конгрес на БСДП - Бузлуджа 1891-1976. София., 28.V.1976.

Худ. П. Попов, ПП

150 ГОДИНИ
ОТ ОРГАНИЗИРАНЕТО НА ЧЕТАТА НА
ХАДЖИ ДИМИТЪР И СТЕФАН КАРАДЖА

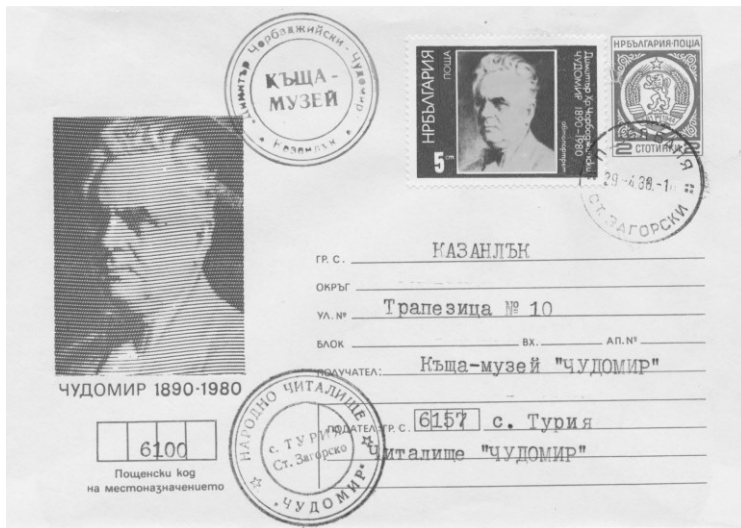
ПОШЕНСКА КАРТА
0,67 лв.

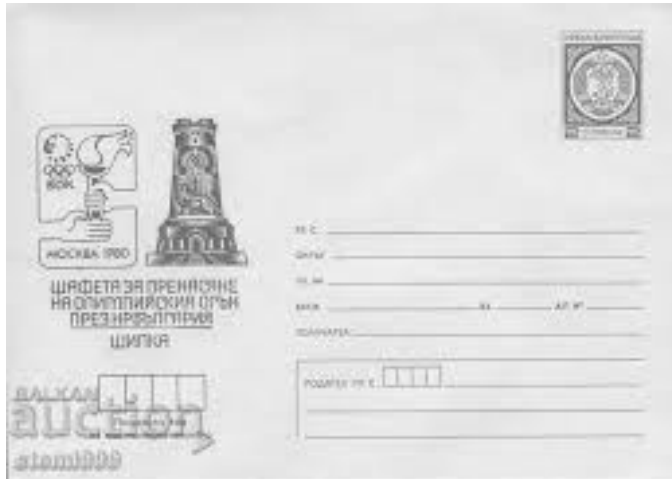
ПОЛУЧАТЕЛ _____
УЛ № _____
ЖК _____
ОБЛ _____
_____ П/С _____

МИНИСТЕРСТВО НА ТРАНСПОРТА, ИНФОРМАЦИОННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ И СЪБЩЕНИЕТА

IV. Казанлък – разни

Пликове

Първодневни и специални печати

60 години български пощи 1879-1/14.V.1939. Казанлък. ПП

БДЖ Казанлък- Карлово 1939, 3 октомври

БДЖ Карлово - Казанлък 1939, 3 октомври

100 години пощенска марка 1840, 6/19.V.1940. Казанлък. ПП

1970 г. Звездообразна щафета – в. Столетов 19. IV. 1970. „С идеите на Ленин”. СП

1973 г. Мъглиж беше първи. 13. септември 1923-1973. Худ. н.х. Ст. Кънчев. СП

1976 г. 30 години бригадирско движение „Строим за родината” – язовир „Г. Димитров” – 28.VIII.76. Худ. П. Попов. СП

1997 г. / 20 март/ 100 години от рождението на Иван Милев. ПП

Пощенски карти

ЛИТЕРАТУРА:

Каталог на българските пощенски марки 1879 – 2005 г. Онлайн. Официална страница на Българска филателия и нумизматика.

Каталог - справочник на българските пощенски цялости 1879-1979 г., София, 1979.

Личен архив.

ОСНОВНО УЧИЛИЩЕ „СВЕТИ ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“ – УЧИЛИЩЕ НА ТРАДИЦИИ И МЕЧТИ

Николина Георгиева

Навършват се 160 години от създаването на едно от най-старите училища в града – ОУ „Свети Паисий Хилендарски“. Едно от първите духовни огнища на казанлъчани от XIX в., с името на най-първия от първите будители на националното съзнание – Паисий. Имена като Паисий, Раковски, Каравелов, Левски, Ботев не се заличават от съзнанието на българите. От ранно детство сме закърмени с тях и с тяхното послание – *„Българино, знай своя род и език !“*

Началото му, както на почти всички български училища, търсим в килийното училище, създадено към махленската църква „Света Троица“, построена през 1834 г. Богатите чорбаджии и търговци от Новенската махала, които не искат да изостават от съгражданите си в Калпакчийската махала, уговарят майстор Санди Костов и брат му Георги за строеж на църква. Тя трябвало да е подобна на Калпакчийската, но с по-малки размери. Запазени са имената на главните дарители и първи ктитори на храма: Петко Костов, Ганчо Добрев Кехайов, Раю кехая, Павли Генчев, Хаджи Петър, дядо Стоян и дядо Славчо, Наню Сапунов, Ганчо Павлов, Кънчо и Тодор Шипкови, Александър Орозов, Димитър Касъров и др. Има сведения, че освещаването е на 9 март 1834 г., на празника Св. 40 мъченици, от Търновския митрополит Иларион Критски¹. Това не е схлупена „черква – изба“ от първите години на османската власт, а масивна каменна постройка, с красиви стенописи и иконостас, което красноречиво говори за порасналите финансови възможности на новенските чорбаджии. До днес е запазена плоча, на която е изписана годината на построяването на църквата, намираща се на централната западна фасада, под самия покрив². За съжаление по време на Руско-турската Освободителна война от 1877-1878 г. църквата е ограбена и порутена и липсват документи, които да осветлят важни моменти от нейната история и за провежданото обучение.

¹ Пенчев, П. Казанлъшкият край през Възраждането, С., 2005, с. 188.

² Димитрова, Л. Храм „Света Троица“, Казанлък, 2007, с. 8.

В събраните по случай 100 годишния юбилей на църквата спомени се срещат данни, че към църквата има килийно училище³. Логично е да се предположи, че новенските богати търговци подкрепят и килийното училище към църквата. За наличието на килия в църквата „Св. Троица“ пише в спомените си видния учител Димитър Душанов - „При всяка една от тия черкви е имало и по една килия“, като посочва за учители в „Св. Троица“, тъй наричаната нова църква ... даскал Коста и Борчето“.⁴ Допуска се, че с построяването на църквата започва да действа килийно училище, което също би могло да се датира през 1834 г., но явни документи няма. Единствено спомените на Георги Милчев Какачев потвърждават съществуването му, вече със сигурност, през 1852-1853 г. Ето какво разказва той пред известния казанлъшки педагог и учител – Геньо Дочев:

*„Седем-осем годишен тръгнах на училище. Учеше ни даскал Коста от с. Виден. Учехме в Новенската махала, в клисарската стая седнали на земята. Даскалът ни седеше до огнището и шиеше потури. Имаше дълъг прът, с който стигаше и биеше всеки немирник. Всеки от нас имаше паникида с написани славянски букви, които учехме една по една наизуст. Цял ден викахме: азе-азъ, беу-буки-ики, веди-иди-веди и пр. По обяд даскалът лягаше да спи. И ние бяхме длъжни да спим като лягахме един до други и всеки служеше за възглавница на другаря си. На очите ни туряха камъчета да не гледаме. Комуто паднеха камъчетата, ядеше бой. Бяхме около 30 деца. Цели 3 години учех тая дълбока мъдрост – да прочитам по славянски, без да мога да пиша. Да пиша се учих на пясък при даскал Тача в Калпакчийското училище“.*⁵

А кой е дядо Георги Милчев Какачев? Една от забележителните личности на града, през втората половина на XIX и началото на XX век. Той е първият, който отваря книжарница в града ни, научава занаята на баща си - кожухарство, а после бакалия и сарафлък⁶, а покрай него събира стари монети и антики. Купува си дюкян, където успешно развива книжарска дейност и след Освобождението.⁷ Ясно е,

³ Килийни училища – примитивни училища, в които учениците получават елементарни църковни знания четене, писане и смятане, примесени с първи исторически сведения и пеене. През XVIII в. доминира манастирската килийна традиция в образованието и килията си остават основната образователна институция.

⁴ Душанов, Д. Спомени (Писма и документи. Публицистика), С., 1989, с. 26.

⁵ в. „Искра“, Казанлък, бр. 22, 1925, с. 2.

⁶ Сарафин – човек, който се занимава с размяна на пари.

⁷ в. „Искра“, Казанлък, бр. 22, 1925, с. 2; Зарев, К. Георги Какачев и Стефан Мирчев - едни от първите казанлъшки издатели и книжари. - В: Казанлък в миналото и днес. Ст. Загора, 1999, кн. V, с. 275.

че Георги Какачев не е случаен казанлъчанин, а е между най-бедните граждани (получил добро образование за времето си) и дава ценни и благонадежни факти за обучението в килията на Новенската махала. Роден през 1845 г., когато тръгва на училище, през 1852-1853 г., в Новенската махала вече съществува килийно училище.

Че в Казанлък през 30-те год. на XIX в. функционират няколко килийни училища - към всяка 1 от 4 църкви в града - Куленската, Калпакчийската, Кърненската и Новенската, пише в своето изследване и Пенчо Пенчев - съвременен и обстоен изследовател на възрожденската епоха в Казанлъшкия край.⁸

В същото време богатите чорбаджии от Новенската махала, голяма част от които са търговци и бегликчи⁹, дават пари за издръжка на ученици в гръцки училища. За съществуването на гръцко училище през 1836 г. в Новенската махала дава сведения и известният казанлъшки краевед Матей Георгиев. Като учители по гръцки се споменават българите Христо поп Митев (дядото на богатите розотърговци братята Ботю и Димитър Папазови), Иван Бонджукът и хаджи поп Минко.¹⁰

Приемаме, че килийното училище в църквата „Света Троица” е първообразът на днешното ОУ „Свети Паисий Хилендарски” - оттогава до днес то успешно изминава 184 години!

Постепенно килийното училище изживява своето време. Навлизат нови прогресивни за епохата форми на обучение - начални светски училища, в които се преподава по взаимната метода - един учител обучава много ученици (наричана *Бел-Ланкастерска метода* по имената на преподавателите, които първи я прилагат). В града е въведена през 1836 г. в Казанлъшкото Главно училище от Неофит Рилски. С нарасналите нужди на новенци взаимно училище започва да действа и в тази махала.

От спомените на Димитър Душанов научаваме за образованието в Казанлък преди Кримската война (1853-1856 г.) - при всяка една от черквите в града се *„бяха отворили участъкови училища. При „Св. Троица” се беше съградила изново училищна сграда и беше поверена на един от учителите ни, Тодор Кюлджиев, който беше и добър певец”*.¹¹

Преди войната избухва конфликт между градските първенци, породен и от липсата на парични средства за издръжката както на

⁸ Пенчев, П. Казанлъшкият край през Възраждането, С., 2005, с. 109.

⁹ Събирачи на данъка беглик – паричен данък върху добитъка.

¹⁰ Георгиев, М. Възраждането на град Казанлък - В: Казанлък в миналото и днес. С., 1923, кн. II, с. 79.

¹¹ Душанов, Д. Спомени. (Писма и документи. Публицистика), С., 1989, с. 62.

Главното училище, така и на взаимните училища в махалите. Главното училище е затворено и за да не скитат децата „немили-недраги“ из улиците, гражданите наемат Душанов и двама негови съученици да учат децата им на „нищожна заплата“. През 1853 г. Димитър Душанов напуска Казанлък и отива да учи в гръцкото училище в Одрин, а в началото на 1854 г. заминава за Цариград.¹²

От така цитираните факти става ясно, че в Новенската махала до средата на XIX в. функционира взаимно училище.¹³ Що се отнася до построяването на нова сграда другите изследователи на образованието я отнасят след войната, за разлика от Душанов. С настоящето изследване обаче се прави заявка да се хвърли допълнителна светлина върху периодите на Новенското училище:

- С построяването на църквата „Св. Троица“, през **1834 г.** започва да действа килийно училище;

- От **1836 г.** в Новенската махала има гръцко училище, в което преподават учители-българи;

- В средата на XIX в. към четирите български махали постепенно започват да действат **взаимни училища.**

С избухването на Кримската война (1853-1856 г.) развитието на просветното дело се затруднява и през 1854 г. за две години училищата са затворени. След войната училищният живот е възстановен. Главното училище е отворено.

Отново през 1858 г. в Казанлък излизат наяве училищните спорове, подплатени от „махленски патриотизъм“.¹⁴ Новенци се отцепват от Кърненското училище и построяват свое взаимно училище в двора на църквата с дарение на местните чорбаджии – Ганчо Добрев, дядо Сава, дядо Раю, х. Петър и редица други заможни търговци – спомоществователи. **Затова 1858 г. се счита за рождена година на ОУ „Св. Паисий Хилендарски“.** *С тази година училището е регистрирано в Музея на образованието в Габрово, макар че от изложените данни има податки за по-ранното му съществуване.*

Първи учител в новооткритото Новенско общинско училище е Кесарий Серафимов. След него учителства Годор Кюлджията, а помощник е брат му Никола. Учениците тук постъпват 5-6 годишни, като се записват и деца от околните села. Заедно учат и момичета и

¹² Пак там, с. 61.

¹³ За него говорят в своите изследвания Матей Георгиев и Пенчо Пенчев – В: Георгиев, М. Възраждането на град Казанлък, „Казанлък в миналото и днес“. С., 1923, кн. II, с. 105; Пенчев, П. Казанлъшкият край през Възраждането, С., 2005, с. 119.

¹⁴ Пенчев, П. Цит. съч., с. 141.

момчета, но момчетата са повече. През първата година учат 60-70 ученици, основно буквар и „таблиците”.

**Новенското класно училище по времето на учителя
Димитър Душанов (1861-1864 г.)**

Дълбока дия в развитието на училището оставил високообразованият учител Димитър Тачев Душанов, син на известния казанлъшки учител Тачо Мангата. От 1861 г. влиятелните новомахленски чорбаджии го канят като класен учител да преподава гръцки, аритметика, благонравие, съкратено евангелие и земеописание, а взаимен учител е Иван Чолаков, също от Казанлък.

Училището по времето на Душанов става класно и има четири класа¹⁵. Броят на учениците надхвърля 80¹⁶. В този момент Новенското общинско училище конкурира Главното Калпакчийско училище. Заради Душанов от Калпакчийското училище се прехвърлят някои ученици. „За Душанчето се говори из града, че бил голям даскал, у него била градската дипломация ...“ - пише в една дописка: „Винаги се занимавал, се пишел, се разписвал... . Дописникът се страхува, да не би след малко учениците му да се подирят за министри от европейските кабинети.”¹⁷ Учените хора от града предпочитат да посещават изпитите при Душанов, тъй като той бил по-за слушане и учениците му отговаряли „по-сербез”. Изпитът траел два дни, присъствал и кадията.
Седмичната програма:

Дни

Преди обяд

Понеделник
свещена история

Вторник
гръцки език

Сряда

Четвъртък
краснопис

Петък
свещена история

Събота

След обяд

българска история

земеописание

аритметика

български език

аритметика

преговор по всички предмети¹⁸

¹⁵ Душанов, Д. Спомени (Писма и документи. Публицистика). С., 1989, с. 65.

¹⁶ Георгиев, М. Възраждането на град Казанлък – В: „Казанлък в миналото и днес“. С., 1923, кн. II, с. 106.

¹⁷ Пак там, с. 109.

¹⁸ Георгиев, М. Възраждането на град Казанлък – В: „Казанлък в миналото и днес“. С., 1923, кн. II, с. 106.

**Новенското училище по времето на учителя
Йордан М. Стателов**

Поканеният за учител през 1869-1870 г. в Новенското училище Йордан Стателов, син на стария даскал Манол Стателов, е с големи научни познания - изучава български, френски, всеобща история, арабско-персийски, турски език. Даскалът се ползва с голям авторитет. *„Той имаше среден ръст, мургаво лице, широко чело, черни коси, черни вежди и мустаци; вървеше някак величествено с пъргави стъпки. Човек с извънредно благ характер, добър, кротък, винаги сериозен, въздържан, извънредно трудолюбив и патриот; затова се ползва с голямо уважение и авторитет между ученици и граждани. Казват, че някой път смъртувал ленивите ученици само с думите: „неспособен син на майка България!“ Ако се не лъжа, той пръв въведе обичая да си снемат учениците фесовете в клас”*.¹⁹

В Новенското училище Йордан Стателов е натоварен с уреждането на образцови класове, с което да се противопостави на Класното училище в Калпакчийската махала. Новенската и Кърненската махали се надпреварват с Калпакчийската махала – кой по-напред в своята махала да има по-добро училище. В програмата на Новенското училище учениците преминават четири отделения, в които изучават: в **Първо отделение** – буквите и писането им, както и на цифрите до 100; **Второ отделение** – прочит по книга, краснопис и писане с изговаряне на числа; **Трето отделение** - свободен прочит, краснопис, двете първи действия от числителницата и молитви; **Четвърто отделение** – разборен прочит, краснопис, разказ от кратка свещена история, практическа граматика, четене на главните черковни молитви, писане с диктовка, четирите аритметични действия. Обучавани са от двама учители - Михаил х. Василев и Никола Гунев.

През 1873 г. в Новенското училище се основава **ученическо дружество, наречено „Искра“** - дружество за самообразование. Основните членове са ученици от горните два класа на Класното училище. Голяма заслуга за неговото създаване има отново учителят Йордан Стателов. Първото учредително събрание става в средата на март.²⁰

До Освобождението Новенското училище играе голяма роля за обучението и възпитание на учениците в махалата. Благодарение на своите ерудирани и авторитетни учители развива и голяма

¹⁹ Георгиев, М. Юрдан Манолов Стателов. – В: „Казанлък в миналото и днес“, С., 1912, кн. I, с. 156.

²⁰ Георгиев, М. Възраждането на град Казанлък - В: „Казанлък в миналото и днес“. С., 1923, кн. II, с. 157.

извънучебна дейност, която съдейства за умственото, нравственото и цялостното изграждане на личността през Възрожденската епоха.

Първоначално училище „Отец Паисий” от 1892 г.

Преди и след Освобождението, учениците учат в стари приземни постройките, намиращи се на южната част в двора на Новенската църква „Света Троица”. През 1892 г. с волни пожертвования на гражданите от махалата и църквата се построява нова сграда. Тя се състои от 4 класни и 1 учителска стая и дирекция. **Оттогава училището носи името „Отец Паисий” и е първоначално (начално училище)²¹**. Негов пръв главен учител – директор е Стоян Касев.

От 1900 г. управлението на първоначалните училища се променя: всяко първоначално училище става самостоятелно и се управлява от отделен главен учител, а за въпроси от общ характер учителите от четирите махленски първоначални училища се събират на общ съвет.

През учебната 1900 - 1901 г. в училище „Отец Паисий” провеждат практиката си учениците от Казанлъшкото държавно педагогическо училище, което показва високия авторитет на преподавателския му състав.

Ентузиазираният директор - Васил Ботев (1953-1961г.)

Трайни следи в развитието на училището оставя директорът Васил Ботев, назначен от август 1953 г. и работил като такъв до 1961 г. Той извежда училището на едно от първите места в окръга. Създава кръжок „Сръчни ръце”, в който учениците се учат на умения да изработват различни предмети и на градски прегледи винаги заемат първите места.

По това време училището е само начално, малко, но известно в града със своята пословична чистота и безупречен ред и дисциплина. По инициативата и под ръководството на директора започва хигиенизиране на класните стаи, благоустроява се двора. *„Училището се промени коренно. Сдобихме се с нови чиновове, направи се нова електрическа инсталация с луминисцентно осветление, построихме чешма с четири фонтана, малък шадраван с цветна градина и скамейки за сядане. В приземния етаж създадохме работилница по ръчен труд и кръжочна работа.“* – споделя като гост директора за 125

²¹ Цанев, П. Развитие на учебното дело при Казанлъшките първоначални училища след освобождението - В: „Казанлък в миналото и днес“, С., 1928, кн. III, с. 356.

годишния юбилей.²² Коридорите са застлани с пътеки. Учениците влизат в класните стаи само по пантофи.

Възпитаници на училището от това време с умиление си спомнят: „*Особено красива бе чеимата от мрамор с голямо дърво до нея. В югоизточната част на двора се намираше стара къща, която някога е била килийно училище. В нея живееше прислужникът.*”²³

Много образна и красива картина пресъздава за парадния вход на училището в спомените си Бонка Лалева – дългогодишен учител в училището: „*Училището представлява малка, но спретната едноетажна сграда с четири класни стаи и една малка, която е и учителска стая, и дирекция. Входът на училището е от запад. От двете страни на външното стълбище има растение - храст, който придава особена красота на сградата, и особено през пролетта с белите си като гроздове цветове. От класните стаи лъха уют и спокойствие от снежнобелите перденца, вечнозелените аспарагуси, поставени на стъклени полички и винаги нацъфтелите мушката, наредени по прозорците. Всичко това кара човек да се чувства у дома и в разцъфнала градина*”.²⁴

Така училището става малък уютен и прекрасен „дом за учители и ученици”.²⁵ В него започват да се водят всички гости, идващи в Казанлък за обмяна на опит – от Кърджали, Габрово и др. Най-впечатляващата професионална среща е посещението на унгарска делегация. По спомените на директора срещата е на високо ниво – заместник-министъра на унгарското Министерство на просветата, придружаван от учител и партийния секретар на министерството. Унгарците изразяват своето възхищение по постигнатото благоустрояване на училището и подаряват предмети, изработени от унгарски пионери.²⁶

Освен със своята чистота и хигиена, училище „Отец Паисий” се прославя с високата дисциплина и ред, която цари в класните стаи и по коридорите. Движението на учениците по коридорите винаги е само в колона по един, без каквито и да е разговори. В класните стаи е тихо и спокойно. Учениците се съревновават „За най-добър клас” и отличените получават червено знаменце, което се закача на класната

²² В. „Искра”, бр. 49/ХІІ.1983, с. 4.

²³ Материали, събрани от изследователската дейност под ръководството на Г. Василева. Спомен от Донка Рачева.

²⁴ Пак там.

²⁵ Пак там. Спомени на Васил Ботев.

²⁶ Материали, събрани от изследователската дейност под ръководството на Г. Василева.

стая. Това прави учениците вискателни както към другите, така и към себе си. Дошлите за първи път посетители в училище трудно различават кога учениците са в час и кога в междучасие.

Гордост за училището е създаденият през 1952 г. първи в Общината танцов състав от Захаринка Христова и детската учителка Мария Стайкова. Наградите не закъсняват, но върхът е през 1959 г., когато танцовият състав участва в Първия републикански фестивал на художествената самодейност и печели званието „Лауреат на I-вия републикански фестивал” и сребърен медал.²⁷

Пожарът, януари 1962 г. - „всяко зло за добро”

Изграденото с толкова труд и всеотдайност училище една януарска нощ на 1962 г. е обхванато в безпощадни пламъци на стихиян пожар. След него много бързо се разчиства терена и е изградена двуетажна сграда с осем класни стаи. На 22.XI.1962 г. е тържественото откриване на новоизграденото училище. Тези вълнуващи чувства са образно съхранени в спомените на инж. Ст. Кабакчиев:

„Нашето ново училище действително беше най-модерното, най-красивото, най-удобното в целия град. Пристъпихме прага с едно трепетно вълнение, с особено чувство за гордост, че тази чудесна сграда беше наша”²⁸.

Основно училище „Паисий Хилендарски”. Амбициозният директор Кера Димитрова (1962-1971)

За директор на новото училище е назначена Кера Димитрова, а за зам.-директор Георги Матанов. Училището се преименува в Основно училище „Паисий Хилендарски”. Създава се един ръководен екип, който с голям ентузиазъм и желание съгражда новото училище. През периода 1963-1971 г. училището получава високо признание за своята учебна дейност. Създават се школи, в които се обсъжда методическата работа в обучението по различните предмети. За неуморната работа, за организаторските качества, за постигнати резултати в учебната дейност, признанието за колектива не закъснява. През 1964 г. зам.-директорът Г. Матанов е предложен от целия колектив за награда и получава орден „Трудова слава“.

Към работата на училището проявяват интерес и инспекторите от МНП, които проучват създадения положителен опит. В резултат на

²⁷ В. „Искра”, бр.49/XII.1983, с. 4.

²⁸ Материали, събрани от изследователската дейност под ръководството на Г. Василева.

това, през учебната 1968/69 година е обявено за опитно към Националния изследователски институт по образование. За две години се превръща в център на обмяна на положителен опит за цяла Южна България. За постигнати високи резултати и успехи в учебно-възпитателната работа на 16.IV.1971 г. учителският колектив е награден с диплом и юбилеен златен медал.

Основно училище „Паисий Хилендарски” – 70-те, 80-те години на ХХ в. – време на възход и просперитет

Директорът Павлина Димитрова, назначена от учебната 1971/72 г. (зам.-директор Христина Коларова), ръководят един утвърден в града колектив от учители, служители и ученици - над 800.

В училището започва експериментална работа през учебната 1972/73 г. по темата „Система във възпитателната работа”. Нов експеримент започва през учебната 1974/75 г. на тема „Възпитание и самовъзпитание”. Ръководители на експеримента са проф. д-р Дечо Денев и доц. Людмил Станоев от Софийски университет „Св. Кл. Охридски”. Учителският колектив извежда с успех заложения опит. На научна конференция се дава висока оценка на работата на колектива и професионализма на учителите.

10 години с директор Ирина Вълкова (1975/76 до 1986/87 г.)

Новата учебна 1975/1976 г. училището започва с нов директор – Ирина Вълкова и зам.-директор – Димитър Ценков. За високият престиж на училището, за голямото педагогическо майсторство на учителите говори и фактът, че през учебната 1976/77 г. е определено за базово към Окръжен съвет Народна просвета гр. Стара Загора по внедряване на новото учебно съдържание IV-VIII клас на ЕСПУ. Извънкласната дейност се ръководи от пионерската дружина и клубът за Техническо и научно творчество на младежта /ТНТМ/. Завоюваните успехи в художествената самодейност се множат. Големи са и спортните успехи, дължащи се на първия физкултурник Денка Велчева - бронзов медал, флаг и грамота от републиканско първенство по волейбол, златни медали на окръжни първенства по футбол, по лекоатлетически четирибой, участие в републикански турнир „Футболна смяна” в Кранево, златен медал на окръжно първенство по баскетбол, участие в републикански турнир по шах и редица други награди.

За високите постижения в учебната и извънкласната дейност, по случай 125 г. юбилей, честван на 10.XII.1983 г., училището е наградено с най-високото отличие – орден „Кирил и Методий”, I-ва степен.

Директор Людмила Бозукова
(учебната 1986/1987 г. до учебната 1991/1992 г.)

Училището продължава да играе важна роля в образованието на града и при директор Людмила Бозукова и зам.-директор Мария Иванова. Новото ръководство е младо, ентузиазизирано и налага нови методи, проявява склонност към по-либерално управление и даване на гласност на мнението на Учителския съвет. Но цялата учебна и извънкласна работа продължава да е канализирана. Набраната положителна инерция продължава да се развива. Форми за поддържане и повишаване на квалификацията на учителите продължават да бъдат научните конференции и педагогическите четения. Обръща се внимание на работата с родителите. Като основен проблем се определя обезпечаването с учебно-технически средства. През учебната 1987/88 г. са обзаведени два учебни кабинета по български език и литература и западен език, закупени са технически средства, открита е компютърна зала.

Политическите промени започнали след 10 ноември 1989 г. дават отпечатък и върху образованието. Наблюдава се отлив от извънкласните форми на работа. Очакват се нови структурни промени в образованието.

Въпреки превратностите на новото време училището играе важна роля в града при **директора Васка Антова от учебната 1994/95 до учебната 2002/2003 г. и помощник-директора Николина Георгиева**. То достойно съхранява традициите на своите предци и ги доразвива. По случай **140 годишния юбилей** на училището, проведен през ноември 1998 г. се създават нови символи – химн, девиз, юбилеен вестник и награда - плакет „Паисий” за отличен успех на ученици и за принос в учебно-възпитателната работа на учителите.

С решение на Педагогическия съвет от 15.XII. 2003 г. и Заповед № РД-14-51 от 28.05.2004 г. на Министъра на МОН, училището носи името ОУ „Свети Паисий Хилендарски”.

Училището днес с директор Цветолина Симеонова

Назначена с конкурс през март 2005 г., с много професионализъм, знания и амбиция тя започва да ръководи един неголям, но зареден с много желаниа работа колектив. Още през 2007 г. се въвежда делегиран бюджет и училището успешно преминава през бурните години на прехода. Непрекъснато се обновява материалната база и цялото училище се санира през 2016 г., участва се в множество проекти и програми, създават се два мажоретни състава и барабанен състав, единствен в града. Участието в многобройни състезания и

олимпиади донася множество медали. Развива се многообразна извънкласна дейност с провеждането на многобройни спектакли и възстановки на християнските традиции.

Наша заслуга е построяването на паметник на Свети Паисий през 2015 г. в двора на училището. Училището става център на общоградските тържества за Деня на будителите - 1 ноември. Постепенно се преодолява феминизацията на учителската професия, увеличава се младата смяна учители.

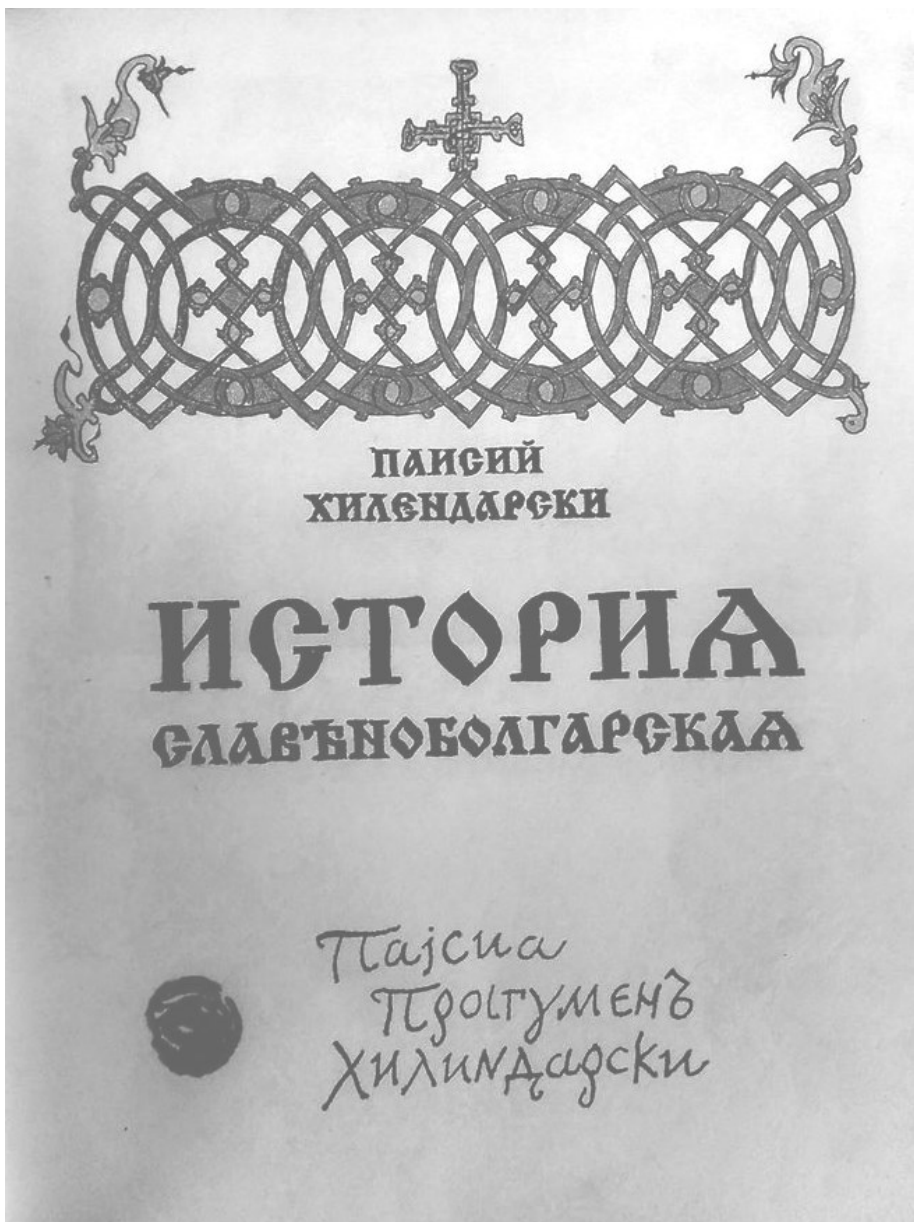
Училището се гордее със своите възпитаници, заемащи видно място в обществения и културния живот на страната - н.а Любомир Кабакчиев, н.а. Стефан Гецов, Видин Даскалов, Негово Високопреосвещенство Старозагорския митрополит Киприан, Иван Танев, световноизвестен професор по физика в Монреал, и други - успешно реализирали се като инженери, летци, учители, музейни специалисти, лекари, художници, музиканти, артисти, строители.

В навечерието на Деня на будителите – 1 ноември 2018 г. честваме 160 години от създаването на ОУ „Св. Паисий Хилендарски“ с тържествен ритуал „Поклон вам, будители!“ и множество мероприятия, като венец на дейностите е преписването на „История Славеноболгарская“.

С делата си сътворяваме по-нататъшната история на училището и оставяме за идните поколения нашата следа.

На многая лета и во веки веков!

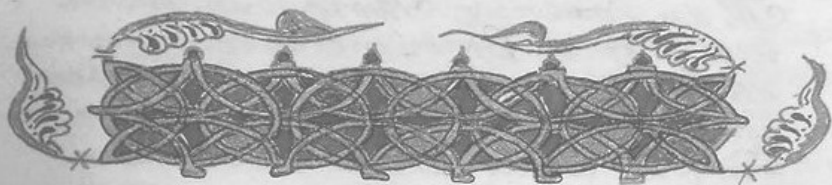
Препис на „История Славеноболгарская“, направен от 22-ма ученици
от II до VII клас и 12 учители, с красива орнаментика в текста и
оригинални заглавки

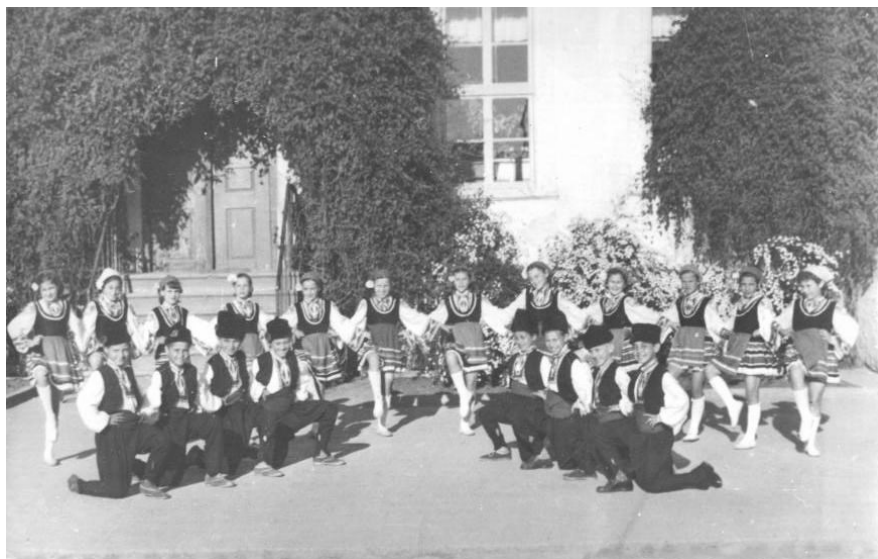
ИСТОРИЯ СЛАЗНОВОБЛАГЕРА
ИСТОРИЯ СЛАЗНОВОБЛАГЕРА
ИСТОРИЯ СЛАЗНОВОБЛАГЕРА
ИСТОРИЯ СЛАЗНОВОБЛАГЕРА

История Славяновъгара
преписана
от учители и ученици
в чест на 160 годишнината от
създаването на
ОУ "Свети Кирил и Методи" Хиландарски"⁹⁹
Казанлък - лято 2018

Послесловие

Аз, Павлин, иже монахъ и проигуменъ хилендарскъ, събрахъ и написахъ, отъ рускыи прости рети преѣдохъ на болгарскыи и славянскыи прости рети. Разрѣдаше ме постепенно ревностъ и оубалостъ за мой болгарскыи родъ, ге нѣма наедно събрана исторія за преславныи дѣянныи отъ нѣрфити времена на нашии родъ, сретци и царе. Тако и много нѣти сѣрбити и гърцити ни уворѣвахъ, ге нѣмаме своя исторія. Азъ видѣхъ по много кнѣги и исторія написани много сѣдениа за болгарити. Затога положихъ много трудъ за две годни да събирамъ по малко отъ много исторія; ꙗкоже Немска земля поѣте сѣ тога намерение ходихъ.

Танцовият състав към Начално училище „Отец Паисий” - първият танцов състав в Община Казанлък, основан през 1952 г.

Директорът Васил Ботев пред входа на старото училище „Отец Паисий“ с ученици от III а клас, 1955 г. На горното стъпало, пред вратата е портиерът, който е биел звънеца.

Директорът Кера Димитрова /втори ред – втората отдясно/ и зам. дир. Георги Матанов с екип от начални учители – Станка Дончева, Янка Александрова, Йорданка Славчева, Бонка Лалева, Мария Кацарова, Мария Стайкова, Захаринка Христова, Стойка Гъдева, Виолета Радева, Мария Бозукова / от дясно наляво/

Честване на 160 годишнината на училището

КЪЛВАЧЕВИЯ РОД ОТ С. ЗЕМЛЕН, СТАРОЗАГОРСКО

Росен Георгиев

Най-напред искам да покажа родословното дърво на Кълвачевия род. Родоначалник е дядо Иван, Кара Иван (както го нарича поп Минчо във „Видрица“), Каракопиля, както са го наричали турците.

От Сърнево (тогава Караджелний той се заселва в Топрак Хисар (днешен Землен). Един от синовете му – Жельо е родоначалник на Кълвачевия род. Имал голяма гора и често се качвал по дърветата да ги кастри. По тази причина са го кръстили „Жельо Кълвача“. Неговите синове - Петър, Райко, Новачко и Иван са били комити. Дядо Петър (съученик на поп Минчо) е бил председател на революционния комитет в селото и Левски често му гостувал. С дядо Райко са участвали в Старозагорското въстание и лежат в Одринския затвор. Дядо Райко е бил в четата на Раковски и го има на снимка заедно с Левски.

Константин Новачков („отец Константин“ – така се казва училището в с. Землен) е виден просветител и съратник на Левски. Половината „Видрица“ е с кореспонденцията на поп Минчо и Константин Новачков.

От рода са излезли много интелигентни, любознателни и просветени хора.

Иван Кълвачев – председател на Върховния съд в София през периода 1935 – 43 г.

Косьо Кълвачев – учител по математика в Образцово училище в Стара Загора.

Дъщеря му – проф. Росица Кълвачева – автор на регистриран в САЩ патент за откриване на нефт.

Проф. Иван Кълвачев – дългогодишен преподавател във ВИНС Варна.

Д-р Кънчо Попов – неврохирург.

Д-р Руси Русев – известен хирург в Стара Загора.

Господин Кълвачев – автор на родословното дърво (на снимката).

Легенди и предания

На сбора в Ахиево (днес Бъдеще) като се събрали много хора дядо Новачко започва високо да говори за бунт, за въстание, да се вдигат всички. Две заптиета, които отговарят за реда питат (понеже не знаят български):

- Какво говориш, Новачко чорбаджи?
- Да се подчиняваме на султана, да му бъдем верни.
- И, и – казали заптиетата („Добре, добре“)

Друг случай:

„Всяка година преди жътва на Житния алан в Ески Зара идваха на групи вракчи (жътвари) от Балкана. Богатите земевладелци идваха, пазаряха се и си избираха жътвари. Петър Желев Кълвачев, богат чорбаджия от Топрак Хисар беше дошъл да си наеме жътвари. Имаше една група, която стоеше настрана и никой не отиваше при тях. Хората стояха смутени и уплашени и сякаш не се надяваха, че някой ще ги наеме.

Чорбаджи Петър попита какви са тези хора и му отговориха, че това са жътвари, които всяка година Муртазата – караджелнишкия бей наема, жънат му, но той не им плаща. Всички се страхуваха от Муртазата и никой не смееше да се спре при тях, камо ли да ги пазари и наеме да му жънат. Чорбаджи Петър се спря при тях, поприказва с драгоманина им и по лицата им светна радост – беше ги наел.

Левски обикаляше селата и често се отбиваше в Топрак Хисар при своя верен приятел и водач на първия революционен комитет – Петър Кълвачев. Отдавна го беше избрал за главен комитетски работник, ако не пие вино. Днес пиеха кафе на сайванта на чорбаджийската къща и бяха особено радостни. Левски беше подарил на чорбаджията чисто нов револвер. Говореха си за комитетски работи, когато чорбаджийските седем кръвожадни кучета залаяха ожесточено и на портата се появиха Муртазата и топракхисарския бей Даи Ахмед. Никой не стана да ги посрещне. Бейовете отвориха портата и кучетата се нахвърлиха върху тях. Муртазата извади от бастуна си сабя и започна да я размахва пред кучетата и да се брани.

Чорбаджи Петър се обърна към Левски, усмихна се и каза:

- Май ще направим сефте на пицова.

Бейовете спряха пред сайванта и Муртазата попита:

- Ти ли си Петър Чорбаджи, ба?

- Аз съм! – отговори чорбаджи Петър.

- Ти ли си наел вракчите на караджелинския бей?

- Аз – отговори чорбаджията.

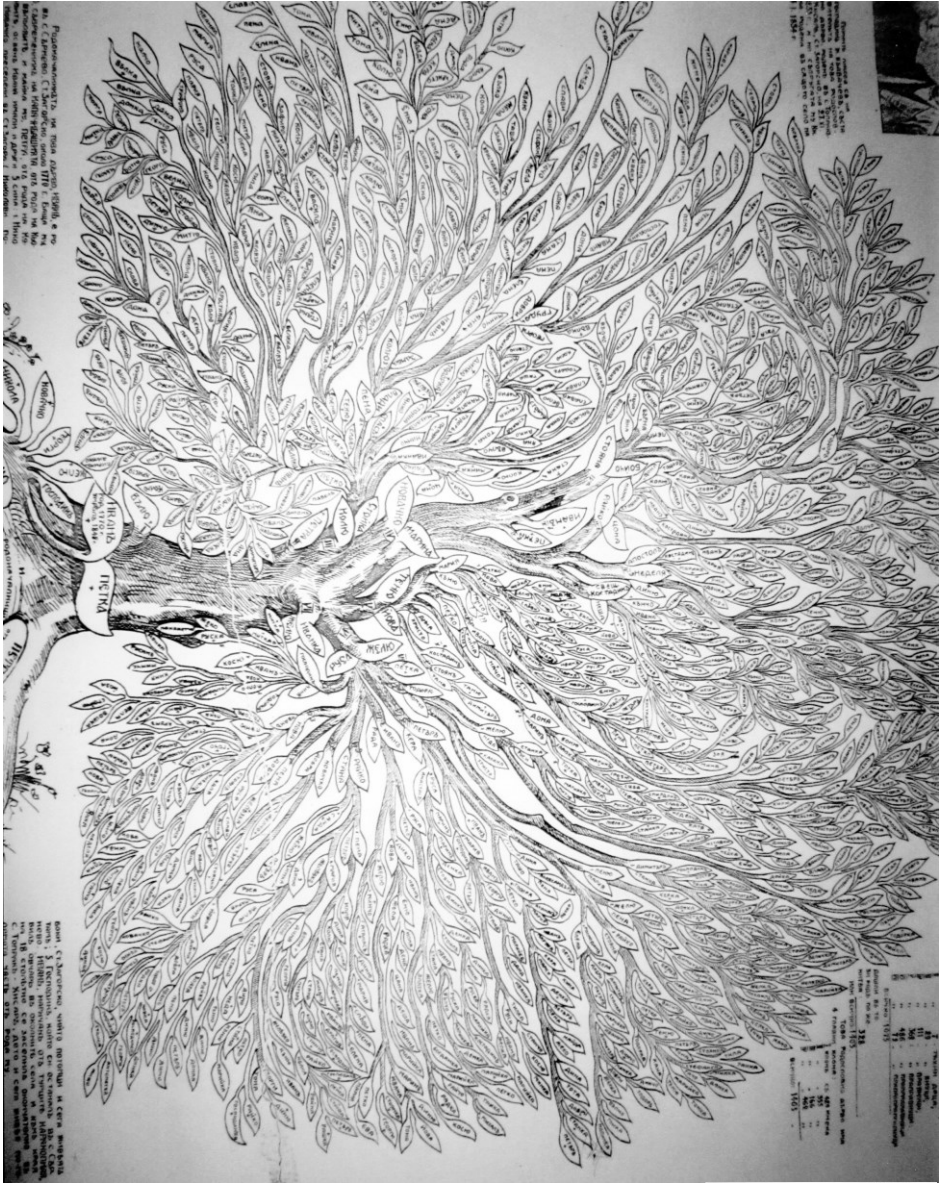
- Хъм – изсумтя Муртазата, обърна се и започна пак да се брани от кучетата.

„Косачите“ и войводата:

„Филип Тотьо, като му разбили четата, пръснал всички четници из цялото Българско. Той, с няколко четника, тръгнали да се представят за косачи. Стигнали до Арабаджиево (селото на поп Минчо) и понеже били много гладни, в кръчмата попитали има ли нещо за ядене. Имало само гювечът на поп Минчо. Като дошъл попът, те му се извинили: „Дядо попе, изядохме ви гювеча!“ „Гювечът е тук.“, рекъл попът, „Вий сте изяли вътрешното!“ Той ги разбрал какви хора са и ги пратил в Топрак Хисар при Петър Желев Кълвачев. Дядо Петър ги приел, настанил ги и те почнали да косят. Разчуло се, обаче, че врагове на султана косят при Петър Ж. Кълвачев. Тръгнали башибозуци, цигани цяла тумба да търсят разбойниците. Дошли и няколко заптиета с един офицер. Отишли при дядо Петър и го питали къде са комитите. Дядо Петър им казал, че трябва да си оставят оръжието, да му дадат пари и той ще ги заведе при тях. Дали му торба с жълтици, оставили пушките и той извикал братята си. Бой, бой, бой. Съблекли офицера, качили го на коня и го пратили при каймакамина в Ески Зара. Като го видял каймакаминът и го разпитал, му казал: „Ама ти при синовете на Каракопиля ли си бил? Знаеш ли колко са опасни?!“

Жельо и Кина Кълвачеви

Репродуцирано по проект "История на българския език" на ИК "Български език" на БАН. Автор: д-р Иван Иванов. Издание: 1984 г.

Съставител: д-р Иван Иванов. Издание: 1984 г. Издателство: "История на българския език" на ИК "Български език" на БАН.

№	Име	Род	Сектор	Сектор
1	Иван Иванов	М	И	И
2	Петър Петров	М	И	И
3	Марица Маринова	Ж	И	И
4	Георги Георгиев	М	И	И
5	Ана Анастасова	Ж	И	И
6	Стефан Стефанов	М	И	И
7	Елена Елена	Ж	И	И
8	Васил Василев	М	И	И
9	Зорница Зорникова	Ж	И	И
10	Кирил Кирилов	М	И	И
11	Мила Милева	Ж	И	И
12	Борис Борисов	М	И	И
13	Снежана Снежанова	Ж	И	И
14	Петко Петков	М	И	И
15	Вера Верова	Ж	И	И
16	Славко Славков	М	И	И
17	Анастас Анастасов	М	И	И
18	Марица Маринова	Ж	И	И
19	Георги Георгиев	М	И	И
20	Ана Анастасова	Ж	И	И
21	Стефан Стефанов	М	И	И
22	Елена Елена	Ж	И	И
23	Васил Василев	М	И	И
24	Зорница Зорникова	Ж	И	И
25	Кирил Кирилов	М	И	И
26	Мила Милева	Ж	И	И
27	Борис Борисов	М	И	И
28	Снежана Снежанова	Ж	И	И
29	Петко Петков	М	И	И
30	Вера Верова	Ж	И	И
31	Славко Славков	М	И	И
32	Анастас Анастасов	М	И	И
33	Марица Маринова	Ж	И	И
34	Георги Георгиев	М	И	И
35	Ана Анастасова	Ж	И	И
36	Стефан Стефанов	М	И	И
37	Елена Елена	Ж	И	И
38	Васил Василев	М	И	И
39	Зорница Зорникова	Ж	И	И
40	Кирил Кирилов	М	И	И
41	Мила Милева	Ж	И	И
42	Борис Борисов	М	И	И
43	Снежана Снежанова	Ж	И	И
44	Петко Петков	М	И	И
45	Вера Верова	Ж	И	И
46	Славко Славков	М	И	И
47	Анастас Анастасов	М	И	И
48	Марица Маринова	Ж	И	И
49	Георги Георгиев	М	И	И
50	Ана Анастасова	Ж	И	И

Съставител: д-р Иван Иванов. Издание: 1984 г. Издателство: "История на българския език" на ИК "Български език" на БАН.

ЛЕБЕДЪТ И ОДРИСИТЕ

Спас Мавров

Ще разгледаме едно от култовите могилни светилища до тракийския град Севтополис, край град Казанлък – могила Голяма Косматка и по-специално апликацията на шлема, намерен в нея. Прави впечатление изобразяването на птицата Лебед, която вместо яйце снася човешка глава.

Обр. 1 Шлемът от Голяма Косматка.

Обр. 2 – детайл

Редно е да си зададем въпросите:

1. Защо Лебедът от шлема „снася” живо същество с човешка глава?
2. Какво търси миролюбивата прелестна птица на военния шлем на тракиеца?
3. Боен шлем ли е шлемът с Лебед на челото?
4. Защо птицата не е в бойна поза, ако приемем установената идея, че украсните елементи на шлемовете имат за цел да внушават мощ и воински качества на своя стопанин, каквито са грифонът, лъвската глава и т.н.
5. Защо на челото на главата имаме пластично предаден архитектурния елемент от тракийската сакрална архитектура – палмета?

Обр. 3. Лимбът изобразен на челото на главата от шлема

Тук трябва да направим едно уточнение за архитектурния елемент от тракийските светилища, наречен палмета и орнамента, който виждаме на снимката.

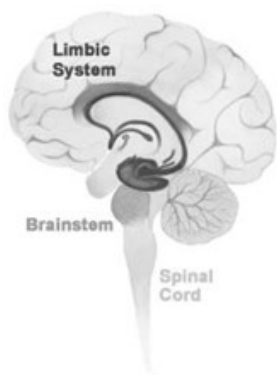
Обр. 4 Украсен тракийски елемент Лимб

Обр. 5 Украсен елемент Палмета

Характерен белег в композицията е, че всички детайли на символа започват в основата на елемента и се развиват симетрично около и нагоре от него, докато в палметата листата се развиват встрани и надолу. Става ясно, че елементите от релефа не илюстрират палмови листа, а по-скоро представляват пластични изображения на лимб – с характерната си дългообразна извивка накрая. Разликата между двете композиционни и детайлни разработки в орнаментите е очевидна.

Ако приемем названието Лимб за този характерен орнамент можем лесно да го свържем и със структурата от човешкия мозък, наречена лимбален дял. Право за такава връзка ни дава факта, че става въпрос за човешка глава, която недвусмислено се набива на очи.

Обр. 6 Лимбалният дял в мозъка на човека и художественото му стилизиране като лимб

Виждаме ясната прилика между структурата от мозъка и нейното графично изображение, което убедително прилича на елементите от архитектурен орнамент в тракийската архитектура. А този елемент намираме изобразен на челото на главата от шлема в Голяма Косматка. (обр. 3)

Сега да разгледаме тракийският мит за „Леда и Лебедът“, в който можем да намерим аналогия и паралели чрез символиката на птицата лебед и присъствието на човека, както в този мит, така и в орнамента от шлема.

Митът за Леда и Лебеда, е познат на човечеството от дълбока древност и е вълнувал много творци. Ние обаче ще го разглеждаме не като вдъхновение за художествени интерпретации, а като кодирана символика пренесена до наше време.

Обр. 8 „Леда и Лебедът“ от Леонардо и Понтормо

Според легендата Леда има деца от божествения Зевс. **Леда** на ликийски означава **Жена** и това не е никак маловажно, защото идеята не се свежда вече само до една героиня на мит, имала полови приключения с божеството Зевс, а разширява значението си до тоталния символ Жена - до всички жени, т. е. до носещата и развиващата наследствената линия на нашата ДНК в човешкия вид и род.

Раждат се две деца в едно яйце: Полидевк и Елена - божествени като баща си, безсмъртни като боговете и красиви като тях. Но Леда е съпруга и на смъртния цар Тиндарей, от когото също има две деца: Кастор и Клитемнестра, които...също снася в едно яйце. Те не са безсмъртни, въпреки че са красиви като богове. Те нямат божествени качества. Има няколко съществени момента в тази любовна драма изключително важни за нас:

1. Човешката Жена Леда зачева от птицата Лебед.
2. Леда снася две яйца: от бога Зевс и от човека Тиндарей. Тя не ражда, а снася яйца.
3. „Раждат” се (излюпват се) винаги две БИполярни по пол двойки деца – момчета и момичета, с БИполярни качества – безсмъртни и смъртни близнаци. От една майка и двама бащи, от които единият е Птица, а другият - Човек.
4. Братята Полидевк и Кастор не са съперници. По силата на обичта им смъртният Кастор е обожествен допълнително.

Леда, т.е. Жената, зачева от птицата Лебед и снася яйце - имаме ялната идея за сливане на две генетични ДНК структури от царството на животните: на птичето подцарство и на човешкото подцарство. Леда, по силата на божествената същност на Зевс - Лебеда, зачева, но физиологично е пряко подчинена на физическите качества на вида Птици, за които е характерно не раждането на живи същества, а снасянето на яйца. В случая божеството Зевс, променяйки своята физиология, става пряк представител на йерархията на съзвездие Лебед. В символа яйце ясно се чете символа божественост, защото близнаците Полидевк и Елена са безсмъртни. Връзката тракийско **Божество** – съзвездие **Лебед** е ясна и категорична. Генетичната форма възпроизвела живо същество (яйцето) е характерната за лебеда, а не за жената - следователно идеята за оплождане и придаване на съответните качества на ДНК от съзвездие Лебед в генетиката на Човека е също категорична и ясна. В тази скрита, кодирана идея на мита се намира основният смисъл на действието - на половото тайнство. Пресъздаването на „намесата” на йерархията на съзвездие Лебед е предадена митологично, но ясно за посветените жреци на тракийската сакрална доктрина. В този смисъл прочита на „Леда и Лебедът” ...” *може да се разбира вече не като „мит” или „притча”, а като „логос”, тоест като логос извървяващ дромонен*” – както казва професор Александър Фол в анализа си на „Химните на Орфей” – *„тоест, запазващ смисъла на доктринална истинност, а не на*

литературното мислене“. След тази идея на професор Фол можем да разглеждаме митовете на траките като „предписани за посветени“ (Ал. Фол), които са знаели сакралното им значение. Тогава свързването на „логоса“ на „Леда и Лебедът“ с „логоса“, символично съдържащ се в образа на Лебеда, раждащ (снасящ) човек от шлема в Голяма Косматка става възможно и логично. Такава е основната цел на моето изследване за „обредната“ връзка, с което украсният елемент от шлема в Голяма Косматка придобива друго значение.

Внушенията за генетичните следствия *смъртни* и *безсмъртни хора* е тайна, която явно траките са знаели. Жреците са знаели смисъла на мита и следствията от смесеното зачатие. Знаели са, че божествени йерархии са се намесвали в генетичната памет на траките и са оставяли своя характеристика в човешкия род и защото...всички тракийски божества са с човешки качества и дават човешки плодове.

Ако приемем, че половата генетична секреция (сперма) на Лебеда е физически реална, а тя е точно такава, щом имаме физически тела, то трябва да се родят не само божествени деца, но те да имат и физически белези от тази смесена генетика - трябва да имаме ако не птици, то поне крила, пера, клюн или ципи между пръстите - нещо, което да дава сведения за физическата симбиоза между птичите и човешките гени. Особено при Полидевк и Елена, които носят качеството Безсмъртие, но нямат и следа от генетичните характеристики на техния баща – Лебедът, птицата. Митът за Леда и Лебеда можем да свържем и „Лебеда и Лимба“, закодиран в един красив и информационно богат тракийски символ – Лимб.

Важен момент от това знание е, че Кастор и Клитемнестра, родени също от яйце, но с човешки баща - цар Тиндарей - са смъртни, т.е. генетиката им е изцяло човешка - по майчина и по бащина линия. Обезсмъртяването на Кастор не е по рождение, а по благоволенieto на безсмъртния йерарх Зевс.

Имаме ясна податка за връзка между снесените от Леда яйца - хора и „снасянето“ на човешка глава от Лебеда на шлема. Идеята за генетична връзка между Птица и Човек, завещана ни от тракийския мит за Леда и Лебеда е недвусмислена. Двата митологични символа са в тясна връзка и изразяват отношенията между съществата от съзвездие Лебед и Траките и по-конкретно до траките - одриси.

Може би лимбовете на палметата изразяват последователната дейност на четирите мозъчни стомахчета на човешкия мозък в Петте коренни раси на човешката еволюция. Петото стомахче или гръбначният мозък в нас, се символизира от централната част на лимба, който не е лимбообразен, а прав и листообразно разширен на

върха. Той е централен и общ за структурата на елементите, като определя и симетричността на композицията. Намира се в центъра на композицията, защото гръбначния стълб е инструмента на мозъка ни в ръководството на тялото и се намира по централната ос на тялото. Петото стомахче, гръбначният стълб, е пряко свързан с еволюцията на човешкия организъм, което е много важно, защото траките вярват в прераждането на хората, тоест във връзката Дух – Душа – Тяло.

Те започват и от друг геометричен символ - елемент от Лимба – ромбчето, вписано в общата част, в корена на лимбовете. Ромбът можем да разчетем и като Квадрат, който пък е древен символ на елемента *Земя (земя, огън, въздух и вода)* и на нашата планета, установен и изведен от античния философ Платон. В аспекта на половото тайнство, смислово внушаващо намеса на божество в човешкия род можем да разглеждаме ромба и като *„Ромбът е изрядно терминологическо уточнение за „фалос” и позволява визията за впусналото се във вечен фалически вихър Слънце”*. От което следва извода, че символът Ромб информира за конкретни, но и специфични процеси, ставащи на нашата планета. Той е задължителен фрактал от Лимба, затова го намираме дори когато елемента се изобразява под ъгъл и втората му част не се вижда.

Така всяка двойка лимбове, два по два (ляв и десен), тоест двойка мозъчни стомахчета, илюстрира еволюционното развитие на човешкия мозък в епохите до Пета Коренна раса – нашата, с ясното внушение, че в този процес стои фалическото, половото тайнство.

Тогава четирите лимба от тракийския орнамент Лимб (палмета), които откриваме на челото на човека „раждащ се” от птицата Лебед, придобива съвсем друго значение. (обр. 3)

Осмислянето на тази сакрална информация говори ясно за знанието и задачите на тракийските племена в последната част от епохата на нашата раса. Не може да бъде случаен този елемент на челото на главата! Не може случайно, по творческо хрумване и прищявка някой да направи свещения Лимб на човешкото чело.

И не на последно място трябва да обърнем внимание на още един елемент от шлема в Голяма Косматка, който не е само украсен, а символизира двете полукълба на мозъка, в чието място на сливане се намира тялото на лебеда от шлема. Смятам, че двете части на които е разделен, фрагментиран шлемът, са ясен символ на двете полукълба на мозъка и не се нуждае от повече обяснения.

Обр. 10 Шлем с видимите детайли на мозъчните полукълба

Накратко се опитам да ви разкажа моето виждане за уникалната и изпълнена със знание сакрална символика на нашия народ и по-специално на траките одриси, както и връзката на това племе с легендата за Леда и Лебеда.

ЛИТЕРАТУРА:

Батаклиев 1985: Г. Батаклиев. Антична митология. Справочник, С.,1985.

Кун 1979: Н. Кун. Старогръцки легенди и митове. С., 1979.

Лосев 1988: А.Ф. Лосев. Мифология греков и римлян. Мысль, 1996.

Мифы 1988: Мифы народов мира. том 2. Москва, 1988.

Фол 1995: Ал. Фол. Химните на Орфей. С.,1995.

Якимов 1984: Н. Якимов. Мозъкът. С., 1984.

Лимбична система. Уикипедия.

13 НОЕМВРИ - ДЕН НА НЕЗРЯЩИТЕ И ДОБРОТО

/Донка Карагитлиева и на 80 дарява топлина/

Стефка Бойчева

На 13 ноември светът отбелязва Международния ден на незрящите и Световния ден на добротата. Двата празника са съвместени на една дата, защото имат връзка. Слепите хора се нуждаят от подкрепата на зрящите, а зрящите добри хора винаги изпитват вътрешна потребност да помагат на нуждаещите се.

Международният ден на слепите хора е обявен от ООН през 1946 г. - 13 ноември, рождената дата на френския благородник Валентин Аюи, който полага основите на световното обучение на слепи и основава в Париж първия в света интернат за слепи. Заслугата за въвеждането на белия бастун като отличителен белег и средство за придвижване на незрящите е на францужойката Жили Дербемон и в САЩ - на Джордж Бонъм. Дългият бял бастун е изобретение на военния психолог Ричард Хувър през 1943 г.

Брайловото писмо (релефно-точковото писмо на Луи Брайл) е въведено през 1906 г. От 1928 г. до днес Националното читалище на слепите „Луи Брайл“ в София е основният издател на художествена литература на брайл, а библиотеката му има фонд от почти 2000 заглавия. Първите български „говореци книги“ са записани през 1959г.

Отбелязването на 13 ноември като Световен ден на добротата (World Kindness Day) е свързано с това, че на този ден през 1998 г. в Токио е открита първата конференция на Световното движение за доброта, в която участват Австралия, Канада, Япония, Тайланд, Сингапур, Великобритания и САЩ. Френският художник Орел създава и специален символ - „открито сърце“.

В Казанлък събиранията в клуба на незрящите са всеки вторник, а енергичната Донка Карагитлиева - председател на клуба, се стреми програмата да е разнообразна и интересна. Смело мога да кажа, че тя е достойна да носи званието „будител“ на 80 години продължава да дарява топлина и доброта. Ерудирана личност, тактична и дипломатична към всеки един, с педагогически подход, оставя зад гърба си 23 години като учител и 32 години на своя пост.

Ще останат незабравими преживяванията и емоциите през годините с незрящите хора. Най-голям подарък е приятелството и контакта с тях, за което им благодаря. Не бях подредила собствения си живот, но обичам хората и обичам да помагам, затова и ходих да давам

помощи от БЧК. Така и станах доброволен сътрудник, като се стремях съвестно да изпълнявам самарянската си дейност. Моята работа не убегна от погледа на местното ръководство и бях отличена с два медала. Първият – „Заслужил деятел на БЧК“, вторият – „Отличник на БЧК“ през 2000 г.

Казват, че „всяко начало има и край“, но при мен не се получи така. Продължих хуманната дейност на доброволчески начала в Клуба на незрящите. Когато си дадох сметка за годините, извървени заедно с дългогодишния председател на клуба и с тези хора, не можех да повярвам, че цели 15 г. съм била всеки вторник заедно с тях. И така „ръка за ръка“ с уважаваната и обичана от всички Донка Карагитлиева – председател на Клуба на незрящите в Казанлък вървахме напред.

Членовете на Клуба на незрящите са много на брой. Тук се честват имени дни и рождени дни, празнуват се всички официални и църковни празници. Провеждат се викторини, а за поощрение се получават и награди. Разискват се актуални теми през месеца и седмиците. Аз лично мога да заявя, че трябва да си сред тях, за да почувстваш ритъма на тяхното ежедневие. Те са знаещи и можещи хора и нещо повече от нас, зрящите. Те имат нужда като всички нас от малко топлина, внимание и грижи. И за разлика от зрящите, за топлината и вниманието, те винаги ще ти благодарят. Контактуват с много обществени организации, благодарение на Донка Карагитлиева. Неслучайно е казано „Бог взел! Бог дал!“. Много от тях имат таланти и будят възхищение. С артистичен и певчески талант Мария Гривова завладява сърцата на публиката. С дар слово и певчески талант Донка Карагитлиева омагьосва събеседниците си. Не мога да не спомена и за поетичния талант на Донка Гатева, Мария Славова, Кина Златева.

Любимият член на организацията от незрящи е от гр. Шипка, Дечко Гърбатулов, за който много пъти се писа, има и филм за него. Той бие камбаните на Шипченския манастир повече от 50 години. Член на управителния съвет е Севин Ибрямова, която със своя хумор размива всички. Мисията ѝ на тази земя е да помага на хората - тя неслучайно е родена на празника Благовещение. Придружава незрящия Христо Драганов /също от Управителния съвет/, който взема дейно участие в дискусиите, провеждани в клуба. Всеки един от тях заслужава похвала, но не е възможно да се изредят всички имена.

Клубът е посещаван от много състави – „Бели рози“ – Казанлък, с ръководител инж. Донка Кръстева, не пропускат случай да поздравят незрящите хора, известният хор „Севтополис“ с примата Мария Стоянова, енинският състав - с госпожа Глутникова, група „Грамофон“ за руски песни и много други. Благодарение на спонсорството от

Община Казанлък и на много фирми с парични суми се провеждат екскурзии до забележителни места в България.

Клубът е удостоен с почетен знак и грамота за 90 годишния му юбилей и парична награда от кмета на Казанлък, инж. Стефан Дамянов. Никак не е лесна организационната работа в клуба, още повече когато работиш с хора. Тя дава, но понякога и получаваш незаслужени обиди, вместо похвала.

Донка Карагитлиева, председател на клуба

В къщата на Чудомир в с. Турия

ЛЕТОПИС НА КАЗАНЛЪШКОТО ОРИЕНТИРАНЕ

Христо Ангелов

Вечна памет на напусналите ни завинаги приятели ориентировачи и маркировачи: Васил Кърпачев, Иван Търпанов, Мария Караколева, Матьо Матев, Смаил Чука, Благой Стефанов, Тодор /Тошко/ Йовчев

Туристическото ориентиране е туристическо-спортна приложна дейност, осигуряваща информация за местонахождението и способностите на човека за придвижване в необходимата посока в местността.

1957-2002 година

Туристическото ориентиране в Казанлък прави първите си стъпки през 1957 г., когато към Туристическо дружество „Орлово гнездо“ е образувана Комисия по ориентиране с председател Веселин Велчев. По време на честванията на Шипченската епопея през август 1959 г., на изток от Копациите е организирано първото градско състезание по ориентиране. В последствие туристическите деятели Крум Йонов и Крум Бошнаков, започват обучение на ученици, млади туристи и спортисти по топография и туристически умения за ориентиране в планинска обстановка.

Първото градско състезание из улиците на града е през 1961 г. с 30 участници. Около 24 май 1961 г. Ив. Търпанов и Мария Караколева стартирали в нощните и дневни състезания край Орешака до Троянския манастир. През август 1962 г. край Бузовград се провели първите нощно и дневно градски състезания на топографска военна карта /М 1:50 000 на Казанлъшкия район/.

Тези състезания намират доста последователи. Трайно се хващат с ориентирането Марин Кутиев, Тодор Йовчев, Петър Димитров, Минка Кантарджиева, Васил Кърпачев. След година в отбора идват Стоянка Търпанова и Райна Кутиева. В дружеството се организират групи за обучение по ориентиране на желаещи от различна възраст, ръководени от тогавашния секретар Васил Безлов, Крум Йонов, Веселин Велчев, учителя Бошнаков. Често юношите участват в отбора на големите. Състезанията стават ежеседмични.

Казанлъчани печелят често и окръжните състезания. В призовите тройки са Тодор Йовчев, Марин Кутиев, Васил Кърпачев,

Иван и Стоянка Търпанови, Тончо Нейчев, Тома Семерджиев, Пенко Стефанов, Станчо Габарев, Иван Дудулов. Мъжкният отбор на МК „Фр. Енгелс“ /„Арсенал“/ постоянно е окръжен профсъюзен първенец.

През 1973/74 г. в пионерския дом започва да действа кръжок по ориентиране с ръководител Васил Кърпачев. Правят се подготвителни лагери на хижа „Бузлуджа“, станали ежегодни.

В различни години в казанлъшкият отбор са участвали Пенко Стефанов, Иван Попчев, Веселина Якимова, Светлана Чакърва, Мариана Петкова, Росица Радева, Тодорка Паскалева, Николай Йовчев, Георги Кутиев, Таня Димитрова, Нели Недева, Диана Инджилиева, Красимир Иванов, Севдалин Стойчев, Гюрсел Ахмедов, Христо Мечев, Танчо Танев, Тончо Нейчев, Хр. Ангелов, Стефка Стефанова, Борис Борисов, Павел Михалев, Нина Николова, Делка Бакалова, Стефан Петров, Мариана Димитрова, Любомир Кръстев, Стефан Сиягов, Росица Койчева, Веселин Скачков, Мария Атанасова, Боян Чернев, Светла Николова, Тихомир Трифонов, Николай Неделчев, Стоян Петров, Иван Костов, Милко Пенчев. Те заемат призови места в републиканските първенства и в състезанията за купите „Рила“, „Пирин“, „Сърнена гора“, „Тракия“, „Бонония“, „Хеброс“, „Вида“, „Родина“, „Черешово топче“. Щафетата ни М 1: Пламен Цанев, Венелин Стефанов и Йордан Йорданов, печели бронзовите медали на Републиканското първенство в Полски Тръмбеш през юни 1979 г.

На международни състезания в Полша, Чехия и Унгария участват Т. Нейчев, Ст. Колева, П. Михалев, Б. Дончев, Н. Николова и Делка Бакалова, (която стана IV във Вроцлав-Полша), Д. Пеева, П. Говедаров, Хр. Ангелов. Мъжката ни щафета е VI в Хорни Пена край Индржихов Храдец - Чехословакия.

През септември 1976 г. се провеждат първите състезания (нощно колоориентиране, дневно, нощно и щафети) за Купа „Б. Шанов“ на язовира и на „Биволската локва“, с участие на състезатели от страната. Тази купа става традиционна и се провежда до 1990 г. ежегодно (15 пъти). През октомври 1976 г. на „Биволската локва“ се провеждат и първите състезания за купа „Хидравлика“ (до 1978 г. се провеждат 3).

На 27.11.1977 г. край Ръжена са първите състезания за купа „Фр. Енгелс“ (провеждат се 3 поредни години).

През 1974 – 1988 г. се сформират кръжоци по ориентиране в училища „Г. Кирков“, „Н. Ланков“, „П. Хилендарски“, „Хр. Смирненски“, „Б. Шанов“, „Т. Юлиев“, ТМТ, СПТУ „Фр. Енгелс“,

Розово и Копринка. Помагат учителите Невена Драгиева, Геновева Василева, Евдокия Божкова, Величка Караколева, Д. Янкулова.

Отборите на „Хидравлика”, МК „Фр. Енгелс”, „България” и МЗ „Б. Шанов” участват в републиканските профсъюзни първенства и са често в първата тройка. Б. Дончев и П. Стефанов се били многократни републикански горски шампиони между 1977 и 1986 г. През осемдесетте години неколккратно П. Стойков е шампион на МВР. С окръжния отбор, заедно с П. Михалев, са заемали призови места.

В зимните състезания мъжкия отбор: Т. Танев, П. Стойков, П. Стефанов, Л. Кръстев, П. Йовчев често е в десятката на елитното ски ориентиране.

На 9.07.1977 г. в Белоградчик печелим републиканското първенство по колоориентиране. Състав на отбора: Севдалин Стойчев, Хр. Мечев, Г. Ахмедов, Кр. Тинчев, Т. Нейчев, П. Михалев, Петър Стойков, Пенко Пейков, Ст. Колева, Ст. Стефанова, Наска Стоева, Дочка Пеева (I място при жените), М. Ангелова, М. Сомова и Хр. Ангелов. Това е един от най-големите успехи в отборните победи на туристическото дружество.

В периода 13.11.1976 - 16.09.1979 г. наши състезатели са участвали в 109 състезания, от които 25 градски (15 дневни, 9 нощни, 1 - по колоориентиране). Общ брой на участниците - 893 души. Средно в едно състезание са 35-ма. По масовост на участниците Клубът бе класиран на IV място за 1977 г. Този период е „най-масовият” в историята на клуба.

От 1978 до 1992 г. в нашия район се провеждат много републикански и международни състезания в районите на „Биволската локва“, Турия, Язовира, в които казанлъчани са основните организатори и съдии. В тези състезания, и в нашите, подпомагани от казанлъшки организации, особено активни съдии са М. Кутиев, Т. Йовчев, В. Кърпачев, Ст. Стефанов, Т. Нейчев, М. Станев, Хр. Ангелов. С усилията на Т. Нейчев, М. Станев, П. Стефанов, П. Стойков, Хр. Ангелов са реамбулирани и отпечатани карти на Язовира, Розариума, Тюлбето, Турия, Горно Изворово, Бузлуджа. Нека им изкажем признателност за голямата привързаност към ориентировъчния спорт, за усилията, които полагат, за това, че отделят много от свободното си време, без да търсят материална изгода.

През 1988 - 1990 г. Милко Пенчев е щатен треньор по ориентиране към дружеството и техническата подготовка на децата е на републиканско ниво. Функционира школа по ски ориентиране.

От 1994 до 1997 г. Д. Пеева и Т. Нейчев водят Група по ориентиране към ЦРД и децата участват на състезанията за купа

„България” на Широка поляна и Приморско. На Републиканско първенство по ски ориентиране (I.1999 - 2000) на Широка поляна и на Световната купа по ски ориентиране през II.1999 г. на Юндола, М. Пенчев и Цанко Николов са механици на моторните шейни и съдии по маршрутите.

Особено големи успехи през 1999 - 2002 г. имат Пламен и Мая Станеви, тренирани от баща им М. Станев, които често са на призовите места.

2003-2017 година

1. Състезания по ориентиране и организационна дейност

1.1. Участие в състезания

1. *Държавни първенства по ски ориентиране на Широка поляна, Беглика, Узана, Боровец.*

2. *Държавни първенства по колоориентиране на Хасково, В. Търново, Лясковец, Ягода.*

3. *Първенства по нощно ориентиране в Дряново, Варна, Тетевен.*

4. *Първенства за ветерани в Русе, София, Ловеч, Хасковски Минерални Бани.*

5. *Маратони в Ловеч, Елена, Хасково.*

6. *Международни състезания в Македония (Струмица, Охрид), Черна Гора, Сърбия, Турция, Румъния, Полша.*

7. *Състезания в България: „Благодарим ти, Пане“ - В. Търново, купа „Сърнена гора“ - Ст. Загора, купа „Трите хълма“ - В. Търново, купа „Твърдица“ - Запалня, Твърдица, Шивачево, купа „Деветашко плато“ – Гарваница - Горско Сливово, Крушуна, Кърпачево, купа „Дряново“ - Геша Вю, купа „Хемус“ – Троян - Орешака, „Купата на Кмета“ - Ягода, купа „Марица Изток“ - Раднево, купа „Страхил Паланов“ - Сърница, купа „3 дни ориентиране“- купа „Сливен“, купа „Дилян Ибришимов“, купа „Августа Траяна“ - Хисар, купа „Иван Вазов“ - Сопот, купа „Ягодина“ - Ягодина, купа „Родопея“ - Ягодина, купа „Разлог“, купа „КНСБ“ - Старозагорски мин. бани, купа „Национално Работническо п-во“ - Старозагорски мин. бани, купа „Узана“ - Габрово и др.*

Състезателите по ориентиране през периода 2012 - 2016 г. имат 616 участия в 228 състезания, в които са спечелени:

• *56 държавни шампионски титли, 28 сребърни и 20 бронзови медала в държавни първенства и 5 класирания до 20 място.*

- *Всичко 53 медала от държавни първенства по ски ориентиране и коло ориентиране, ношно и ветеранско (мастърс) ориентиране.*

- *От международни състезания: 11 златни, 3 сребърни и 6 бронзови медала, 46 класирания до 10 място и 28 класирания до 20 място*

- *От други състезания: 224 медала (72 златни, 75 сребърни и 43 бронзови) и 235 класирания до 20 място*

Всичко 340 медала (131 златни, 109 сребърни и 95 бронзови) и 32 други места.

Тончо Нейчев е многократен републикански шампион във всички видове ориентировъчни състезания, победител в много клубни състезания, победител в Първенството на Югоизточна Европа. Мариана Димитрова е най-добра в групата на жените-ветеранки. Павел Михалев е няколкократно първенец в държавните първенства.

От 2008 г. отборът при М 55, 60 и 65 г. е постоянен победител по ски и коло ориентиране. Младежите Александър Каранешев, Николай Марков, Михаил Великов и Тодор Великов се представят добре на състезанията.

1.2. Членство

Клубът по ориентиране е в състава на Туристическо дружество „Орлово гнездо“ - Казанлък. През 2014 г. е регистриран Спортен клуб „Орлово гнездо 1957“, член на Българската федерация по ориентиране.

Председатели на клуба са: Веселин Велчев (1957-1969 г.), Васил Кърпачев (1969-1976 г.), Христо Ангелов (1976-2001 г.), Милко Пенчев (XI.2001-I.2007г.) и Хр.Ангелов - от I. 2007 г.

1.3. Организиране на състезания

- на спортно-туристически празници на Тюлбето и Северния Парк. Подпомагане провеждане на състезанията за купа „Ягодина“ и „Родопея“ в с. Ягодина, купа „Твърдица“ в Запалня и Твърдица. Т. Нейчев, П. Михалев и Хр. Ангелов помагат на Благой Стефанов като точкари, а М. Димитрова - съдия на старт.

- планинско бягане и коло-изкачване от Енина до х. „Бузлуджа“.

- на трибой „Бодлите на розите“ 2014/2015/2016 г.

- Планинско бягане и колоездене, спринт, ношно и дневно ориентиране в районите на Енина, х. „Бузлуджа“ и парк Тюлбето.

- на държавни първенства по коло ориентиране, спринт, дълга дистанция и щафети на 4-6.07.2015 г. и Ношно ориентиране на 15.10. 2016 г.

Раздадени са общо около 360 медала и призове и купи за 30 възрастови групи. Образцово са проведени състезанията: с водосвет за здравето на състезателите, Розосвет, Концерт на група „Ехо“ и Трио „Калина“, курбан и тържествено награждаване. Помагачи на състезанията: Александър Косев, Димитър Стоянов, Борис Дончев, Веселин Иванов, Веселин Кичуков, Димитър Димитров, Иван Петров, Мария Иванова, Русалина Стефанова, Филип Филипов, Христо Димов, Христо Петров.

1.4. Карти за състезания по ориентиране

С помощта на най-добрия български картограф - Благой Стефанов - бяха изработени прецизни карти на районите на х. „Бузлуджа“, Енина, Тюлбето, Северен парк, Бузовград - Мегалита и около Художествената гимназия.

1.5. Отбелязване 45 години на Клуба по ориентиране.

На 12.04.2002 г., във Военния клуб, се празнува 45 години на Клуба по ориентиране. Програма: Доклад за историята на ориентирането, изнесен от Тончо Нейчев, Летопис на клуба - от Хр. Ангелов; Изложба от снимки; Спомени на ориентировачи; концерт на вокална група „Ехо“; малко градско състезание и другарска вечеря в стола на училище „Антим I“.

1.6. Отбелязване 60 години на Клуба по ориентиране

На 15 и 16.07.2017 г., на площада в с. Енина, по време на награждаването на победителите от купа „Енина“, председателят на ТД „Орлово гнездо“ Ж. Желев връчва почетна грамота. След вечерното състезание за купа „Бузлуджа“, се празнува 45 години на Клуба по ориентиране с летописен доклад, спомени, тържествена вечеря. На 16.07.2017 г. при закриване на Юбилейния трибой „Бодлите на розите 2017“ са дадени плакети на Тончо Нейчев, Павел Михалев, Марияна Димитрова, Живка Франгова, Веселин Георгиев, Владимир Спасов, Пенко Стефанов, Адриан Куцаров. Юбилейни медали получават Борис Дончев, Наска Стоева, Марин и Райна Кутиеви, Жельо Желев, Тошка Тенева, Кръстьо Петков, д-р Стоянка Кочешева, Николина Топалова, Веселин Иванов, Веселин Кичуков, Иван Петров, Валентин Узунов.

1.7. Изложби по време на състезания и прояви

1. „Мигове от Енина“ - 300 документални снимки от Енина, поставена на стадиона в Енина /15.10.2016 г./.

2. „Мигове от Тюлбето“ - 300 документални снимки от Тюлбето - поставена западно от входа на ХГ /15-16.10.2015 г./ на финала на ДП Ношно и „Бодлите на розите 2016“.

3. „Ние от Ориентирането“ - детски рисунки от 1977 г. и от октомври 2016 г. - изложена на 04.07.2015 г. на западната част на Художествената гимназия. Новите участници са наградени с грамоти.

4. Колаж от снимки в памет на Благой Стефанов.

5. Колаж от снимки в памет на битката на Каймакчалан.

6. Колаж от снимки за 10 г. от Заслона на маркировачите на вр. Жълти бряг- на 17.12.2016 г.

7. Изложба за 110 годишнината на ТД „Орлово гнездо“.

8. Изложба от снимки /397/ за 60 годишнината на Клуба по ориентиране и 115 годишнината на ТД „Орлово гнездо“ - на ул. „Искра“, на х. „Бузлуджа“ и „Узана“.

9. Карти на маркираните маршрути в Стара планина, Средна гора и Бузовград, Мегалита

1.8. Спомоществуватели

От ТД „Орлово гнездо“ клубът винаги получава пълно съдействие от председателя Жельо Желев, секретаря Кръстьо Петков и Тошка Тенева, както и годишна субсидия.

Кметът на Енина Веселин Георгиев ни подпомага всеотдаващо за „Бодлите на розите 2014 - 2017“. Получаваме дарения от благодетелите Владимир Спасов от „М+С Хидравлик“, Живка Франгова от „Стив 88“, Адриан Куцаров от „Хидрокап“, Пенко Стефанов от „Пениталес“, Гергана и Алдо Касабови, Елена Габарева, както и от наши приятели и съмишленици.

С приходите частично е осъществена дейността на клуба за организиране и участие в състезания и за изработване на карти. Огромната част от разходите на състезателите в проявите се поема от самите тях.

2. Маркировъчна и заслоностроителна дейност

СК „Орлово гнездо 1957“ участва в направата и поддържането на маркировката на маршрутите в Стара планина (от х. „Мазалат“ до Кръстец) и в Средна гора (от Ягода до Турия) и в построяването и поддържането на Заслона на маркировачите на вр. Жълти бряг /1485 м н.в./, открит на 17.12.2006 г.

Маркировачи по планинските пътеки: Александър Косев, Али Комитов, Апостол Терзиев, Асен Генчев, Атанас Балкански, Благой Стефанов, Бончо Келчев, Валентин Спасов, Веселин Шишков, Георги

Кемалов, Георги Недев, Владимир Толев, Димитър Бараков, Димитър Василев, Димитър Кутев, Димо Колев, Добрин Николов, Емилия Башаранова, Жельо Желев, Жоро Ангелов, Иван Гуджев, Иван Пандинов, Иван Петров, Иван Стоянов, Иван Симеонов, Костадин Димов, Кръстьо Петков, Милко Иванов, Милко Капсъзов, Недко Недев, Николай Дамянов, Петър Петров, Пламен Касъров, Румен Делийски, Светлана Буйлекова, Светослав Николов, Смаил Чука, Стефан Димов, Стефан Енев, Стефка Филипова, Теньо Трифонов, Тишо Тишев, Тончо Нейчев, Христо Карагяуров, Христо Марса, Хюсеин Чука, Филип Филипов, Хюсни Ибишев, Цветан Панов, Ясо Оно, Христо Ангелов.

Помагачи за подготовката и изпълнението на маркировките:

Атанас Георгиев, Валентин Узунов, Велко Миладинов, Владимир Илиев, Владимир Спасов, Борис Борисов, Георги Георгиев, Георги Досев, Григор Григоров, Десислава Недялкова, Димитър Димитров, Димитър Петров, Захари Захариев, Иво Маринов, Илия Минчев, Йосиф Енев, Красимир Кискинов, Красимир Кралев, Кънчо Стойчев, Любомир Драгански, Мариана Загорова, Милко Перчемлиев, Митко Гунев, Митко Чобанов, Неделчо Козлев, Нецо Стойчев, Петко Гайдаров, Петър Сербезов, Пейо Пеев, Петя Ангелова, Русалин Георгиев, Стойка Колева, Стефан Велев, Стефан Татаров, Тихомир Кавръков, Хабибе Богутлиева, Христина Банова, Христо Енев, Христо Желязков.

3. Походи и експедиции

3.1. *Зимни изкачвания на връх Жълти бряг.*

3.2. *Зарезански походи от Мъглиж, през връх Простор, Бял камък, Татарска могила, Валентиново лозе, Казанлък.*

3.3. *Републикански нощен поход „Верея“.*

3.4. *Културно-исторически експедиции - пролетни и есенни.*

3.5. *Културно-исторически експедиции в България.*

3.6. *Експедиции до Западните Балкани за изкачване на вр. Динара в Хърватия, вр. Босански Маглич в Босна и Херцеговина, вр. Джеравица в Косово, вр. Каймакчалан в Гърция, Молдовану в Румъния, вр. Атон в Гърция.*

3.7. *Последен излет - предновогодишни походи над Шипка, вр. Малък Гърсовец, Мушатка, Шипка.*

3.8. *Експедиции до Малките планини на България.*

Общо участници в походи и експедиции: 1127 души.

4. Отразяване на проявите - информации за почти всички прояви са поместени в сайтовете: Kazanlak.com; Kazanlak.info;

ZAKAZANLAK.BG; TD Orlovo gnezdo; в радио „Вис Виталис“; в телевизия PressTV; Радио „Фокус“, във вестниците „Ехо“, „Искра“, „Седмица“ и „Долина“, на таблото пред канцеларията на дружеството.

Трябва да се отдаде голяма признателност на всички казанлъшки ориентировачи и маркировачи, за участието им по различно време в състезателните прояви, за постигнатите големи успехи, за наградите, призовете и купите, с които допринасят за прослава на клуба и дружеството; на деятелите и учителите - за обучението и тренировките на стотици начинаещи; на съдиите - за подготовката и осъществяване на състезанията от различен мащаб, за това, че отделят много от свободното си време, без да търсят материална изгода, и допринасят за съществуването и за успехите на клуба.

**ИМЕНА В РОДОСЛОВНОТО ДЪРВО НА ДОЧО ИЛИЕВ
ДОЛАПЧИЕВ И
ДОНА ДОЧЕВА / ДОЛАПЧИЕВА/АНГЕЛОВА
*Христо Ангелов***

Алан-1; Албена; Алекс-1; Александра-1; Александър-5; Алина-1;
Ангел-3; Андрей-4; Анелия-1; Ани—2; Анка-1; Антон-1; Антонина-1;
Антония-2; Арма-2; Асен-1; Атанас-6; Атанас-5;
Абдул-1;
Барю-1; Благомир-1; Бонка-2; Боньо-3; Божидар-2; Боряня-1; Боян-1
Валентин-2; Валентина-3; Васил-4; Ваня-2; Велина-1; Велислава-1;
Веселин-1; Веселина-2; Валери-1; Виктор-2; Виктория-1; Вихрен-1;
Владимир-4; Владимира-1; Владислав-1; Вълчанка-1;
Габриела-2; Галя-1; Галин-1; Галина-2; Ганка-1; Грегор-1; Гена-1;
Геновева-1; Генчо-1; Георги-5; Гергана-2; Грациела-1;
Дамян-1; Даниел-3; Даниела-1; Даниил-1; Данчо-1; Дарин-1; Дарина-3;
Дафинка-4; Деа-1; Диана-6; Деница-2; Денислав-1; Десислава-2;
Детелина-1; Дечко-2; Дешка-4; Джовани-1; Джуни-1; Димитрина-2;
Димитричка-1; Димитър-9; Димо-3; Диньо-1; Добри-1; Добрин-1;
Добромир-1; Дойчин-1; Дона-13; Дочка-1; Дочо-13;
Евгени-1; Евгения-1; Егмондо-1; Ейми-Лучия; Екатерина-1; Елвира-1;
Елена-1; Еленко-1; Елеонор-1; Елица-3; Ема-3; Емил-1;
Жанет-1; Жанета-1; Жанвие; Желязко-1; Живко-2; Жулиета-1;
Захари-1; Здравка-1; Зойка-2; Златка-1; Зорница-1;
Ива-1; Ивайло-1; Ивелина-1; Ивета-1; Иво-3; Иван-25; Иванка-5;
Илиан-2; Игнат-1; Илиана-1; Илия-7;
Ирена-1;
Йоан-1; Йоана-2; Йовчо-2; Йорданка-2;
Катерина-1; Кая-1; Калинка-1; Калоян-4; Кирил-1; Красимир-1;
Красимира-3; Койчо-1; Константин-2; Коста-1; Кристиан-2;
Манол-1; Мара-1; Маргарита-2; Мариана-2; Марта-1; Марио-1; Мария-
9; Марин-2; Мартин-1; Мартина-1; Матей-1; Матьо-1; Мериян-1;
Милен-1; Милка-1; Милкана-1; Милко-1; Мими-2; Мина-2; Митко-1;
Мира-1; Мирела-1; Мирена-1; Мирослав-2; Мирослава-1; Мирчо-1;
Михаил-1; Момчил-1;
Надежда-5; Надка-3; Наньо-1; Начо-4; Недялка-1; Незабравка-1; Нели-
2; Ненка-1; Никола-3;
Николай-4; Николинка-1; Нино-1;
Ния-1; Нона-3;
Олаф-1; Оксана-1;

Павел-3; Павлина-2; Пейчо-1; Пейка-1; Пена-4; Петър-10; Петя-8;
Пламен-2; Полина-2; Пресиян-1;
Рада-6; Радина-1; Радослав-2; Райна-7; Ралица-2; Рая-2; Рени-1;
Росинка-1; Румен-1; Руска-2;
Сава-1; Санди-1; Сашо-1; Светлана-2; Светломира-1; Сейди-Загора-1;
Силвия-3; Симеон-2; Славка-3; Снежана-1; Соня-1; София-1; Спас-1;
Станимир-1; Станислав-1; Станислава-2; Станка-1; Станчо-1; Стела-1;
Стефан-13; Стефана-11; Стефани-1; Стилиана-3; Стойно-1; Стоян-3;
Таня-2; Татяна-2; Теменужка-2; Тенка-1; Теньо-7; Теодора-2; Тинка-2;
Тодор-2; Тодорка-1; Тончо-1; Тома-1; Тота-2; Тотка-2; Тяна-3;
Филип-2;
Харалан-2; Христо-15; Христиан-1; Христина-2; Християна-1;
Цаньо-1; Цветанка-3; Цветелина-2; Цветина-1;
Чавдар-2;
Шейн-Захари-1;
Юлиана-1;
Яна-2.
Най-използуваните имена са: Иван-25; Христо-15; Дона-13; Дочо-13;
Стефан-13; Стефана-11; Петър-10; Димитър-9; Мария-9; Петя-8; Илия-
7; Райна-7; Теньо-7; Александър-5; Диана-6; Рада-6; Иванка-5; Начо-4;
Николай-4; Пена-4.

УЧАСТИЕТО НА 56-ТИ ПЕХОТЕН ПОЛК В РАЗГРОМА НА СЪРБИЯ ПРЕЗ 1915 Г.

д-р Чавдар Ангелов

Убийството на австро-унгарския престолонаследник Франц-Фердинанд в Сараево на 28 юни 1914 г.¹ предизвика сериозна криза в отношенията между големите европейски държави. Дръзкото престъпление катализира натрупаните противоречия, които съвсем скоро прерастват в глобален военен конфликт². Въпреки заявлението на българското правителство, че София „ще пази най-строга неутралност”, за никого в България и в Европа не остава място за съмнение, че рано или късно страната ще се намеси във войната. Отчитайки плюсовете и минусите на предложенията на воюващите групировки, след месеци на изчакване и лавиране, в началото на септември 1915 г. българската страна приема офертата на Централните сили³.

Въз основа на постигнатите договорки, на 9 септември 1915 г. с Височайш указ на цар Фердинанд е обявена обща мобилизация на българската армия⁴. В следващите няколко дни към мобилизационните пунктове се насочват хиляди запасни офицери и войници, които попълват развърнатите съгласно щатове за военно време подразделения. Мнозина от тях, предимно от по-старите набори, получават назначение в резервните пехотни полкове, влизащи в състава на формираната по време на мобилизация трета бригада на всяка пехотна дивизия.

За разлика от мирновременните формирования на българската армия, историята на създадените по време на война подразделения в редки случаи е обект на задълбочен изследователски интерес. Това е причината бойният път на резервните пехотни полкове през Първата световна война да остане в голяма степен непознат за широката публика. Подобна констатация в пълна степен важи и за формирания

¹ Всички дати в текста са по прилагания до 31 март 1916 г. в България Юлиански календар.

² Марков, Георги. Голямата война и българският ключ за европейския погреб 1914-1916. С., 1995, с. 43-50.

³ За перипетиите, през които преминават преговорите на България за включване в Първата световна война, виж: Илчев, Иван. България и Антантата през Първата световна война. С., 1990, с. 55-209; Марков, Г. Голямата война и..., с. 55-195; Калчев, Калчо. Българо-турските военнополитически връзки и отношения (1913-1915 г.). В. Търново, 2010, с. 167-244.

⁴ Българската армия 1877-1919. С., 1988, с. 285-286.

през съдбоносната есен на 1915 г. в Стара Загора и Казанлък 56-ти пехотен полк. Сведения за него могат да бъдат открити в някои публикации, проследяващи мобилизацията на българската армия и общия ход на операциите, които тя води срещу Сърбия през есента на 1915 г. и на възникналия в края на същата година Македонски фронт⁵. Като изключим едно сравнително подробно изложение за действията на полка през март 1917 г.⁶, може да се приеме, че въпросите за неговото формиране, окомплектоване и боен път през Първата световна война остават все още неразработени от българската историческа наука.

Целта на настоящото изследване е да бъдат представени основните моменти от участието на 56-ти пехотен полк в проведените през октомври и ноември 1915 г. от частите на Първа отделна армия и Северната група на Втора отделна армия, Моравска и Косовска настъпателни операции, довели до разгрома на Сърбия. За градиво на проучването са използвани архивни материали от делата на 56-ти пехотен полк (ф. 363) и 3-та бригада на 8-ма пехотна Тунджанска дивизия (ф. 336), съхранявани във фондовете на ДВИА – Велико Търново, както и достъпните научни изследвания и документални сборници, посветени на участието на България в Първата световна война.

Съгласно утвърдения мобилизационен план, 56-ти пехотен полк е развърнат в три дружини от по 4 роти, картечна и нестроева рота, телефонна, санитарна и музикална команда, парков взвод и паркова колона. Щабът и половината от неговите подразделения са формирани от мирновременната 3-та дружина на 12-ти пехотен Балкански полк в Стара Загора, а останалата част – от мирновременната 3-та дружина на

⁵ Българската армия в Световната война 1915-1918 г. Т. II. Войната срещу Сърбия през 1915 година. Настъплението на I армия през границата от 1-и до 14-и октомврий. С., 1936; Българската армия в Световната война 1915-1918 г. Т. IV. Войната срещу Сърбия през 1915 година. Настъплението на I армия към долината на р. Морава и това на Северната група от II армия към Лесковец и Прищина от 22-и до 31-и октомврий. С., 1940; Българската армия в Световната война 1915-1918 г. Т. V. Косовска операция. С., 1946; Христов, Атанас. Исторически преглед на Общоевропейската война и участието на България в нея. С, 1925; Дошкинов, Петър. Есенното сражение на Македонския боен театър 1916 г. XI-та германо-българска армия в борбата с френско-руската и сръбските армии (I, III и II). Ч. 1. Кн. 1. Борбата за Битоля (3 окт.-18 ноември). С., 1947; Христов, Димитър. Отбраната на 1-ва (11-а) армия на Кеналийската позиция, в завоя на р. Черна и Мъгленско от 3 октомври до 27 ноември 1916 г. – В: Известия на ВИНД, 1969, т. 8.

⁶ Ангелов, Чавдар. Бойните действия на 56-ти пехотен полк на Македонския фронт през март 1917 г. – В: Краеведски четения. Свитък IV. Казанлък, 2018, с. 239-247.

23-ти пехотен Шипченски полк в Казанлък⁷. Полкът, заедно с формирования в Хасково 55-ти пехотен полк, е включен в състава на 3/8-та бригада, с която воюва до края на Първата световна война. За негов командир е назначен роденият в Русе подполковник Димитър Алексиев. Командването на дружините, картечната и нестроевата рота е поверено съответно на майор Танко Витанов, майор Васил Сейреков, подполковник Наню Дандулов, поручик Тодор Пъндев и майор Стефан Русев. Преобладаващата част от личния състав на полка са запасни от наборите от 1895 до 1905 г. включително, мобилизирани от населените места, влизаци в пределите на бившите Старозагорска, Чирпанска, Казанлъшка и Габровска околии⁸.

Времето до началото на военните действия срещу Сърбия минава в занятия по строева и бойна подготовка на личния състав. Продължава попълването на ротите със закъснели запасни. С усилен ход вървят последните приготовления за предстоящите тежки походи. В ранната утрин на 26 септември 1915 г. ротите са построени на плаца пред бивака на полка, разположен в северните покрайнини на Стара Загора. Отслужен е молебен за здраве и успех в предстоящите битки. Полковият свещеник и подполковник Алексиев произнасят прочувствени речи за дълга на войниците към Царя и Отечеството. Веднага след това 56-ти полк се отправя в поход. С развято знаме, под звуците на духовата музика, дружините преминават по улиците на Стара Загора, съпроводени от насъбралите се жители на града и околните населени места, дошли да изпратят своите близки. Движейки се в походен ред, полкът се насочва на юг по пътя за Търново - Сеймен. Два дни по-късно той е върнат обратно в Стара Загора, където се разполага в казармите на току-що отпътувалия към района на предстоящите бойни действия 12-ти пехотен Балкански полк⁹.

Късно вечерта на 30 септември 1915 г. 56-ти пехотен полк получава заповед да се подготви за поход и превозване с железницата до гара Брусарци. В периода от 2 до 3 октомври, организиран в четири ешелона, полкът се изнася към българо-сръбската граница. Движението се извършва по маршрут Стара Загора – Горна Оряховица – Плевен – Мездра – Брусарци. След пристигането и разтоварването си на гара Брусарци, заедно с останалите части на 3/8-та бригада, 56-ти

⁷ Към 30 септември 1915 г. личният състав на 56-ти пехотен полк включва 64 офицери и офицерски кандидати, 4 лекари, 4 чиновници и 3093 подофицери и войници, 516 коня, 139 вола и 191 кола (ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 32, л. 9).

⁸ Пашинов, Иван. Военна история на 23-ти пехотен Шипченски полк. Войната със сърбите – 1915 г. Т. 2, С. 1931, с. 27; ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 32, л. 1.

⁹ ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 32, л. 7-9.

полк е насочен към района на селата Александрово, Бела и Костичовци. Съгласно оперативна заповед № 4 от 1 октомври 1915 г. на Първа отделна армия, полкът, в състава на своята бригада, е назначен за армейски резерв¹⁰.

Забавянето на българското настъпление в участъка между допиращите се десен и ляв фланг на 8-ма и 6-та пехотни дивизии налага да бъдат използвани наличните резерви. На 8 октомври 1915 г. 56-ти полк получава заповед незабавно да се отправи към с. Салаш. След изключително труден преход, по силно разкаляни и повредени пътища, до края на деня той достига селото. Късно вечерта в щаба на 3/8-та бригада пристига нова заповед от армейското командване, съгласно която на следващия ден тя трябва да премине през Кадъбоазкия проход и да се съсредоточи в намиращото се на сръбска територия с. Ново Корито. Движението се извършва бавно главно заради разкаляния и на места наводнен високопланински път. Въпреки това, в ранния следобед 56-ти пехотен полк достига до крайния пункт, където остава през следващите два дни¹¹.

Изнасянето на 56-ти пехотен полк към линията на бойните действия продължава на 12 октомври 1915 г. След пристигането си в с. Петруша подполковник Д. Алексиев и дружинните командири се явяват в с. Кралево Село при командира на Първа отделна армия. По време на срещата генерал-лейтенант Климент Бояджиев лично разяснява на офицерите предстоящата бойна задача, свързана с форсирането на р. Тимок и овладяването на важния за сръбската отбрана вр. Ключ, прикриващ пътя за отстъпление на противника от Княжевац за Соко Баня. Планът за неговото овладяване предвижда две дружини от 56-ти пехотен полк да настъпят през с. Равна и съвместно с частите на 2/8-ра бригада да атакуват върха и височините Ковачица, Момина Чука и Калиничко Бърдо, намиращи се южно от него, след което да заемат Виноградско бърдо и Ластавичко поле¹².

В изпълнение на дадените инструкции, в 23.00 ч. 56-ти пехотен полк е строен и готов за поход. Под прикритието на нощта дружините се изнасят към предварително определения им изходен пункт за преминаване на р. Тимок, намиращ се на разклона от пътя Кралево Село – Княжевац за с. Елашница. С пристигането си там една полурота и петима конници са изпратени към реката, за да разузнаят и намерят бродове за нейното преминаване. Форсирането на пълноводния Тимок

¹⁰ ДВИА, ф.363, оп.2, а.е.32,л. 10

¹¹ Българската армия в Световната война 1915-1918 г. т. II, с. 193, 234, 262, 271-274 и 360.

¹² Пак там, с. 360 и 365-366.

започва призори на 13 октомври 1915 г. в района на с. Долно Зуниче. Преминалите на отсрещния бряг дружини незабавно са развърнати в боен ред с фронт на запад. Първа дружина настъпва северно от с. Потъркане, а 2/56-ра дружина – южно от селото. Трета дружина и картечната рота следват зад тях в полкова поддръжка. Падналата гъста мъгла забавя планираната атака. Изпратените напред патрули докладват, че още през нощта сърбите са напуснали силно укрепената и опасана с телени заграждения позиция на вр. Ключ. След неговото заемане подполковник Алексиев получава заповед да настъпи към Виноградско бърдо и Ластавичко поле и да изпрати части, които да преследват сърбите, отстъпващи към Соко Баня. Придвижвайки се на югозапад през с. Каличина и Виноградско бърдо, атакуващите дружини скоро пресичат пътя Княжевац – Соко Баня. Към 17.40 ч. те се окопават югозападно от Грезнанската река, протичаща през Ластавичко поле. Взети са мерки за стражевото охранение. Установена е връзка с действащите вдясно и вляво части на 23-ти и 12-ти пехотен полк¹³.

На 14 октомври 1915 г. към 56-ти пехотен полк са придадени по едно оръдие от 6/3-та планинска батарея и 1/18-ва полска батарея. За улесняване на разузнаването в подчинение на полковия командир влизат и девет конници от 2-ри конен полк. На разсъмване един разезд е изпратен по шосето Княжевац – Соко Баня, а други два – вляво и вдясно от пътя. От добитата информация става ясно, че противникът заема със слаби части височините, намиращи се на изток от с. Балановац и тези – западно от с. Васил. Развърнати в боен ред, 2/56-ра дружина настъпва в направлението Княжевац – к. 300 – Соко Баня, а 3/56-та дружина – към с. Васил. С приближаването си към сръбските позиции по българските патрули е открит силен пушечен и картечен огън. Подкрепени от точния огън на планинските оръдия, с викове „*Напред! На нож!*“, атакуващите роты успяват да изтласкат сърбите от к. 300, след което преследват отстъпилия на запад от с. Балановац противник. По същото време, без да срещне съпротива, 3/56-та дружина овладява сръбската позиция в района на с. Васил. Частите нощуват на достигнатите рубежи. В това първо сражение са ранени четирима български войници. Взети са и първите сръбски пленници¹⁴.

В гъста мъгла и проливен дъжд, на 15 октомври 1915 г. 2/56-ра дружина и картечната рота се насочват срещу заетите от един сръбски батальон к. 563 и височините около селата Шуман Топла и Слатина.

¹³ ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 38, л. 1-2.

¹⁴ Пак там, а.е. 32, л. 13-14.

Лошото време и непознаването на местността сериозно затрудняват действията на 3/56-та дружина, която настъпва срещу силно укрепените сръбски позиции на к. 890 и к. 932, отбранявани от три противникови батальона. В края на деня дружината на майор Сейреков заема рубежа западно от с. Шуман Топла през к. 563 до реката, протичаща в близост до с. Балановац, а 3/56-та дружина се окопава на източните склонове на к. 890 и к. 932. Опитите за тяхното овладяване са подновени на следващата сутрин. След стремително нападение в 14.30 ч. българските части успяват да изтласкат противника от двете височини. Последвалите сръбски контраатаки са отблъснати. В подкрепа на 3/56-та дружина са изпратени две роты от 1/56-ва дружина, командвани от майор Т. Витанов. За интензивността на боевете през този ден свидетелстват загубите, които 56-ти пехотен полк претърпява. Убити са 26 български войници, 129 са ранени, а двама бойци се водят в неизвестност. Сред ранените са и взводните командири от 11/56-та рота подпоручик Доко Кисъв и офицерски кандидат Тодор Близнаков¹⁵.

В следващите два дни 56-ти пехотен полк преустановява своето движение и остава на достигнатите позиции. На 17 октомври 1915 г. към него са придадени три оръдия от 5/1-та планинска батарея. Същия ден 2/56-ра дружина успява да напредне на запад от к. 563 и на северозапад от с. Шуман Топла. Положението на заетите от 1/56-ва и 3/56-та дружина в района на к. 890 и к. 932 остава непроменено. От извършеното на разузнаване към с. Бели Поток се разбира, че целият фронт пред полка е очистен от противника. Въпреки това ротите усилено работят по укрепването на достигнатите рубежи. Техните действия в значителна степен са затруднени от лошото и мъгливо време и непрекъснатите дъждове. В резултат на това рязко се увеличава броят на заболелите от простуда войници¹⁶.

Загубата на долината на р. Тимок принуждава сръбското командване да заповядва на своите войски, действащи срещу частите на Първа отделна армия, да се оттеглят към р. Морава. Забавянето на очакваната от Белград помощ от страна на настъпващите на север по долината на Вардар сили на Съглашението, спрени при Криволак и Градско от Втора отделна армия, налага отстъплението да се извършва по начин, който в максимална степен да забави напредването на Първа отделна армия. За целта в планинските дефилета, през които трябва да преминат нейните дивизии, сърбите организират мощна отбрана,

¹⁵ ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 38, л. 1-2.

¹⁶ Пак там, а.е. 32, л. 15-16.

включваща солидна окопна система, подсигурана с телени заграждения и добре организирани артилерийски позиции¹⁷.

Следейки внимателно развоя на оперативна обстановка след овладяването на Княжевац, българското командване разпорежда 8-ма пехотна Тунджанска дивизия да се насочи към долината на р. Южна Морава като настъпи в направленията Соко Баня – Алексинац и Треси Баба – Свърлиг. Преследването на противника към Соко Баня е възложено на частите на 2/8-ра бригада. Към платото Треси Баба, което прикрива посоката към Ниш, са насочени полковете на 1/8-ва бригада. През планинските масиви, разделящи тези две основни направления, е предвидено да настъпи 56-ти пехотен полк¹⁸. С оглед изпълнението на поставените задачи неговото движение е организирано в четири колони. Първата колона (1/56-ва дружина и две оръдия от 5/1-та планинска батарея) получава заповед да напредне в направлението к. 932 – вр. Средни рът (к. 919) – вр. Лесковик – с. Давидовац – с. Пирковац. Втората колона (3/56-та дружина, едно оръдие от 5/1-та планинска батарея и две картечници) е насочена в посоката к. 932 – с. Оденац – с. Мечи Дол – с. Решинац – с. Попшица. Командваната от подпоручик Атанас Пандаклиев 6/56-та рота (3-та колона) настъпва на югозапад от с. Васил към селата Варош и Лалинац. Четвърта колона с началник командира на 2/56-ра дружина майор Сейреков (5/56-та, 7/56-ма и 8/56-ма рота и две картечници и щаба на полка) се спуска по пътя с. Глоговац – с. Орешац – с. Милковац – с. Драйянац – с. Шлизовик¹⁹.

С известно закъснение, на 19 октомври 1915 г. колоните настъпват към зададените им обекти. Командваните от майор Т. Витанов части водят бой с два сръбски батальона и една планинска батарея, укрепени по източните склонове на вр. Трещена Бука (к. 1045). С помощта на 3/56-та дружина сърбите са принудени да отстъпят предните си позиции и да се оттеглят на самия връх. Вземайки всички мерки за охранение, 1/56-ва дружина прекарва нощта на около 1500 крачки от сръбските окопи. На следващия ден атакуващите части са усилены с една дружина от 23-ти пехотен Шипченски полк и 12/56-та рота. Извършената в 15.30 ч. съвместна атака завършва с окончателното прогонване на противника от вр. Трещена Бука. Постигнатият успех принуждава сърбите да отстъпят на запад към върховете Богово Гувно и Лесковик. До края на деня дружината на майор Витанов достига и се окопава на намиращата се на запад от с. Галибабинац к. 802. Нощта заварва 3/56-та дружина източно

¹⁷ Христов, Атанас. Исторически преглед..., с. 145.

¹⁸ Пак там, с. 147.

¹⁹ ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 32, л. 16-17.

от с. Мечи Дол, 6/56-та рота – при к. 702, южно от с. Варош, а 2/56-ра дружина – в с. Шлизовик, където се установява и щаба на полка²⁰.

Настъплението на дружината на майор Т. Витанов към с. Пирковац е подновено на 21 октомври 1915 г. В ранния следобед авангардната 2/56-ра рота достига до височините, намиращи на север от селото. Пристигането на българските части остава незабелязано от сърбите, които са се окопали южно от дефилето, през което преминава шосето Княжевац – Алексинац. Неговото овладяване от българските войски в значителна степен би компрометирало положението на противниковите части, защитаващи направлението към долината на р. Южна Морава. Въпреки че заетите от сърбите височини имат командващо положение спрямо българската позиция, до края на деня 1/56-ва дружина успява да се изнесе напред, като на места българските войници достигат на 600-700 крачки от пътя. Действията на колоната на майор Витанов в значителна степен разстройват връзката и комуникацията между сръбските части, отстъпващи към Алексинац и Ниш. Настъпилото объркване улеснява напредването на другите български подразделения към двата града²¹.

Привечер два взвода от 2/56-ра и 4/56-та рота са изпратени да овладеят намиращата се пред фронта на 1/56-ва дружина к. 588. Възползвайки се от тъмната и мъглива нощ, командваният от подпоручик Куню Иванов отряд се спуска по една тясна пътека към долината на р. Лабуковацка, разделяща българската от сръбската позиция. По време на нейното преминаване групата е забелязана от сръбските постове. Подложена на интензивен обстрел тя е принудена да отстъпи. Прикривайки се умело в гънките на местността, 10 български войници под командата на старши подофицер Наки Недев, остават незабелязани от сърбите. След като стрелбата е прекратена те безшумно се изнасят напред и овладяват вражеската позиция. Заловените сръбски войници незабавно са отведени при майор Витанов за разпит.

С ненадейна атака призори на 22 октомври 1915 г. сърбите успяват да си възвърнат контрола над к. 588. Възползвайки се добре от пресечения терен и променливото време, което затруднява стрелбата на българската артилерия, те отхвърлят предприетите от 1/56-ва дружина атаки. За това спомага и обстоятелството, че действащите вляво и вдясно от дружината български части през деня остават пасивни.

²⁰ ДВИА, ф. 363, оп.2, а.е. 32, л.16–18.

²¹ Пак там, а.е. 38, л. 18-20.

Изпратените разузнавателни патрули установяват, че през нощта сърбите са отстъпили от к. 588 към вр. Део и к. 561. Без да губи време, в ранните часове на 23 октомври 1915 г., дружината на майор Витанов заема опразнената сръбска позиция. След като оставя малък заслон от една полурота и две планински оръдия на к. 588, тя се насочва към северния фланг на сръбската позиция на вр. Люти Врѣх. По същото време действащата вляво 3/56-та дружина се явява срещу североизточните склонове на върха. Под прикритието на огъня на българската артилерия, тя атакува сърбите и след двучасов бой към 16.30 ч. Люти Врѣх е овладян. Без да срещнат съпротива колоните на подпоручик Пандаклиев и майор Сейреков също продължават своето настъпление. В с. Лалинац те се обединяват и достигат на запад от с. Копай Кошара, където се окопават²².

Преследването на отстъпващия към долината на р. Южна Морава противник е подновено на 24 октомври 1915 г. До края на деня 1/56-ва дружина с 5/1-та планинска батарея достигат до к. 322, южно от с. Бели Брег. В същото време 3/56-та дружина заема с. Горна Топоница, а 2/56-ра дружина с 1/8-во и 2/8-ро артилерийско отделение и 3/3-та гаубична батарея се установяват в с. Веле Поле. На следващия ден 56-ти полк получава нареждане да организира отбраната на участъка от с. Моравски Буймир до с. Дражевац включително. Позицията е заета от дружината на майор Витанов, която се окопава на линията к. 193 – к. 261 – с. Дражевац. В самото село е разположена 3/56-та дружина и един картечен взвод. Назначената за маневрени войски на 3/8-та бригада дружина на майор Сейреков заема к. 359 на североизток от Дражевац. При това разположение на частите полкът остават в последните дни на октомври 1915 г. Въпреки липсата на активност от страна на противника, заел позиции на левия бряг на придошлата Южна Морава на запад от с. Тешица, дружините полагат сериозни грижи за укрепването на достигнатите рубежи²³.

Решителни действия на Първа отделна армия в края на октомври 1915 г. принуждават сърбите да отстъпят на запад от Южна Морава. В същото време, силният натиск на Съглашението по долината на Вардар срещу Втора отделна армия налага в Македония спешно да бъдат прехвърлени подкрепления. Към застрашения участък е насочена 8-ма пехотна Тунджанска дивизия. Сутринта на 29 октомври 1915 г. 56-ти пехотен полк напуска позицията си при с.

²² ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 32, л. 30-31; Българската армия в Световната война 1915-1918 г. Т. IV..., с. 342-343.

²³ ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 32, л. 19-21; Българската армия в Световната война 1915-1918 г. Т. IV..., с. 361, 363-364 и 386-387.

Дражевац и се отправя към Ниш. Няколко часа по-късно неговите дружини преминават през града с развято знаме, начело с полковата музика. Вечерта полковата колона се разполага на квартири в с. Еминова Кутина. След нов изтощителен 28 км преход, на следващия ден полкът достига с. Личие. Същата вечер от щаба на 8-ма дивизия е наредено 3/8-та бригада незабавно да се насочи към Лесковац и да окаже подкрепа на 1-ва пехотна Софийска дивизия, водеща упорити боеве с настъпващите от запад към града три пехотни и една кавалерийска сръбски дивизии. Заради голямата преумора на войниците движението е подновено на следващата сутрин. Необходимостта да се бърза налага да бъде избран по-късия път към Лесковац през селата Ступница, Орашац и Слатина. В челото на бригадната колона настъпва 56-ти пехотен полк с авангард 1/56-ва дружина. Страничната охрана на главните сили на полка, в направлението хребета Петков гроб – вр. Голяк – с. Билянци и вр. Чукар (к. 656) – Дубрава (к. 593) – Какина чука – вр. Чука (к. 480) – вр. Св. Спас (к. 396), е поверена на две роты от 3/56-та дружина. Малко преди потеглянето към Лесковац е изпратен подофицерски разезд, който има за задача да осъществи връзка с щаба на Софийската дивизия и да доложи за приближаването на полка и главните сили на 3/8-та бригада²⁴.

Повторното изнасяне на 56-ти пехотен полк към долината на Южна Морава е сериозно затруднено от стръмния и разкалян високопланински път, преминаващ през южните разклонения на планината Бабицка Гора. С достигането на к. 677 пред полка се разкрива Лесковац и околното поле. Въпреки липсата на явни признаци за сериозни бойни действия пред фронта на 1-ва пехотна Софийска дивизия, полковата колона продължава бързо своето придвижване. По обед авангардните роты влизат в с. Слатина. Малко по-късно те осъществяват връзка с деснофланговите части на Софийската дивизия, които се намират на левия бряг на реката и заемат селата Богойевце, Навалин и Кумарево. Напредването е преустановено, тъй като мостът над р. Южна Морава, намиращ се западно от с. Слатина, е разрушен от противника. Липсата на време за неговата поправка, както и голямата дълбочина на пълноводната река, налагат да бъде потърсено друго място за нейното преминаване. Насочвайки се на юг, в края на деня 56-ти пехотен полк достига с. Стайковце. Настъплението е подновено на следващата сутрин.

²⁴ ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 32, л. 21; ф. 336, оп. 2, а.е. 134, л. 1.

Придвижвайки се по пътя от Власотинци за Лесковац, полкът достига до неговите южни покрайнини, където се разполага на бивак²⁵.

Първоначалната идея на българското командване е 3/8-та бригада да се спусне на юг по долината на р. Южна Морава към Враня. След затвърждаването на положението пред фронта на 1-ва пехотна Софийска дивизия, бригадата получава заповед да се насочи в направлението Лесковац – с. Вина – вр. Копиляк – Гиляне. Нейната задача е да действа срещу левия фланг на сръбските части пред фронта на 3-та пехотна Балканска дивизия. На 2 ноември 1915 г. 56-ти пехотен полк настъпва по пътя през селата Рудари, Горна Яйна, Стройковце и Тодоровци, като до края на деня достига с. Мирошевце. Късно вечерта подполковник Д. Алексиев и командирът на 55-ти пехотен полк се явяват в щаба на бригадата, където получават инструкции за действията през следващите дни. Предстоящото настъпление трябва да се извърши през изолираната и труднодостъпна планинска област Поляница, подготвена предварително от противника за упорна отбрана. Заемайки изходно положение при с. Вина, на 3 ноември 1915 г., организиран в три колони, 56-ти полк продължава своето придвижване. Командваната от подполковник Дандулов дясна колона (3/56-та и 2/56-ра дружина, 2 картечници и 2 планински оръдия), настъпва в направлението с. Баре – к. 751 – к. 895 – Меловски рид (к. 913) – к. 1103 – вр. Копиляк (к. 1060) – вр. Прокопие. Средната колона (1/56-ва дружина, 2 картечници и 1 планинско оръдие) трябва да премине през дефилето на р. Ветерница и да достигне с. Големо Село. Лявата колона (6/56-та рота) е насочена по пътя от Вина през с. Крушева Глава за с. Градня. Указанията на командването са колоните да настъпват енергично, като „*смитат бързо*” неприятелските части, имащи за цел да задържат българското настъпление²⁶.

Заради силно пресечения терен движението на колоните се извършва бавно. Без особени трудности основните сили на полка успяват да прогонят сърбите от к. 751. С приближаването на Меловски рид (к. 913) по българските патрули е открит силен пушечен и картечен огън. Противникът в състав от три батальона, заема силно укрепена и добре маскирана позиция, която има господстващо положение спрямо разположението на българските части. По заповед на подполковник Дандулов 3/56-та дружина е развърната в боен ред. Невъзможността сръбската позиция да бъде атакувана фронтално налага тя да бъде обходена. След прегрупиране на ротите, с викове

²⁵ ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 32, л. 22; ф. 336, оп. 2, а.е. 135, л. 9-10.

²⁶ Пак там, ф. 336, оп. 2, а.е. 134, л. 3-4.

„Напред! На нож!”, под звуците на полковата музика, която засвирва „Шуми Марица”, в 15.00 ч. българските войници се нахвърлят срещу сръбските окопи. Обърнат в паническо бягство, противникът отстъпва на запад към с. Липовица и на югозапад – към Меловски рид. След кратка почивка колоната се насочва към последната височина и върховете Копиляк и Прокопие, около които сърбите са изградили солидна система от блиндиращи окопи с бойници. Късно вечерта, без да срещне съпротива, 2/56-ра дружина заема вр. Копиляк, а 3/56-та дружина и картечната рота се окопават на вр. Прокопие²⁷.

През деня средната колона води сражения с противника, заел отделни височини по пътя на нейното настъпление. По-сериозна съпротива оказват три сръбски батальона, разположени при к. 638. След нейното овладяване 1/56-ва дружина е обстреляна от сръбските части, заели к. 895 и с. Гагинце. Под прикритието на българската артилерия, използвайки умело гънките на местността, ротите на майор Витанов успяват да се доближат до левия фланг на сръбската позиция. След нейното овладяване дружината продължава своето движение и малко преди полунощ достига до с. Големо Село. Без да срещне съпротива ротата на подпоручик Пандаклиев достига и се окопава на юг от с. Градня²⁸.

Изоставането на действащите вдясно от 3/8-та бригада части на 1-ва пехотна Софийска дивизия и липсата на връзка с настъпващите вляво полкове на 3-та пехотна Балканска дивизия налагат бригадата да спре своето настъпление. В следващите два дни 56-ти пехотен полк остава на достигнатите позиции. Затова допълнително допринася и рязкото влошаване на времето. Заради силните пориви на вятъра, обилния снеговалеж и ниските температури, на 5 ноември 1915 г. дясната колона получава разрешение да се оттегли в с. Власе. По-късно през деня 1/56-ва дружина и щабът на полка са насочени към с. Тръстена, а ротата на подпоручик Пандаклиев е върната в състав на 2/56-ра дружина. В резултат на силно разтегнатите снабдителни линии полковият обоз е изостанал назад, поради което от два дни до позициите не е доставян хляб за хората и фураж за конете²⁹.

Призори на 6 ноември 1915 г. дружините получават нареждане да се съберат в с. Тръстена. След кратка почивка те настъпват в направлението Тръстена – Седларе – Крайнидел – Ново Село. Към 11.00 ч. предната охрана заема височината югозападно от с. Лайчич, а

²⁷ ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 32, л. 23; а.е. 38, л. 45-49.

²⁸ Пак там, а.е. 38, л. 49-52.

²⁹ Пак там, а.е. 32, л. 24; Българската армия в Световната война 1915-1918 г. Т. V..., с. 140-141 и 190.

главните сили на полка достигат южно от селото. Тук подполковник Алексиев получава заповед да измени посоката на движението си и да продължи настъплението на запад срещу сръбските позиции на върховете Веле Глава и Китка. Незабавно две роты от 1/56-ва дружина са изпратени в помощ на настъпващия вдясно 55-ти пехотен полк, който атакува вр. Веле Глава. Техните енергични действия заплашват фланга и тила на вражеската позиция, което принуждава противника да се оттегли към вр. Китка. В късния следобед 1/56-ва и 3/56-та дружина достигат до неговото югоизточно подножие, където се окопават. Действащата през деня като полкова поддръжка 2/56-ра дружина прекарва нощта на запад от с. Лайчич³⁰.

Овладеяването на вр. Китка от частите на 1-ва пехотна Софийска дивизия дава възможност на 7 ноември 1915 г. 56-ти пехотен полк да продължи своето настъпление към с. Кололеч. Когато челната 3/56-та дружина достига на 4-5 км североизточно от с. Огоще, е получена заповед полкът да се раздели на две колони. Дружината на подполковник Дандулов и един картечен взвод са насочени по пътя с. Копривница – с. Беривойце, а 2/56-ра дружина с две картечници и придадената артилерия – по пътя с. Огоще – с. Мочаре. При изнасянето си към вражеското разположение, двете колони са обстреляни от противника, заел височините западно от с. Копривница и Огоще. В 14.00 ч. 2/56-ра и 3/56-та дружина настъпват стремително срещу сърбите, които са принудени да отстъпят назад и да заемат линията Гризиме – Мочаре. Българските части нощуват на достигнатите позиции – 2/56-ра и 3/56-та дружина, картечната рота и оръдието от 5/1-та планинска батарея на височините източно от Гризиме, а дружината на майор Витанов – в с. Копривница. Установена е връзка с действащите вдясно и вляво 55-ти и 46-ти пехотни полкове³¹.

Продължаващото отстъпление на сръбската армия към Призрен и Прищина позволява на 56-ти пехотен полк да продължи преследването на противника. С усилен марш на 8 ноември 1915 г. полкът достига до с. Тиренци. Съгласно новите заповеди, на следващия ден той променя посоката на своето движение и се насочва на юг към Гиляне. Късно вечерта дружините се установяват в намиращите се на запад от града села Свинтула и Церница. На 10 ноември 1915 г. полкът се съсредоточава в района на с. Кишно Поле, от където продължава своето движение към с. Главице. Тук подполковник Алексиев получава нареждане да настъпи на югозапад

³⁰ ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 38, л. 62-64.

³¹ Пак там, оп. 2, а.е. 32, л. 25-26; а.е. 38, л. 65-66.

към с. Щимия и да овладее източния вход на дефилето на р. Църнолева, през което преминава пътя за Призрен. За задържането на това важно направление сръбският 16-ти пехотен полк и сборни команди от други сръбски пехотни, артилерийски и кавалерийски части заемат позиция по височините на север и юг от с. Щимия. Заради голямата умора на войниците, изпълнението на заповедта започва в късния следобед на 11 ноември 1915 г. До настъпването на нощта 56-ти пехотен полк достига до намиращото се на северозапад от с. Щимия с. Георгиевци³².

Боевете за овладяването на с. Щимия са възобновени на следващата сутрин. Достигайки с. Годанце, атакуващите части са обстреляни от сръбската артилерия. След като се ориентира в обстановката, подполковник Алексиев нарежда на майор Витанов да настъпи вдясно по посока на с. Зборче и да се затвърди по височините на запад и северозапад от селото. Развърната в боен ред дружината на майор Сейреков щурмува височините на югозапад от с. Годанце. Въпреки силния артилерийски и пушечен огън, 6/56-та рота бързо напредва срещу десния фланг на противника и успява да се доближи на около 300 крачки от неприятелската позиция. По време на последвалата вихрена атака в български ръце попадат 5 оръдия и 2 ракли със снаряди, а 80 сръбски войници се предават в плен. Това принуждава сърбите да се оттеглят в дефилето на р. Църнолева. Отстъпилият към Призрен противник незабавно е последван от българските войници. В края на този напрегнат ден 1/56-ва дружина се окопава по височините на запад от с. Зборче, а 2/56-ра дружина – северно от с. Белинце. Назначената в бригадна поддръжка 3/56-та дружина се установява в с. Щимия³³.

Съгласно дадените разпореждания, на 13 ноември 1915 г. 56-ти полк трябва да продължи своето настъпление по височините на запад от шосето Щимия – Призрен. Поради силно пресечения терен, дълбокия сняг и гъстата мъгла, частите напредват изключително бавно. По време на движението си авангардната 1/56-ва дружина води кратки престрелки с отделни малки сръбски отряди, заели позиция по върховете, намиращи се по пътя на българското настъпление. Привечер челната 4/56-та рота достига до възвишенията на изток от с. Крайчица, където се окопава. Основните сили на полка се разполагат на бивак между селата Крайчица и Църнолева. Настъплението към Призрен е подновено на следващия ден. В челото на полковата колона

³² ДВИА, ф.363, оп. 2, а.е. 32, л. 26-27;

³³ Пак там, л. 27-28; Българската армия в Световната война 1915-1918 г. Т. V..., с. 490-492.

този път е поставена 3/56-та дружина. Дясната странична охрана се осигурява от 4/56-та и 9/56-та рота и един взвод от 5/3-та планинска батарея. След като полкът достига билото на Църнолева планина е получена заповед той да се насочи към селата Самодража и Печани. От събраните разузнавателни сведения и получената от разпитите на сръбски пленници информация става ясно, че противникът заема позиция южно от с. Сува Река по височините на левия бряг на р. Топлуха. Късният час и лошото време прави невъзможно организирането на атака. Това налага полкът се върне назад, като дружините са разпределени да нощуват в селата Блаце, Гунцат и Заплучане. Въпреки липсата на активни бойни действия, през този ден полкът пленява 12 оръдия, 8 зарядни ракли и голямо количество снаряди и патрони³⁴.

В следващите дни 56-ти пехотен полк настъпва през полето на северозапад от Призрен. Съществуващите пътища и пътеки са разкаляни и силно повредени. Не са редки случаите, когато ротите се придвижват направо през нивите, преодолявайки малки и по-дълбоки дерета и оврази. По пътя на своето движение българските войници се натъкват на следите от паническото и безредно отстъпление на сръбската армия към Албанските планини. В български ръце попадат изоставени оръдия, зарядни ракли, пушки, боеприпаси и друго военно имущество. Красноречиво свидетелство за тоталния разпад и деморализация сред личния състав на противника е фактът, че само за времето от 11 до 15 ноември 1915 г. 56-ти пехотен полк пленява 3720 сръбски войници, ругаещи, както се изразява подполковник Д. Алексиев, „*наляво и надясно своя крал и управници*”³⁵.

След тежки и изморителни преходи, на 16 ноември 1915 г. ротите се установяват на квартири в намиращите се на няколко километра на север от Призрен села Ландовица, Трепетница, Горна и Долна Сърбица. Тъй като населените места са малки, голяма част от войниците и товарния добитък се налага да нощуват под открито небе. Достигайки до квартирните райони, частите вземат мерки за поддържане на бойната готовност и свързка помежду си. Независимо от мразовитото време и снежните виелици, усилено се работи по укрепването на достигнатите позиции. Специално внимание е отделено на изучаването на пътищата и пътеките, водещи в посока на отстъпилия противник. Въпреки съществуващите трудности с подвоза

³⁴ ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 38, л. 82-85.

³⁵ Пак там, л. 87.

се прави възможно за попълване на бойните припаси и неприкосновения запас от храна³⁶.

Основен проблем за подполковник Д. Алексиев и неговия щаб в този момент е затрудненото продоволствие на полка. Силно разтеглените снабдителни линии стават причина войниците да не получават редовно хляб. Затрудненията стават особено сериозни след като 3/8-та бригада е предадена в разпореждане на 3-та пехотна дивизия. По думите на командира на 56-ти полк интендантството на Балканската дивизия се отнася „*мащениски*“ с прехраната на неговите подчинени. От подадените рапорти става ясно, че изхранването на полка се извършва с големи усилия и с наличните ресурси. Това обаче не се оказва лесна работа. Селата, през които настъпва 56-ти пехотен полк, са бедни. При оттеглянето си сърбите са унищожили или отнесли със себе си всички хранителни припаси и фураж. Често пъти на войниците се дава само по един кочан царевица, който те пекат или варят в общ казан. В резултат на нередовното хранене и некачествената храна рязко се увеличава броят на стомашни разстройства. Като пример за тежкото положение подполковник Алексиев посочва случай с 60 войници от 4/56-та и 9/56-та рота, които след като се хранят с хляб, приготвен от брашно от пшеница, заразена с главня³⁷, се чувстват неразположени и са оставени на лечение в полковия лазарет. Всичко това кара командирът на полка ежедневно да отправя пред щаба на 3-та пехотна Балканска дивизия настоятелни искания за осигуряване на поне половин хляб дневно на войник³⁸.

Разгромът на Сърбия в края на ноември 1915 г. и все по-ясно очертаващата се перспектива за възникване на нов фронт на Балканите след установяване на войски на Съглашението на територията на Гърция налагат да бъде извършено ново прегрупиране на силите на българската армия. На 18 ноември 1915 г. 3/8-та бригада и предадените ѝ артилерийски части са върнати обратно в състава на 8-ма пехотна Тунджанска дивизия. Още същия ден нейните подразделения

³⁶ Българската армия в Световната война 1915-1918 г. Т. V..., с. 561-562, 591 и 609-610.

³⁷ Заразна болест по житните растения, причинена от спорите на два вида гъби. Заразяването става по време на жътвата, когато главниците зърна се разрушават, а спорите на гъбите се разпръскват и се полепват по повърхността на здравите зърна или попадат в почвата. При следващото засяване спорите покълват и заразяват младите кълнове на новата реколта.

³⁸ ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 32, л. 30-31.

получават заповед да се съберат в с. Сува Река, откъдето да продължат пътя си през Феризович и Качаник за Вардарска Македония³⁹.

С това приключва участието на 56-ти пехотен полк в операциите за изваждане на Сърбия от войната. Въпреки че се включва на по-късен етап от военните действия, личният състав на полка успява бързо да преодолее липсата на боен опит и да се адаптира към тежките условия на фронтовия живот. Положените от офицерите и войниците усилия бързо превръщат 56-ти полк в боеспособна единица, годна да изпълнява поставените от българското командване тактически и оперативни задачи. Независимо от понесените загуби, преодолявайки ежедневните лишения и трудности, с участието си в боевете при Тимок и Южна Морава и непристъпните планини и чукари на Източна Сърбия и Косово, личният състав на 56-ти пехотен полк дава своя принос за окончателния разгром на сръбската армия и наказването на коварните „сюзници“. Натрупаният по време на Моравската и Косовската настъпателна операция боен опит твърде скоро ще бъде използван в предстоящите още по-тежки и кръвопролитни сражения със силите на Съглашението на възникналия в самия край на 1915 г. нов фронт в Македония.

³⁹ На 23 ноември 1915 г. 56-ти пехотен полк пристига в Скопие. Два дни по-късно той се отправя към новото си местоназначение в района на старата сръбско-гръцка граница на юг от Битоля (Пак там, л. 31-35).

ИЗПОЛЗВАНИ АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ И ЛИТЕРАТУРА:

Ангелов 2018: Ч. Ангелов. Бойните действия на 56-ти пехотен полк на Македонския фронт през март 1917 г. – В: Краеведски четения. Свितък IV. Казанлък, 2018.

Българската армия 1877-1919. С., 1988.

Българската армия в Първата световна война (1915-1916). Т. I, С., 1995.

Българската армия в Световната война 1936: Българската армия в Световната война 1915-1918 г. Т. 2. Войната срещу Сърбия през 1915 година. Настъплението на 1 армия през границата от 1-и до 14-и октомврий. С., 1936.

Българската армия в Световната война 1940: Българската Армия в Световната война 1915-1918 г. Т. IV. Войната срещу Сърбия през 1915 година. Настъплението на I армия към долината на р. Морава и това на Северната група от II армия към Лесковец и Прищина от 22-и до 31-и октомврий. С., 1940.

Българската армия в Световната война 1915-1918 г. Т. V. Българската Армия в Косовската операция. С., 1946.

ДВИА, ф. 336, оп. 2, а.е. 135.

ДВИА, ф. 363, оп. 2, а.е. 32 и 38.

Дошкинов 1947: П. Дошкинов. Есенното сражение на Македонския боен театър 1916 г. XI-та германо-българска армия в борбата с френско-руската и сръбските армии (I, III и II). Ч. 1. Кн. 1. Борбата за Битоля (3 окт.-18 ноември). С., 1947.

Илчев 1990: И. Илчев. България и Антантата през Първата световна война. С., 1990.

Калчев 2010: К. Калчев. Българо-турските военнополитически връзки и отношения (1913-1915 г.). В. Търново, 2010.

Марков 1995: Г. Марков. Голямата война и българският ключ за европейския погреб 1914-1916. С., 1995.

Пашинов 1931: И. Пашинов. Военна история на 23-ти пехотен Шипченски полк. Т. 2. Войната със сърбите – 1915. С., 1931.

Христов 1925: А. Христов. Исторически преглед на Общоевропейската война и участието на България в нея. С., 1925.

Христов 1969: Д. Христов. Отбраната на 1-ва (11-а) армия на Кеналийската позиция, в завоя на р. Черна и Мъгленско от 3 октомври до 27 ноември 1916 г. – В: Известия на ВИНД, т. 8 и 9, С., 1969.

Исторически музей „ИСКРА” - КАЗАНЛЪК

КРАЕВЕДСКИ ЧЕТЕНИЯ

СВИТЪК V

Първо издание
Формат: 16/70/100
Печатни коли: 12
Тираж: 200

СЪСТАВИТЕЛИ:

Марияна Ибришимова-Петрова, Венелина Илиева
Технически редактор: Надежда Кирева
Издава: ЕТ „Надежда Кирева – Хеликон92”